T.C.
TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANTİK DÖNEMDE KADIN VE DANS

DENİZ KARAHAN
1178203104

TEZ DANIŞMANI
DR. ÖĞR. ÜYESİ IŞIK ŞAHİN

EDİRNE 2022

Tezin Adı: Antik Dönemde Kadın ve Dans
Hazırlayan: Deniz KARAHAN

ÖZET

‘Antik Dönem’de Kadın ve Dans’ adlı bu tez çalışmasında; MÖ 8. yüzyıl ve MÖ 4. yüzyıl aralığına tarihlenen Attika vazo resimlerinde kadınların yer aldığı dans sahneleri belirlenerek, dans ettikleri ortamlar ve dans türleri incelenmiştir. Dans edilen ortamlar; cenazeler, düğünler, tanrıçalar adına düzenlenen festivaller/bayramlar, *symposion*lar ve eğitim olarak sınıflanmıştır. Kadınların sosyal/kültürel nedenlere bağlı olarak sınırlandırılmış bu ortamlarda gerçekleştirdikleri on bir dans türü belirlenmiştir. Çalışma, kamusal alanlarda kadınların yerlerini ve faaliyetlerini görmek açısından önem kazanan, antik yazarların kadın ve dans hakkında verdikleri bilgiler ile de desteklenmiştir.

Anahtar kelimeler: Dans, Kadın, Antik Yunan, *Hetaira*, *Mainad*.

Name of Thesis: Women and Dance in Antiquity
Written by: Deniz KARAHAN

ABSTRACT

In concept of the thesis "Women and Dance in Antiquity"; women's dance scenes from the 8th century BC to the 4th century BC which were depicted on Attica Vases studied through the represented environments and dance types. Background of the drawings that represent the environment were classified as festivals, celebrations, symposions and educational places. Eleven different types of dances were identified by the environments constricted by social and cultural needs of women. This study was enriched by the descriptions of famous antique authors that gives important clues about activities and place of women in public space.

Key words: Dance, Woman, Ancient Greece, *Hetaira, Maenad*.

ÖNSÖZ

Dansın geniş kapsamlı tanımı, kendinden sonra gelişen tüm sanatların öncüsü olduğu yönündedir. Konuşma dilinden önce seslere tepki veren beden, ritmik hareketlerle bir dans dili oluşturur. Bu doğrultuda dans, insanların duygu ve düşüncelerini beden yoluyla ifade ettiği ilk araçtır. Eski toplumlarda belli ritüeller çerçevesinde gelişmiş olan dans, zamanla kadınların başrolde olduğu dini törenlerde yaşam bulmuştur. Bu çalışma, Attika vazolarında dans eden kadınları kullanarak, kadının sosyal konumunu değerlendirmek ve dans tarihinin belli bir dönemine katkı sağlamayı amaçlamıştır.

‘Antik Dönem’de Kadın ve Dans’ adlı bu çalışmayı bana öneren, konu ile ilgili bilgi ve görüşlerini esirgemeyen, tezimin danışmanı sevgili hocam, Dr. Öğr. Üyesi Işık ŞAHİN’e; vakit ayırıp jürime katılan değerli hocalarım Prof. Dr. Daniş BAYKAN ve Doç. Dr. Elçin DOĞAN GÜRBÜZER’e; çalışmamın bazı aşamalarında desteğini esirgemeyen sanat tarihçisi Seher BİNGÖL ve sevgili arkadaşım arkeolog Asya MERAL’e teşekkür ederim. Beni her zaman destekleyen değerli eşim Onur KARAHAN’a ve canım oğlum Alaz’a sonsuz sevgilerimi sunarım.

EDİRNE - 2022 Deniz KARAHAN

KISALTMALAR LİSTESİ

BAPD	Beazley Archive Pottery Database /Beazley Arşivi Seramik Veritabanı
Bkz	Bakınız
CVA	Corpus Vasorum Antiquorum
Çev	Çeviren
Ed	Editör
Fig	Figür
Lev	Levha
MÖ	Milattan Önce
Res	Resim
s	Sayfa
Şek	Şekil
Nu	Numara
Yay	Yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **i**
ABSTRACT ..... **ii**
ÖNSÖZ ..... **iii**
KISALTMALAR ..... **iv**
İÇİNDEKİLER ..... **v**
GİRİŞ **1**

1. **AKDENİZ TOPLUMLARINDA DANSIN KISA TARİHİ** 6

2. ANTİK YUNAN TOPLUMUNDA DANS 20

2.1. **Sosyal Yaşamda Dans** 26
2.1.1. Cenazelerde Dans 26
2.1.2. Düğünlerde Dans 27
2.1.3. Eğitimde Dans 28
2.1.4. Festivallerde/Bayramlarda Dans 29
2.1.5. *Symposion*larda Dans 30
2.2. **Dans Türleri** 30
2.2.1. Akrobatik Dans 30
2.2.2. *Arkteia* Dansı 31
2.2.3. *Geranos* Dansı 32
2.2.4. Hasat Dansları 33
2.2.5. Hayvan Dansları 34
2.2.6. *Hyporkhema* Dansı 35
2.2.7. *Kalathiskos* Dansı 36
2.2.8. *Komos* Dansı 36
2.2.9. *Oklasma* Dansı 37
2.2.10. Orgiastik Danslar 37
2.2.11. *Pyrrhike* Dansı 39

3. TANRIÇALAR, RİTÜELLER VE DANS 41

3.1.Aphrodite ve *Adonia* Bayramları 41
3.2. Artemis ve *Artemisia* Bayramları 42

3.2.1. Artemis *Ephesia* 43
3.2.2. Artemis *Klaria* 44
3.2.3. Artemis *Leukophyrene* 44
3.3. Demeter ve *Demetria* Bayramları 44
3.4. Hera ve *Heraia* Bayramları 45
3.5. *Hora*lar (*Horai*) 45
3.6. Kharitler (*Kharites*) 45
3.7. Mousalar (*Mousai*) 47
3.7.1. Melpomene 47
3.7.2. Terpsikhore 47
3.8. Nereidler (*Nereides*) 48
3.9. Nympheler (*Nymphai*) 48

4. **VAZO RESİMLERİNDE KADINLARIN DANS SAHNELERİ** 49
4.1. MÖ 8. Yüzyıl Vazolarında Dans 49
4.2. MÖ 7. ve 6. Yüzyıl Vazolarında Dans 69
4.3. MÖ 5. ve 4. Yüzyıl Vazolarında Dans 90

SONUÇ **117**
TABLOLAR **123**
ŞEKİLLER LİSTESİ **125**
ANTİK KAYNAKLAR **136**
MODERN KAYNAKLAR **138**
ELEKTRONİK KAYNAKLAR **144**

GİRİŞ

Antik Yunan toplumunda kadın kendisine sunulan imkânlar doğrultusunda hareket edebilen ve gerekli olmadığı sürece dışarı çıkmayan bir yaşam sürmekteydi. Siyasi ve politik konularda herhangi bir hakka sahip olmayan kadınların başlıca görevleri, günlük ev işleriyle uğraşmak ve ailenin refahını sağlamaktı[1]. Yazılı kaynakların çoğu kadınların toplumsal yaşama katıldığı alanların dini etkinlikler olduğunu göstermektedir[2]. Kadınların okuma yazma için eğitim hakkı kısıtlıdır fakat özellikle kült törenlerinde sergilenmek üzere kadınlara, *aulos* çalmak, şarkı söylemek gibi müzik ve dans alanlarında bazı eğitimler verildiği bilinmektedir[3]. Özelikle küçük kızların dinsel törenlere katılıp şarkılar ve danslar eşliğinde ritüellerde yer aldığı bilinmektedir[4].

Dans ve dini ritüeller Antik Yunan kültüründe birbiriyle yakından ilişkilidir. Yapılan danslar, ergenliğe, yetişkinliğe, evlilik hayatına ve hatta ölüme geçiş gibi tüm önemli süreçlere eşlik etmekteydi. Dans etmek ve şarkı söylemek, gençler için temel eğitim unsurları olarak kabul edilir ve geleneklerin gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir yol oluşturur. Dolayısıyla, Platon gibi filozoflar, sanatın ve özellikle dansın yurttaşların genel eğitimi üzerindeki değerli etkisini tanımlamıştır (*Nomoi*, II, 654b). Platon özellikle dansa değer vermiştir çünkü dans, içeriğinde sağlığı, güzelliği ve esnekliği barındırmaktadır (*Nomoi*, II, 654b). Dans, hem zihnin hem de bedenin gelişiminde önemli bir faktördür. Dinin, dansa saygı ve kutsallık ortamının oluşturulmasında önemli ölçüde katkısı vardır. Antik Yunan toplumu, tanrıların/tanrıçaların dansların yaratıcıları olduğuna inanıyordu. Bu nedenle dini törenlere ve bayramlara katılmak erkeklerin ve kadınların göreviydi[5].

---

[1] A. Muhibbe Darga, *Anadolu'da Kadın On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 2020, s. 276-278.
[2] Uzantı 1.
[3] Darga, M., (2020): s. 278-280.
[4] Darga, M., (2020): s. 279.
[5] Georgios Lykesas-Christina Papaioannou-Aspasia Dania-Maria Koutsouba-Evgenia Nikolaki, 'The Presence of Dance in Female Deities of the Greek Antiquity' *Mediterranean Journal of Social Sciences*, Cilt 8, Nu. 2., Roma 2017, s. 161.

Antik Yunan toplumunda dans, günümüzdeki gibi bir sanat dalı değildir[6]. Dans çoğunlukla, dini kutlamalarda epik şiirler ve kadın-erkek koroları tarafından müzikle birlikte okunan/söylenen *lyrik* şiir türleriyle bağdaştırılır[7]. Bu türler dinsel törenler, kutlamalar, bayramlar gibi faaliyetlerde bir araya gelen korolarda icra edilir. Dans, şiire eşlik eden koronun ritmik hareketleriyle gerçekleşmektedir[8]. Bu doğrultuda dansın, şiir ve müzikle güçlü bir bağı olduğu anlaşılmaktadır[9]. *Khoreia* (χορεια) sözcüğü grup dansını ifade eder. Platon *khoreia* (koro), 'dans ve şarkı birlikteliğidir' der. (*Nomoi* II, 654b)[10]. J. W. Fitton *khoreia* sözcüğünün anlamının dairesel bir halka dansı olduğunu ve bireyin dansı yerine bir grubun dansını belirttiğini ifade eder[11]. Koroya katılanların sayısı değişebilir. Koroda dans eden kadınlar *khoreutes* olarak anılır ve bu kelime aynı zamanda *lyrik* koro üyeleri için de kullanılmıştır[12].

MÖ 7. **y**üzyıldan itibaren Yunan toplumunda *hetaira* olarak bilinen kadınlar ortaya çıkmaktadır[13]. *Hetaira*lar bireysel dans performansı sergileyen kadınlardır[14]. *Symposion* veya şenliklerde erkeklerle ücret karşılığında, arkadaşlık etmek için dans, müzik, edebiyat gibi alanlarda eğitim aldıkları bilinir.[15]

'Antik Dönem'de Kadın ve Dans' adlı bu çalışmada odak noktası, MÖ 8. ve MÖ 4. yüzyıllarda üretilmiş Attika üretimi seramik vazo resimlerinde yer alan kadınların dans sahneleridir. Vazo resimlerinde yer alan 'dans türleri' ve 'dans edilen ortamlar' Antik Çağ'ın yazılı kaynaklarından elde edilen bilgiler ile sorgulanmış ve modern araştırmacıların fikirlerine yer verilerek tartışılmıştır.

---

[6] Lillian B. Lawler, *The Dance in Ancient Greece,* Wesleyan Üniversitesi Yay., Middletown 1978, s. 12.
[7] Uzantı 2.
[8] Lillian B. Lawler, *The Dance in Ancient Greece,* Wesleyan Üniversitesi Yay., Middletown 1978, s. 12.
[9] Lillian B. Lawler, *The Dance in Ancient Greece,* Wesleyan Üniversitesi Yayınları, Middletown 1978, s. 12. Dans, modern bir sanat dalı olarak bu birleşimden koparak gelişmiştir. Fitton J., (1973): s. 257.
[10]Sarah Olsen, *Beyond Choreia: Dance in Ancient Greek Literature and Culture*, (California Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi), Berkeley 2016, s. 1-16.
[11] J.W. Fitton, 'Greek Dance' *The Classical Quarterly New Series,* Cilt 23, Nu. 2, Cambridge 1973, s. 258.
[12] *Khoreutes*ler *symposion*larda da dans ederler ve ücretleri yeteneklerine veya *symposion*u düzenleyen kişinin maddi olanaklarına göre verilmektedir (Şahin, N., (2013): s 202).
[13] Darga, M., (2020): s. 281.
[14] Bu sınıflandırmanın içinde *pornai* olarak bilinen seks işçisi kadınlarda yer almaktadır. (Sarah Olsen, 'The Dancing Girls of Ancient Greece: Performance, Agency and Entertainment' *Clio Women, Gender, History,* Cilt 46, Sayı 2, Berlin 2017, s. 21).
[15] Darga, M., (2020): s. 280-281.

Ülkemizde beden eğitimi, güzel sanatlar, fizyoloji, batı dilleri, tarih ve hatta elektrik mühendisliği dallarında dans ve dansın bedene etkileri gibi tez çalışmaları yapılmış olmasına rağmen arkeolojide dans ve/veya dans ve kadın konulu bir tez, bildiğimiz kadarıyla henüz yapılmamıştır. Fakat içeriğinde dans verileri bulunduran Antik Çağ kadını hakkında yapılan önemli araştırmalar vardır.

Antik Çağ kadınları hakkında kapsamlı ilk çalışma A. Muhibbe Darga'nın *Eski Anadolu'da Kadın* (1976) adlı kitabıdır. Tez kapsamında faydalanılan diğer kitap, *Anadolu'da Kadın On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe*, (2020) olmuştur. Kitapların her ikisi de Anadolu kadın tarihine odaklanmıştır. Nuran Şahin'e ait olan *Antik Dönemde Anadolu'da Kadın* (2013) adlı eser kadınlara özgü bayramlar ve bu esnada gerçekleşen kadın ritüelleri ve danslar hakkında açıklayıcı bilgiler barındırır. Aynı doğrultuda Laleş Uslu'nun 'Antik Yunan'da Kadın Betimlemeleri ve Kadının Sosyal Statüsü' adlı doktora tezi, önemlidir. Bu iki kaynağın Tanrıçalar, Ritüeller ve Dans adlı bölümün alt başlıklarının oluşturulması ve içeriklerinin belirlenmesinde çok önemli katkısı olmuştur. Elçin Doğan Gürbüzer'in *Dionysiak Bir Dans: Oklasma* (2018) makalesi ise arkeolojide dans konusunu ele alan ender çalışmalardan biridir. Gül Işın'ın 'The Farewell Dance to the Dead: The Dancers on the Portal Of Trysa's Heroon and the Xanthos 'Dancers Sarcophagus' adlı makalesi *kalathiskos* dansıyla ilgili önemli bilgiler içermektedir. Kadın dansı verileri içermesi bakımından bir diğer önemli çalışma Esra Kayıkçı Kamalı'nın *Antik Dönem'de Kadın ve Müzik* (2018) adlı yüksek lisans tezidir.

Tez kapsamında uluslararası akademik çalışmalardan en çok yararlanılan kaynak, L. B. Lawler'e ait *The Dance in Ancient Greece* (1964) adlı kitap olmuştur. Bu çalışma tezin tüm bölümleri ve özellikle 'Antik Yunan Toplumunda Dans' adlı bölüme en önemli katkıyı sağlamıştır. S. H. Lonsdale'nin *Dance and Ritual Play in Greek Religion* (1993) adlı kitabı, başvurduğum bir diğer kaynaktır. Sarah Olsen'e ait *Beyond Choreia: Dance in Ancient Greek Literature and Culture* (2016) adlı doktora tezi kadının sosyal konumunu dans aracılığıyla irdeleyen bir çalışmadır. *The Presence Od Dance in Female Deities of the Greek Antiquity* (2017) adlı makale içeriğinde tanrıçaların dans ile olan ilişkisini açıklayan önemli bilgiler barındırır. Eva Benesova'nun *Tanec v antickem Recku*

(Antik Yunanistan'da Dans) (2012) adlı yüksek lisans tezi Antik Yunan Toplumunda Dans bölümünün alt başlıklarının oluşturulmasında taslak niteliği taşımıştır.

'Vazo Resimlerinde Kadınların Dans Sahneleri' adlı bölümde MÖ 8. yüzyıl kapsamında faydalanılan en önemli kaynakları; J. Boadman'ın *Erken Yunan Vazo Ressamlığı* adlı kitabı, L. A. Buboltz'a ait *Dance Scenes in Early Archaic Greek Vase-Painting* (2002) adlı doktora tezi ve Matteo Dacunto'ya ait *Dance in Attic and Argive Geometric Pottery: Figürative Imagery and Ritual Contexts* (2016) adlı çalışmalardan oluşur.

Tezde yer verilen vazo resimleri; Oxford Üniversitesi, Klasik Sanat Araştırmaları Merkezi'nin (Classical Art Research Centre) Beazley Arşivi Seramik Veri Tabanı (Beazley Archive Pottery Database)[16] ve müzelerin internet sayfalarında yer alan katalogların taranmasıyla oluşturulmuştur. Tezde kullanılan antik yazarların eserlerinin büyük çoğunluğu için, Perseus Dijital Kütüphane'den (Perseus Digital Library)[17] yararlanılmıştır.

Bu tez çalışması dört bölümden oluşmaktadır. Akdeniz Toplumlarında Dans adlı Birinci bölümde; Akdeniz havzası toplumlarına ait arkeolojik verilerde dansın tarihine ve kadının dans ile ilişkisine örnek oluşturan başlıca eserlere kronolojik olarak yer verilmiştir. Bu bölümde hedeflenen amaç dansın, Akdeniz toplumlarında sosyal yaşamın farklı alanlarında da olsa hayatın içinde olduğunu göstermektir.

Antik Yunan Toplumunda Dans adlı İkinci bölümde; Antik Çağ kaynaklarında yer alan dans ile ilgili kavramlar, kavramlara yüklenen anlamlar ve dansın önemini vurgulayan en erken yazılı kaynaklara yer verilmiş, ardından bölüm, 'Sosyal Yaşamda Dans' ve 'Dans Türleri' olmak üzere iki alt başlıkta ele alınmıştır. Sosyal Yaşamda Dans başlığı, kadınların dansa katılımının belirlendiği kültürel faaliyetlere dair bilgiler barındırmaktadır. Dans Türleri başlığında ise sosyal ortamlarda uygulanan kadınların katıldığı danslara ve antik dönem yazılı kaynaklarında bu danslar hakkında verilen

[16] Uzantı 3.
[17] Uzantı 4.

bilgilere yer verilmiştir. Her iki alt başlıkta da yer verilen konular alfabetik düzende sıralanmıştır.

Tanrıçlar, Ritüeller ve Dans adlı bölümde; dans ile ilişkisi olan tanrıçalar ve onlar için yapılan ritüeller anlatılmıştır. Amaç; tanrıçalar ile ilgili dans dökümünü çıkarmak ve bu tanrıçaların festivallerindeki kadın danslarının yerini ve danslara yüklenen anlamları görmektir. Bölümde yer alan Tanrıçalar alfabetik düzende verilmiştir.

Tezin dördüncü bölümü; kadın danslarının yer aldığı vazoların kronolojik düzende verilmesiyle oluşturulmuştur. Seramikler, Geometrik üslupta vazo resimleri barındıran MÖ 8. yüzyıl vazoları; MÖ 7.-6. yüzyıl vazoları ve MÖ 5.-4. yüzyıl vazoları olmak üzere üç alt başlıkta ele alınmıştır. Bölümde yer verilen 99 adet vazonun seçiminde ana unsur dans türleri ve ortamları açısından konu çeşitliliği olmuştur. MÖ 8. yüzyıl vazolarında Attika bölgesi dışında, Argolis, Boiotia ve Euboia bölgelerinin seramikleri kadınların dansları hakkında önemli veriler barındırdığından tez kapsamına dâhil edilmiştir. Aynı doğrultuda Argos, Boiotia ve Euboia örnekleri kronolojik düzenleme korunarak anlatılmıştır. Bu bölümde, konu benzerliği taşıyan vazolar da kendi içinde kronolojik düzende verilmiştir.

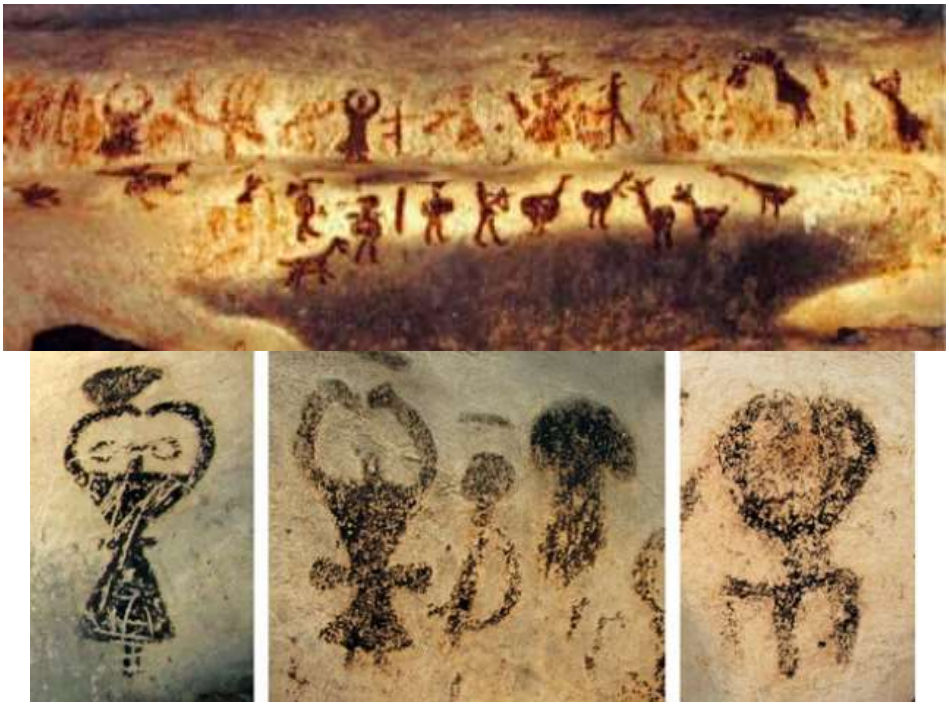
Tezin sonunda tüm teze ve sonuca katkısı olacağını düşündüğüm, vazoların tarih, form, konu ve dans içeriği bilgilerini içeren -dördüncü bölümün yüzyıl ayrımlarına göre- üç tablo düzenlenmiştir. Bu tablolarda, dans tür ve ortamlarının net bir şekilde görülebilmesi hedeflenmiştir. Bu tablolar aynı zamanda Antik Yunan dünyasında kadın danslarının varlığının bütün ve belgelenmiş bir resmini sunar.

1. AKDENİZ TOPLUMLARINDA DANSIN KISA TARİHİ

Dans, insanların düşünce ve yaşam biçimi hakkında önemli ipuçları sağlar; insanoğlu yaşamını etkileyen olaylara kendi duygu ve düşüncelerini katmış ve bunları çeşitli yöntemlerle dışa aktarmıştır. Dans, beden yoluyla düşünceleri aktarırken kullandığımız ilk araçtır. Eski toplumlar hakkında yapılan araştırmalar onların yaşamları, eğlenceleri ve inançları gibi konularla ilgili birtakım teorilerin üretilmesini sağlamaktadır. Bu teoriler dans kavramının eski toplumlarda ritüelle ilişkili olduğunu göstermektedir[18]. Eski toplumlarda av öncesi yapıldığı bilinen ritüeller, insanın dans ile olan ilişkisinin en erken kanıtlarıdır. J. W. Fitton'a göre, avcı topluluklarda varoluşun devamı toplumsal dayanışma yöntemiyle çözülür ve bu yöntemler oyun veya grup dansı yoluyla gerçekleşmektedir. Av toplulukları dikkatlerini kovaladıkları belirli bir vahşi hayvana odaklarlar ve avlayacakları hayvanların postlarına bürünerek mükemmel bir av dansı yaparlar[19].

Dans ve av ritüeli ilişkisini kanıtlayan en erken örnekler ise paleolitik dönemden itibaren yerleşimin olduğu bilinen kuzeybatı Bulgaristan'daki Magura Mağarası ile güney İtalya'daki Porto Badisco Mağarası duvar resimlerinde görülmektedir **(Şekil 1)**. Magura Mağarası'nın 'Kült Odası' olarak adlandırılan bölümündeki çizimler dans ve av sahneleri olarak değerlendirilir. İki ana sıra halinde düzenlenmiş olan figürlerden bazılarının kollarını dairesel bir şekilde başlarının üstünde tutmaları, ritüelle ilişkili bir dans olarak değerlendirilmiştir[20].

[18] İlkgül Kaya Zenbilci - Ufuk Çetin, 'Prehistorik Çağlardan Modernizme Dansın Anlamı: Tasvirler Üzerinden İkonografik Bir Analiz', *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt 10, Sayı 7, 2018, s. 267.
[19] Fitton, J. W., (1973): s. 254.
[20] Uzantı 5.

Şekil 1. Magura Mağarası duvar resmi, MÖ 8000-4000.

İtalya, Porto Badisco Mağara resimlerinde yer alan sarmal bir motifin yanında geyikler, sığırlar ve arkalarında kollarını kaldırmış başsız figürler de av ritüeli kapsamında dans edenler olarak yorumlanır **(Şekil 2)**[21].

Şekil 2. Porto Badisco Mağarası duvar resmi, MÖ 8000-4000.

[21] Mihael Budja, 'The Transition to Farming and the Ceramic Trajectories in Western Eurasia: From Ceramic Figurines to Vessels', *Documenta Prehistorica,* Cilt 33, Slovenya 2006, s. 195.

Mezolitik döneme tarihlenen Sicilya'da Addura Mağarası resimlerinde, bir grup erkek tarafından dairesel olarak yapılan dansın av ile ilişkili olduğu görülür **(Şekil 3)**[22].

Şekil 3. Addura Mağarası duvar resmi.

Avcı toplumların dansları bir av zamanını ya da hayvanların kur yapma davranışını da taklit eder ve bu danslar, topluluğun inanç sistemlerinin bir parçasını oluşturur[23]. Neolitik dönemde Anadolu'nun önemli yerleşim yerlerinden Çatalhöyük duvar resimlerinde 'Avcıların Dansı' olarak nitelenen av öncesi bir ritüele ait olabilecek sahnede elinde olasılıkla bir yay tutan, beline olasılıkla leopar kürkü sarmış olarak koşan veya dans eden bir insan figürü yer alır **(Şekil 4, 5)**[24].

Şekil 4. Çatalhöyük duvar resmi, MÖ 6000.

Şekil 5. Çatalhöyük duvar resmi, detay

[22] Paola Budano, 'The Addura Cave: Dance and Rite in Mesolitik Sicily', *Open Archaeology*, Cilt 5, Berlin 2019, s. 594.
[23] Orhan Bingöl, *Arkeolojik Mimaride Resim (İÖ 30.000-500)*, Ankara 2015, s. 31.
[24] Ian Hodder, *Çatalhöyük Leoparın Öyküsü*, Çev. Dilek Şendil, YKY., İstanbul 2006, s. 65.

Latmos dağlarında kutsal bir alan olarak nitelendirilen kaya sığınağında, kırmızı boya kullanılarak şematik olarak çizilmiş ve oldukça iyi korunmuş resimler bulunmuştur **(Şekil 6)**. Bir niş içerisinde altı erkek figür yer alır. Dördü yan yana dizilmiş ve bazıları el ele tutuşmuş olan bu figürlerin, olasılıkla kutsal alandaki ritüelin bir parçası olarak dans ettikleri düşünülür[25].

Şekil 6. Latmos kaya sığınağı resmi, MÖ 6000-5000.

Girit'in çok tanrılı ve doğacı bir inanç sistemine bağlı olduğu bilinir. Toprak ve taştan yapılmış kadın idollerinin bulunması büyük bir doğa tanrıçasına taptıklarını gösterir. Kadınların Minos uygarlığında önemli rolleri bulunmaktadır[26]. Saray fresklerinde kadınlar, dini ritüellerde ya da bir ritüel anında sıklıkla işlenmiştir. Fresklerde kadınlar, üst kısmı dar, göğüslerini açıkta bırakan uzun elbiseleri ve bukleli saçları ile oldukça bakımlı resmedilmişlerdir[27]. Knossos Sarayı fresklerinde, sol kolu dirsekten bükülmüş ve göğsünde, sağ kolu omzundan aşağıya doğru kıvrılmış bir kadın resmi ortaya çıkartılmıştır **(Şekil 7)**. Bu kadının omuzlarından savrularak resmedilmiş uzun ve bukleli saçları, hızlı dönüşler yapan bir dans gerçekleştirdiğini düşündürür. L. B. Lawler, Giritli kadınların dairesel olarak yaptıkları dansta, birbirlerinin ellerini serbest

[25] Anneliese Peschlow-Bindokat, *Tarihöncesi İnsan Resimleri Latmos Dağlarındaki Prehistorik İnsan Resimleri*, Çev. Işıl Işıklıkaya, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul 2006, s. 101.
[26] Uslu, L., (2018): s. 11.
[27] Uslu, L., (2018): s. 12.

bırakıp her birinin kendi eksenlerinde döndüklerini söyler ve geniş dolgun etekleri ile yaptıkları dansı 'etek dansı'[28] olarak nitelendirir[29].

Şekil 7. Knossos Sarayı duvar resmi, MÖ 18. yüzyıl.

Girit'te kadın ve erkeklerin birlikte yer aldığı dansların, özel günlerde, kralların sarayı içindeki tiyatro alanlarında ya da dans pisti olarak bilinen yerlerde yapıldığı bilinir. Dans Girit halkı için sadece bir eğlence ve gösteri aracı değil aynı zamanda inançlarının ayrılmaz bir parçası olarak da önemli idi[30]. Genellikle kutsal olarak nitelendirdikleri bir sunağın, ağacın, sütunun, ya da bir müzisyenin etrafında dairesel bir dans sergilemişlerdir. Amaç ortada yer alan nesne ya da kişiyi arındırmaktır.[31] Lirik şair Sappho da Giritli kadınların bir sunağın etrafında gerçekleştirilen ritmik bir dansından söz eder (Sappho, *Şiirler,* fr. 151)[32]:

> *'...**Böyle oynardı eskiden Giritli kızlar***
> *güzel bir sunağın çevresinde*
> *ezgiye uyarak basarlar önce ayaklarıyla*
> *çayırın taptaze tatlı çiçeklerine...'*

[28] Lawler Giritli kadınların bu dansını, Güney Asya'daki kadınlar tarafından gerçekleştirilen *nautch* dansına benzetir (Lawler, L. B., (1978): s. 32).
[29] Lawler, L. B., (1978): s. 32.
[30] Lawler, L. B., (1978): s. 28.
[31] Lawler, L. B., (1978): s. 32.
[32] Sappho, *Şiirler*, Çev. Samih Rifat, YKY., İstanbul 2008, fr. 151.

Palaikastro'da[33] bulunmuş pişmiş toprak heykelcikler grubunda, *lyra*[34] çalan erkek müzisyenin etrafında üç kadın tarafından gerçekleştirilen dairesel bir dans betimlenmiştir **(Şekil 8)**. L. B. Lawler, bu grubun Apollon ve Kharitler olarak değerlendirilebileceğini ve *lyra* çalan bir erkeğin etrafında dans eden kadınların en erken örneği olabileceği yorumunu yapar[35]. L. Uslu ise, ortadaki figürün iki eliyle yılan tuttuğunu, Ana Tanrıça kültünde yılanın önemli olduğunu ve deri değiştirmesinden dolayı ölümsüzlüğün de sembolü olduğunu söyler ve Tanrıça adına dans edip, hizmet eden bu kadınların özel olarak eğitilmiş kadınlar veya rahibeler olabileceğini düşünür[36].

Şekil 8. Palaikastro heykelcik grubu, MÖ 1400-1300.

Mezopotamya yazılı belgelerine göre kutsal evlilikler, törenler ve bayramlar müzikal gösterilerin yapıldığı önemli alanlardır. Tapınaklar ve etrafında düzenlenen müziğe, şarkılar ve danslar eşlik eder[37]. Asur kralı II. Asurnasirpal'in Kalhu'daki sarayının duvar kabartmalarında bir zafer sahnesi yer alır ve bu sahnede uzun saplı telli bir çalgı ile dans eden bir kişi bulunur[38].

Hititler'in başkenti Hattuşaş'ta bulunan yazılı belgelerde dini ritüellerde uygulanan dans ve müzik önemli bir yere sahiptir. Tanrı ve tanrıçalar için yapılan

[33] Girit'in doğusunda antik yerleşim yeri.
[34] Erken dönemlerde kaplumbağa kabuğundan daha sonra ise fildişi ya da ağaçtan yapılmış daire şeklinde veya bombeli telli bir çalgı türü (Serkan Çelik, *Apollon ve Müzik,* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2008. s. 64).
[35] Lawler, L. B., (1978): s. 32.
[36] Uslu, L., (2018): s. 15.
[37] Belkıs Dinçol, *Eski Önasya ve Mısır'da Müzik,* Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yay., İstanbul 1999, s. 3.
[38] Belkıs Dinçol, '*Eski Önasya'da Müzik Aletleri*' Klasik Filoloji Seminerleri 1, Alfa Yayıncılık, İstanbul 2016, s. 30.

kutlamalarda, dans edildiği şarkılar ve ilahiler söylendiği bilinmektedir. Dansın bazen tek bir dansçı performansıyla gerçekleştiği bazen de birçok profesyonel dansçı eşliğinde yapıldığı ifade edilmiştir[39]. Yazılı belgeler kadına dair bilgiler de barındırır[40]. Tef çalarak dans eden kadın müzisyenlerin, kralın etrafında dönerek dans ettiği söylenir[41]. Hitit dans betimlerinin en önemli örnekleri, Çorum'un Sungurlu ilçesinde bulunan 'Hüseyindede Kabartmalı Vazoları'nda görülmektedir[42]. Hüseyindede vazo parçalarında süslü elbiseler içerisinde el ele tutuşup şarkılar söylerek dans eden iki kadın dansçı tasvir edilmiştir[43]. Başka bir vazoda tek frizde 'Boğa Dansı' olarak adlandırılan dansın ilk kez işlendiği belirtilmiştir[44]. Frizde yer alan kadın dansçılar folklorik hareketler sergiler. Dört frizden oluşan diğer bir vazoda, en üst frizde telli bir çalgı çalan erkek ile çalpara[45] çalan kadının arasında, kollarını yukarı kaldırarak dans eden uzun elbiseli bir kadın yer alır **(Şekil 9)**. Kadın, müzik eşliğinde coşkulu bir şekilde dans etmektedir[46]. Hitit kabartmalı vazolarında kadınların dans sahneleri, İnandıktepe ve Boğazköy'de bulunan vazo parçalarında da tasvir edilmiştir[47].

Şekil 9. Hüseyindede vazosu, MÖ 14. yüzyıl.

[39] Tayfun Yıldırım, Hüseyindede Kabartmalı Vazosunda Betimlenen Dans Eden Bir Hititli, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 41, Ankara 2001, s. 2.
[40] Muhibbe Darga, *Eski Anadolu'da Kadın,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1976, s. 63.
[41] Uzantı 6.
[42] Yıldırım, T., (2001): s. 3
[43] Yıldırım, T., (2001): s. 5.
[44] Yıldırım, T., (2001): s. 3.
[45] Silindirik şekle sahip tek yüzlü bir davul (Dinçol, B., (1999): s. 38).
[46] Yıldırım, T., (2001): s. 3.
[47] Yıldırım, T., (2001): s. 5.

Mısır'da mezar odası duvar süslemelerinde ve tapınak duvarlarında resmedilen dans sahneleri, Mısır toplumunun yaşamı ve dansa olan tutumları hakkında bilgi vermektedir. Dans, Mısır'da bir eğlence biçimi olmasının yanı sıra özellikle dini törenlerle ilişkilendirilmiştir. Eski Krallık döneminde festivallerde ve cenaze törenlerinde profesyonel kadın dansçıların olduğu bilinmektedir. Cenaze alayı sırasında, mezarın girişinde performans sergilerler. Orta Krallık dönemine doğru '*khener*' olarak adlandırılan ve gruplar halinde organize olan kadın dansçılar ve müzisyenler cenaze törenleri dışında önemli festivaller de görev alırlar. Yeni krallık döneminde ise dansçı ve şarkıcı olarak görev yapan kadınlar yerel tapınaklarda çalışmışlardır[48] Thebes'de yeni krallık dönemine ait Djeserkareseneb Mezar freskinde, bir grup kadın müzisyenin arasında mücevherleri dışında çıplak olan genç bir kız dans ederken betimlenmiştir **(Şekil 10)**.

Şekil 10. Djeserkareseneb mezar odası duvar resmi, MÖ 1400-1390.

P. Spencer, kadın dansçıların genellikle mezar odası duvarlarında resmedilmesiyle, iyi bir yaşam ve eğlencenin beklendiği diğer dünyanın idealize edildiğini düşünür[49]. Thebes Nebamun mezar odası duvarlarına ait örnekte ise ziyafet sahnesinden bir detayında yan yana oturan giyimli müzisyenler ve küpe, yüzük ve bilezik

[48] Patrica Spencer, 'Dance in Ancient Egypt' *Near Eastern Archaeology*, Cilt 66, Nu. 3, 2003, s. 118.
[49] Spencer, P., (2003): s. 118.

gibi aksesuarlar dışında tamamen çıplak kadın dansçılar resmedilmiştir **(Şekil 11)**[50]. Dansçıların çıplak olmaları vücutlarını özgürce kullanabilmelerini sağlamıştır.

Şekil 11. Nebamun mezar odası duvar resmi, MÖ yaklaşık 1370.

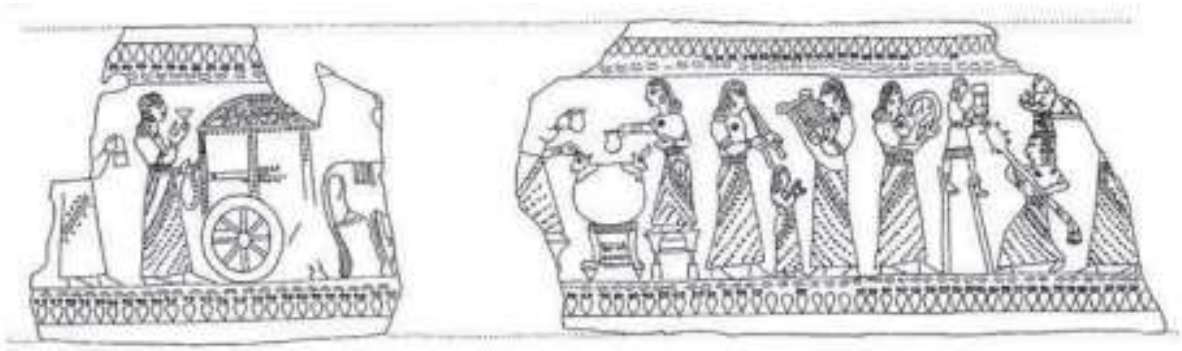
Yeni krallık dönemine tarihlendirilen Deir el Medina'da bulunmuş bir *ostrakon*daki[51] kadın dansçı ise, dekoratif desenler olan kısa siyah eteği ve yuvarlak altın küpelerle yarı çıplak olarak akrobatik bir dans gerçekleştirir **(Şekil 12)**[52].

Şekil 12. Deir el Medina, akrobatik kadın dansçı, MÖ yaklaşık 1200.

[50] Uzantı 7.
[51] Kil çanak çömlek parçaları.
[52] Joanne Backhouse, ''Secenes de Gynecees' Figured Ostraca from New Kingdom Egypt: Iconography and Intent', *Archaeopress Egyptology*, Sayı 26, Oxford 2020, s. 7.

Urartular'da kadınların dans ve müzik alanlarında etkin olduğunu gösteren ve MÖ 8. yüzyıl sonu ile MÖ 6. yüzyıl başına tarihlenen Urartu bronz kemerleri önemli kanıtları oluşturmaktadır[53]. En az on yedi bronz kemerde kadın müzisyenlerin şarkı söylerken betimlendiği; ya dizlerini bükerek ya da alkışlayarak dans ettikleri bilinmektedir. Tasvirlerde müzisyenlerin çoğunun kadın olduğu ve sahnelenen kutlamaların çoğunlukla evlilik törenlerinin temsil ettiği görülür[54]. Bronz kemerlerdeki sahneler, müzisyen ve dansçı kadınların belli bir topluluk içinde performans sergilediğini gösterir[55]. MÖ 8. yüzyılın sonlarına tarihlenen bronz bir kemerde *libasyon* sahnesinin sağında kadın müzisyenler ve en sağda bir ensrüman ile dans eden kadın görülmektedir **(Şekil 13)**. Kadınları hepsi belden kemerli uzun elbiseler giymiştir[56].

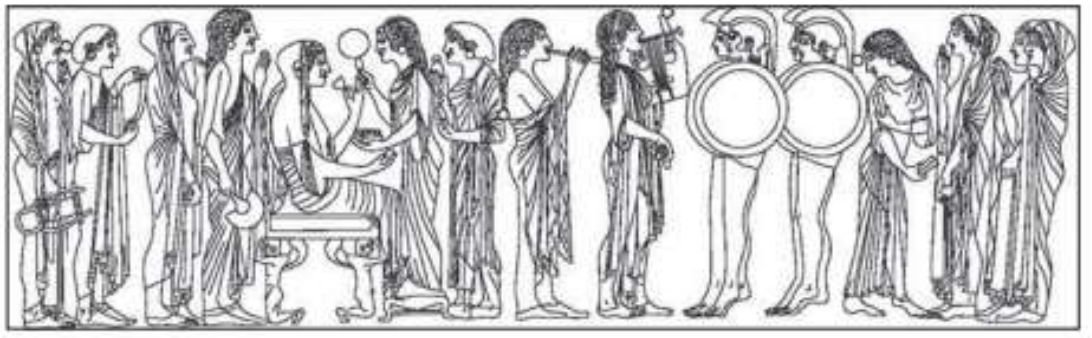
Şekil 13. Urartu kemeri, MÖ 8. yüzyıl.

Phrygia bölgesinde müziğin gücü Kybele kültü ile bilinir[57]. Kybele kültünün MÖ 6. yüzyıl sonlarında Yunan dinine girmesiyle Kybele'nin tasvirlerine rastlanır. Kadınlar, tanrıçanın etrafını sararak *tympanon*[58], *kimbalos*[59] ve *aulos* eşliğinde kendinden geçmiş danslar gerçekleştirmektedir[60]. Kybele kültündeki kendinden geçmiş danslara en yakın

[53] Tuna Şare, 'Women and Music in Ancient Anatolia: The Iconographic Evidence', *Questions Approaches and Dialogues in the Eastern Mediterranean Archaeology Studies in Honor of Marie Henriette and Charles Gates*, Münster 2017, s. 561.
[54] Şare, T. (2017): s. 562.
[55] Şare, T. (2017): s. 563.
[56] Şare, T. (2017): s. 562.
[57] Kybele MÖ 6. yüzyılda her iki yanında müzisyenlerle tasvir edilmiştir (Şare, T. (2017): fig. 5).
[58] Vurmalı çalgı (Çelik, S., (2008): s. 73).
[59] Konik benzeri iki yuvarlak maden parçasından oluşan çarpmalı müzik aleti, zil (Çelik, S., (2008): s. 76).
[60] Şare, T. (2017): s. 564.

tapınım Dionysos kültünde görülür. Bu iki kültte tanrısal varlığa ulşamanın yolu biribirine çok yakın ritüel danslar aracılığıyla yapılmaktadır[61].

Lykia'da ise dans ile ilgili veriler mezar kabartmalarında öne çıkar. Ksantos 'Dansçılar Lahdi' olarak bilinen mezar anıtı, adını kapağın dar yüzeylerine işlenmiş iki dansçıdan alır. Kapağın geniş yüzeylerinde av ve savaş sahneleri bilinmektedir[62]. MÖ 6. yüzyılda Troas bölgesinde Gümüşçay'da bir tümülüste bulunan Anadolu'nun en eski figürlü taş lahdi olan Polyksena Lahdi'nde de kadın dansçılar ve müzisyenler tasvir edilmiştir. Uzun kenarlarından bir tanesinde frizin sağ tarafında parmak uçlarında dört *pyrrhike* dansçısı yeralır **(Şekil 14).** *Pyrhike* dasçılarının arkasında bükülmüş vücuduyla *krotala* çalarak dans eden bir kadın görülmektedir[63]. Anadolu'da mezar anıtlarında dans sahnelerinin görülmesi, cenaze-ölüm ritüellerinde gerçekleşitrilen dansların varlığıyla ilişkilendirilebilir.

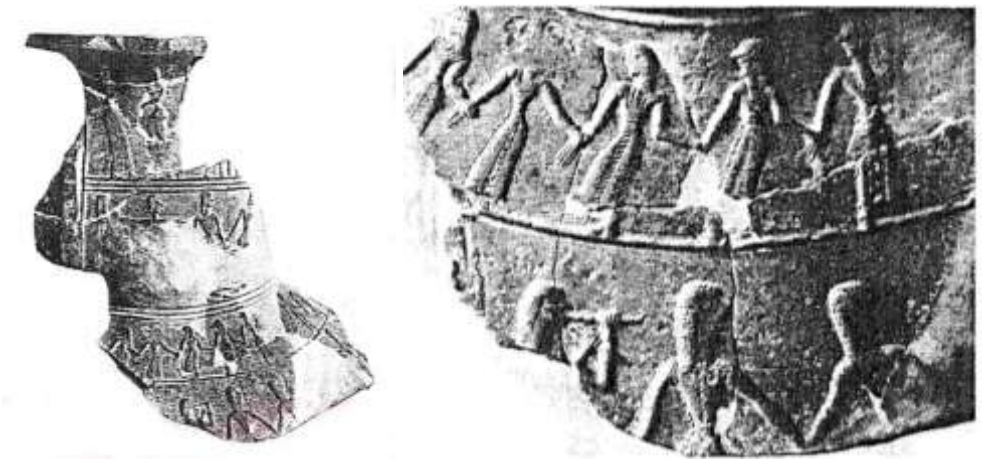

Şekil 14. Troas, Polyksena Lahdi, MÖ 6. yüzyıl.

Batı Anadolu'nun önemli yerleşim yerlerinden olan Klazomenai'da ise kabartmalı vazolarda dans sahneleri yeralır. 'Dans *pithos*u' olarak adlandırılan vazoda erkek ve kadın dansçılardan oluşan dans korosu yer almaktadır **(Şekil 15)**. Dansçıların her birinin duruş ve profilleri farklıdır. H. Cevizoğlu, vazodaki dans sahnesini Theseus ve Ariadne efsanesiyle ilişkilendirir[64].

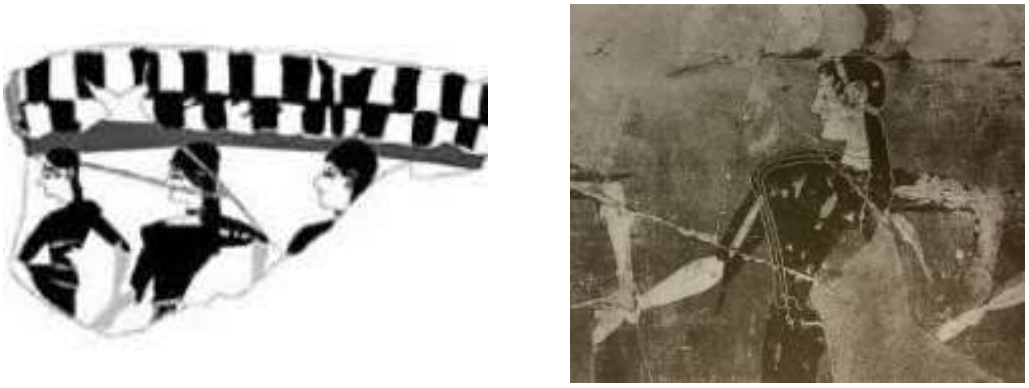
---

[61] Elçin Doğan Gürbüzer, 'Dionysiak Bir Dans: Oklasma', *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 159, İstanbul 2018, s. 43.
[62] Işın, G., (2021): s. 65, fig. 4.
[63] Şare, T. (2017): s. 567.
[64] Hüseyin Cevizoğlu, *Arkaik Dönem Klazomenai Kabartmalı Vazoları* (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2005, s. 29.

Şekil 15. Klazomenai Dans *Pithos*u, MÖ 700.

Klazomenai'de MÖ geç 6. yüzyıla tarihlenen ve banyo teknesi olarak tanımlanan kabartmalı seramik parçalarında da dans eden kadınlar korosu yer almaktadır[65]. Yine Klazomenai'dan mezar kontekstlerinden gelen bir *pyksis*in gövdesinde üç kadın dansçı resmedilmiştir (**Şekil 16 a)**. *Khiton*[66] giyimli kadınların hepsinin başı sağa dönük, kulaklarında küpe, boyunlarında aksesuar ve saç bantlarıyla resmedilmişlerdir. Kadınların dansı, dini bir ritüelle ilişkilendirilmiştir[67]. J. Boardman, kadınların dans hareketlerini oldukça statik olarak yorumlar(**Şekil 16 b)**. [68].

Şekil 16a. Klazomenai, MÖ 5. yüzyıl sonu. **16b.** Kadın dansçı, detay.

[65] Cevizoğlu, H. (2005): s. 54.
[66] Antik Çağ'da erkek ve kadınların giyindiği dikdörtgen bir kumaşın karşılıklı iki kenarından tutturulduğu bir giysi türü (Tamay Tekçam, *Arkeoloji Sözlüğü*, Alfa Yayınları, İstanbul 2007, s. 116).
[67] G. Elif Erginer, Serhat Foça, 'Klazomenai Ağaçlı Yol Nekropolisi'nden Bir Grup Mezar: Tipolojisi ve Buluntuları', *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı 163, Ocak- Nisan 2020, s. 76.
[68] John Boardman, *Erken Yunan Vazo Ressamlığı*, Çev. Sibel Eraltan, Homer Kitabevi, İstanbul 2016, s. 148.

Klazomenai seramiklerinde dans konusu sıkça işlenen konulardandır[69]. Dans sahneleri incelendiğinde dansçıların hareketlerinin birbirine benzediği ve hepsinin ortak hareket ettiği görülür. Dansçıların arasındaki uyum müzik yardımıyla oluşur. Ve dans eden genç kadınların eşlerini genellikle bileklerinden tutuğu görülür[70]. Kadınların gövdesi üçgen formda ve üzerlerinde işlemeli vücudu saran törensel kıyafetler görülmektedir. Dansçıların bir ayağı hep önde resmedilmiştir. Dansçı kadınlar genellikle halka küpeler ve kolye gibi aksesuarla tasvir edilmişlerdir[71].

Etrüsk duvar resimlerinde dönemin sosyal yaşantısını simgeleyen ve neredeyse tüm yaşam şekillerinin gözlemlendiği sahnelerin çoğunda müzikli ve danslı şölen betimlemeleri görülmektedir[72]. Dansın önemi, mezar odalarının duvar resimlerinden anlaşılmaktadır. Monterozzi Nekropolü'nde bulunan bir mezar odası duvar resimlerinde bir müzisyenin önünde dans eden kadın, şeffaf uzun bir *khiton* üstüne kısa kırmızı bir elbise giymiştir **(Şekil 17)**[73].

Şekil 17. Monterozzi Nekropolü duvar resmi, MÖ 510.

[69] Cevizoğlu, H. (2005): s. 108.
[70] Cevizoğlu, H. (2005): s. 105.
[71] Cevizoğlu, H. (2005): s. 107.
[72] Elif Tül Tulunay, *Etrüsk Sanatı,* Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul 1992, s. 13.
[73] Sophie İsabelle Stefanovich, Woman is Etruscan Tomb Painting (Queen's Üniversitesi, Klasik Arkeoloji Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), 2018, s. 49.

‘Dans Eden Kadınlar Mezarı’ olarak adlandırılan Ruvo di Puglia’daki mezar odası resimlerinde başlarında renkli örtüler olan *khiton* giymiş otuzdan fazla kadının bir cenaze esnasında gerçekleştirdikler dairesel dansları resmedilmiştir **(Şekil 18)**[74].

Şekil 18. Ruvo di Puglia, ‘Dans Eden Kadınlar Mezarı’, MÖ 5.- 4. yüzyıl.

[74] Uzantı 8.

2. ANTİK YUNAN TOPLUMUNDA DANS

Dans kelimesi Yunancada *orkhesis*dir (ὄρχησις) ve vücudun ritmik hareketini ifade eder. Dans etmek fiilinin karşılığı ise *orkheomai* (ορχεομαι)[75] sözcüğüdür ve ritmik olmak koşuluyla ne kadar basit olursa olsun, herhangi bir dizi hareketi yapmak anlamındadır. MÖ 4. yüzyılda ise Atina agorasında orkhestra 'dans alanı' olarak belirlenmiştir[76]. Homeros destanlarında ise dans ve dans alanını tanımlanırken 'χορός' (*khoros*) kelimesini kullanılır (*İlias* XVI, 180-185; *İlias* XVIII, 604; *Odysseia* VIII, 260). *Khoros* duruma göre şarkı söylenen veya dans edilen yer ya da şarkı söyleyen veya dans eden gruba verilen adı belirler[77].

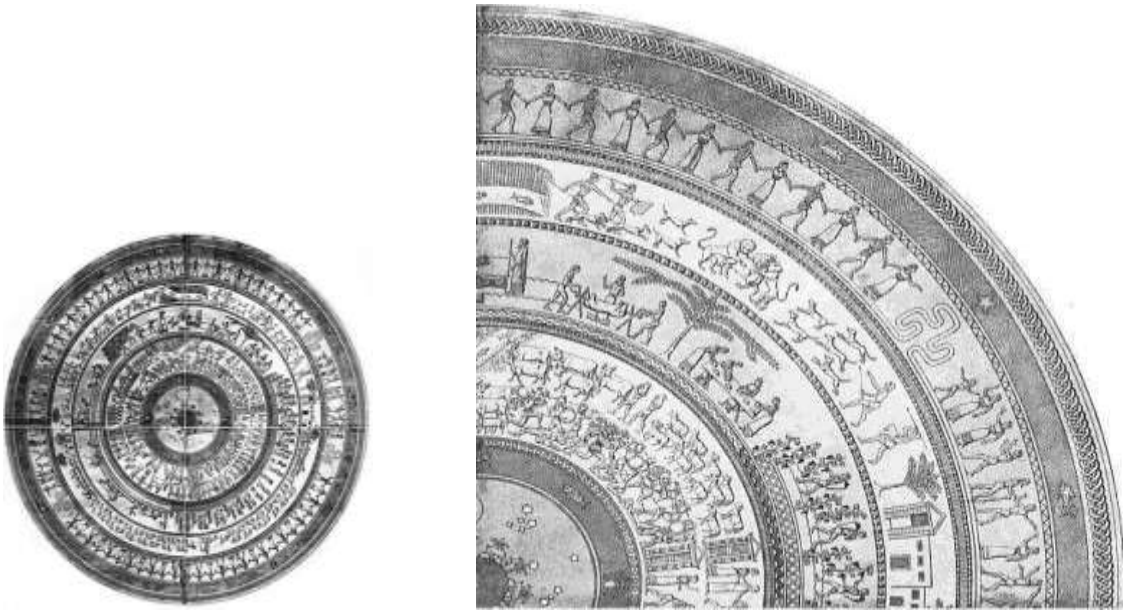
Dans bir bütün olarak vücudun olduğu kadar ayakların, ellerin, başın ve gözlerin çeşitli ritmik hareketlerini ifade eder. Bu doğrultuda Yunan toplumunda hareket içeren çoğu etkinlik, modern toplumlarda dans olarak kabul edilmeyebilir; bizim yürüyüş ya da alay, bir çocuğun ritmik oyunu, top oyunu, hokkabazlık ya da cambazlık gösterisi gibi tanımladıklarımız Antik Yunan kültüründe dans kavramı içerisinde değerlendirilir[78].

L. B. Lawler, Antik Yunan kültüründe dansı dört şekilde kategorize eder. İlki bir alay halinde gerçekleşen danslardır. Bu danslar, bir enstrüman eşliğinde *hymno*ların okunduğu yürüyüşlerden oluşur. Özellikle bir tanrı veya tanrıçanın hymnosuyla yürümek, askeri törenler, cenaze ve cenaze alayları, düğün dansları gibi basit törensel danslar bu kategoride sınıflandırılmıştır. İkinci kategoriyi taklit (*mimetikos*) dansları oluşturur. Saldırgan ve savunma hareketleri içeren *pyrrhike* dansı, insanların, hayvanların ve kuşların hareketlerinin taklidini içeren hayvan dansları bu kategoride değerlendirilir. Üçüncü kategoride hareketli danslar yer alır. Bu danslar, kişinin vücudunu eğittiği veya

[75] Güler Çelgin, *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2011, s. 479.
[76] Gül Işın, 'The Farewell Dance to the Dead: The Dancers on the Portal Of Trysa's Heroon and the Xanthos 'Dancers Sarcophagus'', *Adalya,* Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi Yıllığı, Sayı 24, İstanbul 2021, s. 62.
[77] Gregory Nagy, *Homer the Preclassic*, California Üniversitesi Yay., 2017, s. 367.
[78] Lillian B. Lawler, 'The Maenads: to the Study of the Dance in Ancient Greece' *Memoirs of the American Academy in Rome,* Cilt. 6, Michigan Üniversitesi Yayınları, Michigan 1927, s. 74.

bazı özel becerilerin sergilendiği danslardır. Kısaca törensel veya taklit içermeyen, kişinin hem kendisine hem seyirciye yaşattığı zevke yönelik dans türüdür. Ritmik oyunlar ve koro dansları bu kategoriyi kapsayan dans türleridir. Son olarak hokkabazlık, kılıç dansı, araba tekerleğini çevirmek, el üstünde yürümek gibi danslardan oluşan akrobatik danslar dördüncü kategoriyi oluşturmaktadır[79].

L. B. Lawler'in geniş yelpazede tanımladığı Yunan dansı, ergenliğe, yetişkinliğe, evlilik hayatına ve ölüme geçiş gibi tüm önemli süreçlere eşlik etmektedir. Dans, genellikle *lyra* ya da *aulos*[80] eşliğinde festivaller, düğünler, cenazeler ve çeşitli performanslar aracılığıyla koro şeklinde gerçekleşmektedir[81]. Özellikle dairesel danslar yetişkinliğe geçiş ritüellerinin müzikal performanslar aracılığıyla sergilendiği danslardır[82].

Şekil 19. Akhilleus Kalkanı, Grafik Rekonstrüksiyon.

[79] Lawler, L. B., (1927): s. 75-76.
[80] Ritüellerde en çok tercih edilen ağaç ya da metalden yapılmış, tek ya da çift kamışlı, nefesli müzik aletidir (Çelik, S., (2008): s. 53).
[81] Uzantı 9.
[82] Jana Kubotzki, 'Music in Rites. Some Thoughts about the Function of Music in Ancient Greek Cults', *Journal for Ancient Studies,* Cilt 5, 2016, s. 2.

Yunan toplumunda dansa verilen önem Homeros'un *İlias* ve *Odysseia* destanları ile anlaşılır. *İlias* destanında Hephaistos, Akhilleus için bir kalkan yapar **(Şekil 19)**. Kalkanın üzerinde çeşitli tasvirler bulunur. Beş frizden oluşanın kalkanın ikinci frizi savaş ve barışın hüküm sürdüğü iki ayrı kent sunar. Savaşın olduğu kentte çaresizlik ve yıkım betimlenmiş, barışın hâkim olduğu kentte ise düğün alaylarından ve onlara eşlik eden dans ve müziklerden bahsedilmiştir (*İlias*, XVIII, 490-495) [83]:

'...İki güzel kentini yaptı ölümlü insanların.
Birinde düğünler, şölenler,
sokakta yanan çırağıların ışığında,
evlerinden alınıp gezdirilen süslü gelinler,
dört bir yanda kavuşma türküleri,
***oynayan dönüp duran** delikanlılar, flavta, gitara[84]sesleri…'*

Üçüncü frizde bağ bozumuyla ilgili faaliyetler, kadın ve erkeklerden oluşan genç alayların şarkılar eşliğinde yapılan dansları anlatılmıştır (*İlias*, XVIII, 565-572).

'...Bir tek dar yol vardı bağın içinde,
bağbozumunda oradan geçilir yürünürdü,
kızlar, delikanlılar, çocuklar gibi şen,
bal gibi tatlı yemişler taşıyorlardı sepet sepet.
Ortada bir çocuk, telleri çınlayan bir saz elinde,
sesler çıkarıyordu sazdan tatlı tatlı,
güzel bir türkü çağırıyordu ince sesiyle,
ötekiler ayaklarını yere vurup uyuyorlar ona,
***sıçrıyor, bağırıyor, oynuyorlardı…**'*

Dördüncü frizde erkek ve kadınlar birbirlerinin bileklerinden tutarak koro şeklinde yaptıkları dans tasvir edilmiştir (*İlias*, XVIII, 590-605):

"...Çok ünlü topal kalkana bir de oyun alanı koydu,
bir zamanlar Daidalos'un, engin Knossos'ta,
güzel örgülü Ariadne için yaptığı alana benziyordu.
*Orada **delikanlılar oynuyordu,***
*sığır armağanlarıyla alınmış **kızlar oynuyordu**,*

[83] Didem Demiralp, 'Eski Yunan Yazınından İki Ekphrasis Örneği Homeros'un "Akhilleus'un Kalkanı" ile Hesiodos'un "Herakles'in Kalkanı"nın Karşılaştırılması' *Uluslararası Türk veya Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi*, Cilt 9/10, Ankara 2014, s. 365.
[84] Metinde flavta olarak çevrilmiş olan enstrüman *aulos*, gitara olarak çevrilmiş olan enstrüman ise *phorminks*tir.

dayamışlardı ellerini birbirlerinin bileklerine.
Kızlar keten giymişlerdi ipince,
oğlanlar iyi dokunmuş gömlekler giyinmişlerdi,
pırıl pırıl zeytinyağı parlıyordu gömleklerde.
Kızlar güzel çelenkler takmışlardı başlarına,
oğlanlar gümüş kayışlara altın bıçaklar bağlamışlardı.
Oyuna alışmış ayaklarıyla koşuyorlardı döne döne,
oturan bir çömlekçi nasıl denerse eline uygun çarkı
iyi çalışıyor mu çalışmıyor mu diye,
onlar da öyle koşuyordu birbirlerine karşılıklı sıralarla.
*Büyük bir kalabalık **halka olmuştu**,*
candan seyrediyorlardı güzelim oyunu,
*aralarında, şenliği açmak için **iki cambaz***
dönüp duruyordu ortalık yerde…''.

Dördüncü frizdeki bu dans evlilik törenleri öncesinde gerçekleşen danslarla ilişkilendirilmiştir. Erkeklerin kadınları bileklerinden tuttukları, iyi dokunmuş gömlekler giymiş olmaları, bıçak ya da hançer taşımaları, yetişkinliklerini veya savaşa katılabilecek kabiliyete sahip olduklarını gösterir. Bir nevi evlilik için de uygun olduklarını anlatır. Kadınların hepsinin başlarındaki çelenkler ve incecik keten elbiseleri koreografisi olan bir dans işaret eder. Kalkanda dans tekrar ediliyor olması, toplumsal yaşamda dansın önemli olayların merkezinde olduğunu gösterir[85].

Yunan toplumunda dans, aynı zamanda özel eğlencelerin ya da halka açık törenlerin bir parçasını oluşturur[86]. Herodotos'un anlattığı (VI, 129) damat olmak için yarışan adaylardan Hippokleides'in dansı, bu söylemi kanıtlar nitelikte olmasının yanısıra dansta bölgesel farklılıklara dikkat çekmektedir:

*'…Yemeğin sonunda damatlık için yarışanlar, müzikteki hünerlerini, topluluk içinde konuşma yeteneklerini göstermeye başlamışlardı; şölen uzadıkça Hippokleides öbürlerinin hepsini gölgede bırakıyordu. Flütçüye ağır bir dans havası çalmasını emretti; flütçü çaldı; o da oynadı; her halde **kendi bildiği gibi oynuyordu,** ama Kleisthenes bu*

[85] Steven H., Lonsdale, *Dance and Ritual Play in Greek Religion*, Johns Hopkins Üniversitesi Yay., London 1993, s. 215.
[86] Uzantı 10.

sahneyi seyrederken kaşlarını çatmıştı. Hippokleides biraz dinlendikten sonra bir masa getirtti ve masa yerine konulunca üzerine çıktı, önce ***Lakedaimon adımlarını, sonra Attika dans figürlerini*** *gösterdi ve sonunda masada başının üzerinde dikilerek ayaklarını, elleri gibi sallamaya başladı…'*

Yunan mitolojisinde dans ile ilgili önemli mitoslardan biri Zeus'un doğumu ile ilişkilendirilmektedir. Kronos, çocuklarının onun hâkimiyetine son vereceğini bildiğinden doğan her çocuğunu yutmaktadır. Kronos'un karısı Rheia, Zeus'u doğururken *Kourites*den yardım ister. Zeus'un doğumu esnasında, Kourites gürültülü aletlerle savaş dansı yaparak Kronos'a korku salarlar (Strabon, 10.3.11). Ağlayan bebek Zeus'un etrafında halka oluşturarak dans eden Kouretes daha sonra Zeus'un rahipleri olmuşlardır[87].

Dipylon Ressamı atölyesine atfedilen bir *oinokhoe*nin üzerindeki yazıttan, bir dans yarışmasının galibine ödül olarak sunulduğu düşünülür **(Şekil 20)**[88]. Vazonun omuzundaki *insize* tekniğindeki yazıt, *retrograd* yazı biçimindeki yazıtın okunabilir kısmı '*Şimdi tüm dansçılar en büyüleyici şekilde dans etmekte, ona bu …*' şeklindedir **(Şekil 21)**. Bu yazıtın normal bir yazıt mı yoksa bir süsleme mi olduğu konusunda tartışmalar bulunmaktadır[89]. A. Dangour, bu vazonun *Odysseia* destanında söz edilen (VIII, 260-265) Phaiaklar'ın sarayındaki dans eden gençler arasındaki rekabeti hatırlattığını ileri sürerek Homeros dönemine tarihlendirilmesini önerir[90].

---

[87] Eva Benesova '*Tanec v antickém Řecku*' (Masaryk Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Arkeoloji ve Müzecilik Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Brno 2012, s. 8.
[88] Natasha M. Binek, 'The Dipylon Oinochoe Graffito: Text or Decoration?', *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens,* Cilt 86, Nu. 3, 2017, s. 429.
[89] Binek, N. M., (2017): s. 429.
[90]Armand Dangour, 'Plato and Play Taking Education Seriously in Ancient Greece' *American Journal of Play*, Cilt 5, Nu. 3, s. 295.

Şekil 20. Dans yazıtlı *oinokhoe*. MÖ 750-725.

Şekil 21. Yazıt detayı, MÖ 750-725.

2.1. Sosyal Yaşamda Dans

2.1.1. Cenazelerde Dans

Antik Yunan toplumunda, cenaze törenlerine katılan kadınların ölünün üçüncü dereceye kadar akrabası ya da altmış yaşın üzerindeki kadınlar olduğu ve ayrıca cenaze esnasında performans sergileyen profesyonel ağıt yakan kadınların tutulduğu bilinmektedir[91]. Ağıt yakan kadınlar yaslarını belirten hareketlerle göğüslerini veya uyluklarını dövmek, başlarına vurmak ya da kıyafetlerini yırtmak gibi sembolik hareketlerle törensel danslar gerçekleştirmektedir. *Aulos* müziği eşliğinde performans sergileyen ağıtçı-dansçı sayısı ölüye verilen değer ile ilişkilendirilir[92].

Ölüm kavramı, eski toplumlarda bugün düşündüğümüz gibi bir yok oluşun aksine yaşam döngüsünün bir parçası olarak kabul edilir. Ölen kişi, yapılan ritüeller ile topluma dâhil edilerek doğum ve ölüm karşıtlığı ortadan kalkar. Kollektif bir bilinçle yapılan bu ritüellerde ölüm, yaşamın kendisiyle özdeşleşmiştir[93]. Platon, yurttaşlardan farklı olarak örneğin bir denetçinin halka açık cenaze törenleri ile ilgili ölünün onuruna her yıl düzenlenecek olan müzik, at yarışları ve askeri geçit törenlerinden bahseder (*Nomoi*, XXII, 947e). Bu kapsamda gerçekleşen 'cenaze oyunları' ölen kişiye duyulan saygının göstergesi olmakla birlikte, kahramanca başarıların temsil edildiği faaliyetlerdir. Oyunlarda hymnoslar okunurken yapılan jestler ile kahramanın maceralarının taklit edildiği danslar gerçekleşir. Homeros'un *İlias* destanında, Patraklos'un cesedi etrafında yapıldığı bilinen silahlı danslarda olduğu gibi (*İlias*, XXIII, 8): [94]

> *'…Atları hızlı Myrmidonlar, sevgili dostlarım,*
> *Arabalarınızdan çözmeyin tek tırnaklı atlarınızı,*
> *Atlarımız arabalarımızla yaklaşalım Patraklos'a,*
> *Ölülere saygı gerek, ağlayalım ölüsüne.*
> *Ağlayalım doya doya, çözelim sonra atlarımızı,*
> *Hep birden akşam yemeğini yiyelim burada.''*

[91] Nuran Şahin, 'Beyaz Lekythos'lar ışığında Klasik Devirde Atina'da Ölüm İkonografisi ve Ölü Kültü', *Arkeoloji Dergisi*, Sayı 4, İzmir 1996, s. 152.
[92] Gayle Cassing, *History of Dance An İnteractive Arts Approach*, Human Kinetics Yay., Birleşik Krallık 2007, s. 47.
[93] Burçak Balamber, 'Guyot Marchant'ın "Ölüm Dansı" Kitabındaki Ağaç Baskılarda Canlılar ve Ölüler Arasındaki Karşıtlık', *Akdeniz Sanat Dergisi*, Cilt 14, Sayı 26, 2020, s. 202.
[94] Lonsdale, S. H., (1993): s. 249-252.

Böyle dedi, inlemeye başladılar bir ağızdan,
En başta Akhilleus inliyordu,
Üç kez sürdüler güzel yeleli atlarını
Ölünün çevresinde ağlaya, hıçkıra
Thetis'ti ağıt yakma isteğini doğuran
Kumsal sırılsıklamdı gözyaşlarından,
Erlerin silahları gözyaşlarıyla sırılsıklam…'

Patraklos'un cesedinin etrafında atların üç kez çevrelenmesi, tavaf ritüelini ve arınma gücüne olan inancı simgeler. Grubun dairesel hareketi Akhilleus'un adeta *khoregos*[95] edasıyla yaktığı ağıtla birleşir. Cesedin etrafında bir daire çizerek hareket eden askerlerin dayanışması aracılığıyla, ölümün yol açtığı düzen ihlali dans aracılığıyla giderilmiş olur[96]. Cenaze esnasında silahlı ve zırhlı erkekler tarafından anma niteliğindeki bu danslar aynı zamanda kötü ruhları korkutmak ve dansçıların cesede yeniden hayat verme fikriyle de yapılmaktadır[97].

2.1.2. Düğünlerde Dans

Antik Yunan toplumunda genç kızlar için en önemli statü değişikliği evlilik yoluyla sağlanmaktadır[98]. Evlilik öncesi ritüeller, müzik, dans ve tören alaylarını içeren genç erkekler ve genç kadınlar arasında gerçekleşen danslardan oluşmaktadır[99]. Tüm topluluk evlilik ritüellerinde yer alır. Evlenecek olan çifti onurlandırmak için düzenlenen düğün alayında genç kızlar ve erkekler tarafından *hymenaeus*[100] söylenir[101]. Bu esnada yapılan danslarda, sıçrama, dönme gibi hareketlerin doğurganlık ile ilgili olduğu ifade edilir[102].

Hesiodos, Herakles'in kalkanını betimlerken düğünlerde gerçekleşen bazı danslarla ilgili bilgiler vermektedir (*Aspis Herakleous*, 270-280):

[95] Koro şefi (Şahin, N., (2013): s. 203).
[96] Lonsdale, S. H., (1993): s. 249-250.
[97] Lawler, L. B., (1978): s.42.
[98] Uzantı 11.
[99] Lonsdale, S. H., (1993): s. 206-211.
[100] Düğün şarkısı.
[101] Fitton, J. W., (1973): s. 255.
[102] Lawler, L. B., (1978): s. 45.

'... Sonra, güzel kuleleri olan bir şehir vardı; eşiklere takılan yedi altın kapı onu koruyordu. Erkekler şenliklerle ve danslarla eğleniyorlardı; bazıları iyi tekerlekli bir arabada gelin getiriyordu, bu sırada düğün şarkısı yükseldi ve uzaklara dalgalar halinde yayılan, bakireler tarafından tutulan, yanan meşalelerin parıltısı. Ve bu bakireler önce şenlikte eğlendiler ve onlardan sonra eğlenceli korolar geldi, gençlerin aulos eşliğinde söylediği şarkılar etrafta yankılandı ***ve kızlar lyra sesiyle güzel dansa öncülük etti.*** *Sonra yine diğer tarafta, aulos çalan, eğlenen genç erkeklerden oluşan bir grup vardı; kimisi dans ve şarkıyla eğleniyor, kimisi bir aulos çalıyordu. Bütün kasaba neşe, dans ve şenlik ile doluydu… '*

Platon, evlenecek olan çiftlerin ve ailelerinin biribirlerini tanımasının önemli olduğunu ve evlilik öncesinde kız ve erkek çocuklardan oluşan eğlenceli korolarda dansların önemini vurgular (*Nomoi*, VI, 771e). Korolarda genç erkek ve kızların utanç duygularının elverdiği ölçüde birbirlerini çıplak olarak görmesinin uygun olduğunu belirtir (*Nomoi*, VI, 772a). S. H. Lonsdale, evlilik törenleriyle ilgili dansların resmedildiği vazolarda damadın bazı jestlerinin onun bedensel egemenliğinin metaforunu yansıttığını ifade eder[103]. Damat gelini eve götürürken onu elinden değil de bileğinden tutar ve böylelikle egemenliğini sergilemiş olur. Aynı jestin, Akhilleus kalkanındaki dördüncü frizde betimlenen koro dansında da görüldüğünü belirtmiştir[104].

2.1.3. Eğitimde Dans

Platon, müziğin ruh üzerindeki güçlü etkisine inanır ve kişiliğin gelişimi ve şekillenmesinin bazı danslar aracılığıyla sağlandığını ve bu dansların gençlerin eğitiminde önemli bir rolü olduğunu vurgular (*Nomoi*, VII, 814-817). Platon'a göre dans eden bir kişi eğitimlidir (*Nomoi*, II, 654b) ve eğitim, tanrı ve tanrıçalar adına düzenlenen şenliklerde insanlara, ritim duygusu kazandıran Apollon, Dionysos ve Mousalar aracılığıyla kazandırılmıştır (*Nomoi*, II, 653 d).

Antik Yunan eğitimine dahil edilen dans, *hetaira* olarak bilinen kadınların da yetiştirilmesinde önemlidir. Bu kadınlar şiir, dans ve müzik eğitimlerine tabi

[103] Lonsdale, S. H., (1993): fig. 24.
[104] Lonsdale, S. H., (1993): 215.

tutulmaktadır[105]. Dans etmek ve şarkı söylemek gibi eğitimler, geleneklerin aktarılması açısından da önemli kabul edilmiştir[106].

2.1.4. Festivallerde / Bayramlarda Dans

En eski zamanlardan beri bir grup halinde dans etmek, festival ortamında dini ibadetin bir parçasıdır[107]. Dans, bu bağlamda tanrı ve tanrıçalar adına kutlanan festivallerde/bayramlarda doğaüstü kaygıların giderilmesi için bir araçtır. Festivallerde ilahilerle birlikte gerçekleştirilen tapınma dansları insanların tanrı ve tanrıçalarla yakınlaşmasını sağlar[108]. Özellikle kadınlar, bu festivallerde sosyal hayatın kısıtlamalarından manevi bir kurtuluş yoluyla arınmışlardır[109]. Panathenaia ve Dionysos onuruna yapılan festivaller kadınların danslarını gerçekleştirdiği önemli festivallerdir[110].

Festival ve tapınaklardaki danslar, tanrılara sunu yapmak için hazırlanmış katılımcılar tarafından yapılırdı. Bazı danslar da her kesimden kişiler tarafından özel etkinliklerde gerçekleşirdi. Bu ritüllerde söylenilen *hymnos*lar, ilk zamanlarda bir koro tarafından çeşitli jestlerle desteklenmiş, bir süre sonra ise bu *hymnos*lara basit koreografilerden oluşan törensel danslar eşlik etmiştir[111].

Özellikle bir kurban esnasında sunak etrafında yapılan dairesel danslar tanrıçaların tapımında önemli bir rol oynar. Bu törenlerde müzik ve dansın varlığı ritüellerin şeklini belirleyen önemli unsurlardır. Tanrıçaları neşelendirdiği düşünülen danslar, dansı izleyenler için ise dini bir gösteri niteliğindedir[112]. *Geranos* ve *hyporkhema* dansları sunak etrafında gerçekleşen önemli danslardır **(Şekil 41, 66, 109)**.

[105] Şahin, N., (2013): s. 201-202.
[106] Lykesas G., Papaioannou C., Dania A., Koutsouba M., Nikolaki E., (2017): s. 161.
[107] Lonsdale, S. H., (1993): 115.
[108] Bu bölümün detaylı olarak anlatımı 4. Bölümde kapsamaktadır.
[109] Lykesas G., Papaioannou C., Dania A., Koutsouba M., Nikolaki E., (2017): s. 169.
[110] Haywood, C., (1998): s. 14
[111] Lawler, L. B., (1978): s. 99-100.
[112] Kubotzki, J., (2016): s. 7.

2.1.5. *Symposion*larda Dans

*Symposion*lar, başlangıçta avdan sonra yapılan ziyafetler, savaş veya dini konularla bir araya gelen erkeklerin oluşturduğu toplanmalardan oluşuyordu. Bu toplanmalar önceki dönemlerde ev dışında kapalı alanlarda gerçekleştirilirken daha sonraları ev içinde özel bir alana ihtiyaç duyulmuştur. Ev içerisinde *andron* olarak adlandırılan alanlarda gerçekleşen bu toplantılar zamanla erkeklerin bir arada olduğu bir akşam yemeğinden ziyade Atina'da özel koşullar gerektiren ve bazı geleneklere dayandırılan bir toplantıya dönüşmüştür[113].

*Symposion*da yemekler yendikten sonra tanrılar için dualar edilir ve yerlere şaraplar dökülürdü. Yapılan her *symposion*da bir veya birkaç tanrıya *skolion* adı verilen şiirler okunurdu. Ardından içki içerek eğlenmeye başlanılırdı[114]. *Symposion*lar, kadınların dans ettiği önemli alanlardır **(Şekil 69, 70, 86)**. Symposionda dans, Roma imparatorluk döneminde yaşamış Lukianos tarafından da konu edilmiştir. Lukianos, Philinna adlı bir *pornai*nin *symposion*da sarhoş bir şekilde gerçekleştirdiği dansından bahseder (*Hetairikoi Dialogoi*, III). *Symposion*larda erkeklere ücret karşılığında eşlik eden *hetaira*lar, oldukça bilgili, dans ve müzik eğitimi alan kadınlardır ve bir meslek grubu içinde yer aldıkları bilinir[115].

2.2. Dans Türleri

2.2.1. Akrobatik Dans

Kadınlar tarafından yapılan akrobatik dansların *symposion*larda veya sokak gösterilerinde yapıldığı bilinmektedir[116]. Müsabaka veya oyun anlamına gelen *agon*larda ise özellikle kadınlar tarafından gerçekleştirilen akrobatik danslar yapılmaktadır. Kadınlar vücutlarını içe ya da dışa bükerek zarif ve esneklik sunan danslar sergilerler.

---

[113] Uzantı 12.
[114] Platon, *Şölen-Dostluk*, Çev. Sabahattin Eyüboğlu-Azra Erhat, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Yay., İstanbul 2017, s. ıx.
[115] A. Muhibbe Darga, *Eski Anadolu'da Kadın,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul 1976, s. 280.
[116] Jonathan R. Vickers, *The Acrobatic Body in Ancient Greek Society* (Batı Ontario Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi), Kanada 2016, s. 2.

Profesyonel olarak gerçekleştirilen bu danslar; başın veya ellerin üzerinde durup ters taklalar atmak veya dik kılıçların arasında dans etmek gibi örneklendirilebilir (**Şekil 112)**[117]. L. B. Lawler, akrobatik dansçıların hızlı, ritmik ve zarif bir şekilde hareket etmek konusunda uzun süredir eğitim almış ve çok pratik yapmış olabileceklerini ifade eder ayrıca bu dansların özellikle yemek sonrası eğlencelerde yaygın olduğunu belirtir[118].

2.2.2. *Arkteia* Dansı

Arkteia dansı Attika'da Artemis Brauronia[119] için gerçekleştirilen ritüellerle ilişkili bir danstır[120]. Artemis'e ait kutsal bir ayının öldürülmesi, ritüellerin şeklini belirlemiştir[121]. Efsane tanrıçaya ait kutsal bir ayının öldürülmesiyle başlar. Tanrıça bu duruma çok kızar ve bir veba salgını gönderir. Atinalı'lar tanrıçayı her beş yılda bir (*penteterik*) yapılan ritüellerle yatıştırmaktadır. Artemis tarafından *arktoi* (küçük ayı) olarak kabul edilmiş küçük kızlar ve bazen küçük erkekler sembolik olarak ayı kostümleri giyer[122]. Safran rengi kostümler giyen *arktoi*lerin dansı bir tür olgunlaşma ritüeli olarak da bilinir[123]. Arkteia dansına, Aristophanes'in *Lysistra* adlı oyununda rastlanır (645-647)[124]:

' … O zaman bir *aletris* idim; on yaşında, *Arkhegetis (Artemis)* için, Brauronia'da safran *(krokotos)* kaftanı çıkarıp atan bir ayı *(arktos)* idim…'.

Tapınakta belirli bir süre kalan, orada yapılan ayinlere ve kurbanlara katılan genç kızlar bu ritüele evliliğe hazır hale geldiği bir yaş aralığında katılır ve bu kızların muhtemelen soylu ailelerin çocukları olduğu düşünülür[125]. Brauron'daki gerçekleşen bu

[117] Vickers, J. R., (2016): s. 72.
[118] Lawler, L. B., (1927): s. 76.
[119] Attika'nın doğu kıyısında, Erasinos nehrinin ağzındaki Artemis Kutsal Alanı, Uzantı 13.
[120] Lonsdale, S. H., (1993): s. 171.
[121] Inge Nielsen, 'The Sanctuary of Artemis Brauronıa Can Architecture and Ikonography Help to Locate the Settings of the Rituals?' *Acta Hypoborea,* Cilt 12, Tusculanum Müzesi Yay., Hamburg 2009, s. 79-80.
[122] J. Donald Hughes, 'Artemis: Goddess of Conservation' *Forest & Conservation History,* Oxfor University Press, Vol. 34, No. 4, Ekim 1990, s. 195.
[123] F. Budelman, T. Power, 'Another Look at Female Choruses in Classical Athens' *Classical Antiquity,* Cilt 34, Nu. 2, 2015, s. 265.
[124] Uzantı 14.
[125] Nielsen, I., (2009): s. 79-80.

ritüeller aynı zamanda genç katılımcılar arasında hayvanlara saygı duyulmasını da teşvik etmektedir[126].

2.2.3. *Geranos* (Turna) Dansı

Geranos dansı Minotauros efsanesi ile ilişkilidir ve kökleri Delos adasındadır[127]. Antik yazarlardan Plutarkhos *Theseus* adlı eserinde bu dansı ayrıntılı olarak anlatır (XXI): Theseus, Girit kralının kızı Ariadne'nin yardımıyla Minotauros'u öldürür. Labirentten kurtarılan genç Atinalılar ve ona yardım eden Ariadne ile yola çıkarak Delos'a varır. Ariadne'den aldığı Aphrodite'yi tapınağa adadıktan sonra Atinalı genç arkadaşları ve Ariadne ile birlikte, Delos halkının da bildiği söylenen *geranos* dansını gerçekleştirirler. Dansın şekli labirentin dolambaçlı kıvrımlarını canlandırmaktadır. Dansın yapıldığı yer ise kurban edilen hayvanların başlarının sol tarafından alınan boynuzlardan (*kerata*) oluşan bir sunak (*keraton*) etrafında gerçekleşir.

Polluks, *geranos* dansının genç erkek ve kadınlardan oluşan bir dizede yapıldığını ve dansın her iki ucunda bir lider olduğunu söyler (4, 101) [128]. Bu dansın, yan yana ve el ele tutuşan gençlerin keskin ve hızlı hareketleriyle sola doğru spiral şekilde yapıldığı ve bu yönüyle bir yılanın hareketlerini hatırlattığı da belirtilmiştir[129]. Ayrıca labirentten kurtulmayı canlandırdığı için askeri bir zafer dansı olarak da değerlendirilmiştir[130].

*Geranos*un kelime anlamı turna demektir. Lawler bu dansın, kuşa atıfta bulunarak açıklanmaya çalışıldığını fakat antik kaynaklarda bu dans ile ilgili bir kuş figürüne rastlanmadığını belirtir[131]. Geranos dansı tıpkı Akhilleus kalkanında betimlenen dans sahnelerindeki gibi kadın erkek korolarıyla yapılmaktadır ve Yunan kültürüne bu dansı getirenin Theseus olduğu söylenmiştir[132]. Bu dans, MÖ 8. yüzyıla ait bir vazoda **(Şekil 41)** ve François vazosunda betimlenmiştir **(Şekil 66, 67)**[133].

---

[126] Hughes, J. D., (1990): s. 195.
[127] Lawler, L. B., (1964): s. 47.
[128] Lawler, L. B., (1964): s. 47.
[129] Benesova, E., (2012): s. 32.
[130] Benesova, E., (2012): s. 32.
[131] Lawler, L. B., (1964): s. 47.
[132] Lawler, L. B., (1964): s. 47.
[133] Lawler, L. B., (1964): s. 47.

2.2.4. Hasat Dansları

Tarım topluluklarında, ritüeller mevsimlerin döngüsü ile ilişkilendirilir ve yılın bazı zamanlarında, özellikle hasat sona erdiğinde festivaller düzenlenirdi. Bu festivallerde danslar edilir, dansın özünde ekinleri ve meyveleri toplayarak doğanın güçleriyle iletişim kurmak ve gelecek sezon verimliliğe ulaşma arzusu yatardı. J. W. Fitton, Antik Yunan kültüründe kadınların danslarını çoğunlukla bereket ve hasat kültüne bağlı ritüellerde gerçekleştirdiğini söyler[134]. Bu doğrultuda Demeter onuruna gerçekleştirilen Thesmophoria bayramlarında hasatla ilgili yapıldığı bilinen bir dizi dans ve ritüeller gerçekleştirilmektedir. Thesmophoria da kadınların, bayramın birinci gününde müzik eşliğinde kortejlerde yer alarak yol boyunca geçtikleri tarlalara gübreler serpiştirdiği bilinir[135].

L. B. Lawler, hasat danslarının vazo resimlerine yansımış en eski örneğinin 'Harvester Vazosu' olduğunu söyler **(Şekil 22)**[136]. Bu vazo Girit'te bulunan kabartmalı bir vazodur. Figürlere dikkatle bakılacak olursa kaldırılmış bacakların ve bükülmüş dizlerin bir dans performansını yansıttığı görülür. Yanlarında şarkı söyleyen üç kadın, çömelmiş bir erkek ve *sistrum*[137] çalan bir müzisyen bulunmaktadır[138].

Şekil 22. Harvester Vazosu, hasat dansı, MÖ 1500.

[134] Fitton, J. W., (1973): s. 255.
[135] Şahin, N., (2013): s. 156-157.
[136] Lawler, L. B., (1978): s. 35-36.
[137] Mısır kökenli vurmalı bir çalgı türü (Çelik, S., (2008): s. 79).
[138] Lawler, L. B., (1978): s. 35-36.

2.2.5. Hayvan Dansları

Eski toplumların hayvanlar konusunda oldukça bilinçli olduğu ve onların hareketlerini çok iyi gözlemledikleri bilinir. Antik Yunan toplumunda da bazı hayvanlar tanrılarla ilişkilendirmiş ve onların tanrıların geçici enkarnasyonu olarak görülmüştür[139]. Gözlemleri sayesinde birçok türün kur yaparken gerçekten dans ettiğini fark edip efsanelerine bu gözlemleri aktarmışlardır. Zeus'un Europa'yı kaçırma mitinde, tanrının hayvan kılığına girip kadını baştan çıkarma jestleri ise, erotik dansın başlangıcı olarak kabul edilir[140].

Şekil 23. Kuş kostümü ile yapılan dans, MÖ 510-490.

Hayvan danslarında maske önemli bir rol oynar bununla birlikte maskesiz olarak yapılan danslarda genellikle bir hayvan postu omuzlar üzerine atılmaktadır[141]. Özellikle Dionysos kültünde Mainad olarak bilinen kadın dansçılar omuzlarından aşağı sarkan

[139] Lillian B. Lawler, 'Dancing Herds of Animal', *The Classical Journal*, Cilt 47, Nu. 8, Johns Hopkins Üniversitesi Yay., Baltimore 1952, s. 319.
[140] Lawler, L. B., (1978): s. 58.
[141] Lawler L. B., (1952): s. 319.

leopar postlarıyla danslarını gerçekleştirmektedir. Yılan ile yapılan danslar da insanların yaptığı bilinen en eski danslardandır. Mainadlar da doğada ellerinde yılan tutarak **(Şekil 91)** veya bir geyik yavrusu **(Şekil 88)** dans eden çeşitli durumlarda tasvir edilmişlerdir. L. B. Lawler, Yunan toplumunda yapılan dansların çoğunun hayvanların taklidi olduğunu belirtir[142]. Delphi'de ünlü Apollon tapınağıyla ilişkilendirilen, Apollon'un büyük yılan *python*u öldürmesinin canlandırıldığı bir taklit dansı yapılmaktadır (Strabon, 9.3.10)[143].

Minos uygarlığında bilinen bir kuş dansının Yunanlar üzerinde etkili olduğu ifade edilmiştir. Kuş kostümlerine bürünerek yapılan bu dans bir *oinokhoe*de resmedilmiştir **(Şekil 23)**. Sahnenin solundaki sakallı ve *himation*[144] giyimli müzisyen *aulos* çalmaktadır. Dansçılar, tüylü postlar giymiştir. Başlarında bir tür başlık ve dizlerinde tüy demeti olan kuyruklu, kollarından aşağı sarkan kanatlı bir kuş kostüme bürünmüşlerdir. Dansın yönü sağa doğrudur ve dansçıların başları birbirine dönüktür. Arka planda asma dallarının olması sahnenin olasılıkla Dionysos karakteriyle ilişkisini yansıtır[145].

2.2.6. *Hyporkhema* Dansı

*Hyporkhema*nın anlamı dans eşliğinde söylenen şarkı olarak bilinir[146]. Girit kökenli olmakla birlikte müzik, şarkı ve dansın birleşiminden oluşan *lyrik* bir dans türüdür. Bu dansta, *lyra* veya *aulos* çalan müzisyenler, koro dans ederken aynı zamanda şarkı da söyler veya yalnızca enstrümantal bir şekilde eşlik ederler. Bu dansta kesin bir kural yoktur ancak hareketler ve figürler okunan şiire/şarkıya uyum sağlamaktadır. Dans edenler yalnızca erkekler veya kadınlar olabilir. *Hyporkhema* esas olarak *Zeus* ve Apollon'a tapınmada, Dionysos kültünde de uygulanan bir danstır[147]. *Hyporkhema*nın, bir kurban esnasında sunak etrafında yapılan daire dansı olduğu da söylenir **(Şekil 109)**[148].

---

[142] Lawler, L. B., (1978): s. 111.
[143] Lawler, L. B., (1978): s. 111.
[144] Kadın ve erkeklerin giydiği kalın dokulu kumaştan yapılmış bir giysi türü (Tekçam, T., (2007): s. 93).
[145] Lawler, L. B., (1978): s. 59.
[146] Uzantı 15.
[147] Bu dansın, Titanlar kültü ile Leto ve Zeus ile yakından ilişkili olan mimetik bir dans türü olduğu da söylenir. R.F. Willetts, *Cretan Cults and Festival*, Greenwood Yay., Virginia 1980, s. 311.
[148] Lawler, L. B., (1978): s 101.

2.2.7. *Kalathiskos* Dansı

Bu dans adını dansçıların başına taktıkları yapraklardan yapılmış bir tür sepet ya da başlık olarak adlandırılan 'κάλαθος' (*kalathos*) sözcüğünden almıştır[149]. Dansçılar, *khiton,* diz veya kalçalarına kadar uzanan bir *peplos*[150] ya da sadece kısa kuşaklı etek giyerler. Genellikle dansçıların ayakları çıplaktır ve dansçılar parmak uçlarında kollar serbest sıçrayarak dans ederler **(Şekil 119)**. Dansın doğurganlık kültü ya da evlilik ritüelinin bir parçası olduğu yönünde düşünceler bulunmaktadır[151].

Dansın tanımlayıcı öğeleri dansın tarzıyla ilgilidir. Çıplak ayaklarla parmak uçlarında yükselerek yapılan bu dansı erkek ya da kadınlar yapabilmektedir. Dansçıların başlıkları uçları kaldırılmış ters koni şeklindedir veya detaylı incelendiğinde kamış veya tüyden yapılmış bir taç olabilir **(Şekil 98)**[152].

Kalathiskos dansı, Athena, Dionysos, Apollon, Demeter ve muhtemelen Aphrodite kültleriyle de ilişkilendirilmiştir[153]. Ayrıca Karia bölgesinde Artemis adına düzenlenen ritüellerde de *Kalathiskos* dansının yapıldığı bilinir. Pausanias (*Periegesis tes Hellados*, 3.10.7), burada yapılan koro dansının, genç kızlar tarafından gerçekleştiğini belirterek bu dansı yerel bir dans olarak nitelendirir[154].

2.2.8. *Komos* Dansı

Komos terimi Dionysos onuruna yapılan şarkı ve danslar eşliğindeki şenlikleri ifade eder[155]. Bu şenliklere katılan kişi *komastes*[156] olarak adlandırılır ve şarkılar eşliğinde dans ederler. Danslar sevinç içinde oldukça esnek şekilde icra edilir. Özellikle *kylik*sler

[149] Lykesas G., Papaioannou C., Dania A., Koutsouba M., Nikolaki E., (2017): s. 166.
[150] Kadınların kullandığı, dikdörtgen bir kumaş parçasının omuz üzerinde tutturulduğu, genellikle kolsuz, uzun bir elbise türü (Tekçay, T., (2007): s. 172).
[151] Benesova, E., (2012); s. 41.
[152] Işın, G., (2021): s. 63-64. Başlıklar için bkz. fig. 1, fig. 6.
[153] Julia Habetzeder, 'Dancing Eith Decorum The Eclectic Usage of Kalathiskos Dancers and Pyrrhic Dancers in Roman Visual Culture', *Opuscula Annual of the Swedish Institutes at Athens and Rome,* Cilt 5, Stockholm 2012, s. 8.
[154] Lykesas G., Papaioannou C., Dania A., Koutsouba M., Nikolaki E., (2017): s. 166.
[155] Çelgin, G., (2011): s. 388.
[156] Kelimenin çoğul hali *komastai*'dır.

üzerinde betimlenen *komos* dansçıları Atina'da oldukça yaygın resmedilmişleridir[157]. Attika vazolarında onlara eşlik eden kadınlar ya da Mainadlar yeralır. D. Baykan *symposion*larda gerçekleştirilen dans hareketlerinin, *komos* dansçılarının hareketleri ile benzerliğine dikkat çeker[158].

2.2.9. *Oklasma* Dansı

Oklasma (οκλασμα), dansı Dionysos kültüyle yakından ilişkili orgiastik bir dans türüdür[159]. Antik yazarlardan Emesalı Heliodorus oldukça hızlı bir şekilde sürekli hareket eden oklasma dansçılarının yere diz çökerek tüm gövdelerini döndürdüklerini söyler (*Aithiopika,* 4.17.1); Atlama ve dönme hareketleri içeren bu dansta kollar öne doğru kalkar, parmaklar kenetlenir ve baş hafif bir şekilde eğilmektedir. Bu dansa özgü kıyafetler ve başlıklar dansın doğu kökenli olduğunu gösterir. Dansçıların kostümleri çeşitli formlarda karşımıza çıkar erkek ya da kadın genellikle uzun kollu bir ceket, tunik, bot ve pantolon giyerler. Öne doğru düşmüş başlıkları konik şeklindedir ve dansın tanımlayıcı öğelerinde yer alır[160].

Dansçıların çömelme pozisyonundan olabildiğince yukarı sıçraması, danstaki dansçının kendinden geçerek tanrının görüntüsüne ulaşmasını simgelemektedir. *Oklasma* dansının orgiastik bir dans olması bu dansın Thesmophoria festivallerinde de yapıldığını düşündürür[161]. Aristophanes'in *Thesmophoriazusae* oyununda (1175) bu dansı gerçekleştirenlerin *hetaira*lar olduğu düşünülebilir. *Oklasma* dansı, vazo resimlerinde sıklıkla Dionysos kültü içinde tasvir edilmiştir **(Şekil 120, 121)** [162].

2.2.10. Orgiastik Danslar

Orgiastik danslar, kolların, bacakların ve vücudun basit ritmik hareketlerinden ziyade dini duygulara verilen zihinsel dürtülerden oluşur. Bu danslarda tanrı'ya saygı ve

---

[157] John Boardman, *Kırmızı Figürlü Atina Vazoları*, Çev. Gürkan Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul 2013, s. 18.
[158] Daniş Baykan, 'Antik Çağ Erkeklerinin Gece Toplantıları' , *Arkeo Duvar,* Sayı 4, İstanbul 2021, s. 54.
[159] Gürbüzer, E. D., (2018): s. 44.
[160] Gürbüzer, E. D., (2018): s. 44.
[161] Uzantı 16.
[162] Benesova, E., (2012), s. 44.

onur, neşeli danslarla ifade edilir, dansçılar bu dürtülerle ahlaki kısıtlamalardan arınır ve iyileştirici özellikler kazandıklarını düşünürler. Bu durum "*entheos*" (ένθεος), olarak adlandırılan tanrısal bir coşku şeklindedir[163]. L. B. Lawler en-theos'u "tanrıyı kişinin içinde bulundurma durumu" olarak ifade eder[164].

Üç yıl arayla kutlanan Dionysia bayramlarında Mainadlar'ın dansları orgiastik özellikler taşır[165]. Özellikle Anthesteria bayramında tanrının yeryüzüne çıkarak Atinalı kadınların arasına karıştığına inanılırdı[166]. Dansları, Atina'dan Delphi'ye giden yol üzerindeki kasabalarda Atinalı kadınlar tarafından gerçekleşmektedir. Kutlamalar özellikle kış ortasında ve geceleri Parnossos Dağı'nda düzenlendiği bilinir. Ritüellerde, dansların mitolojik yönü nispeten daha az gerçeklikle ilişkilidir; efsanelerde anlatılan hayvanların parçalanması, yenilmesi veya kanlarının içilmesi gerçekte olmamış olabilir fakat hayvan postlarının kadınların sırtına atılması gibi semboller ritüellerde kullanılmıştır[167]. Mainadların, mistik bir çılgınlık halinde gerçekleştirdikleri dansları Dionysos dininin temelini oluşturur[168]. Coşkulu dansları Euripides'in, *Bakkhalar* (*Bakkhai*) tragedyasında aktarılmıştır[169]:

''...Koşturur peşinden dağlara düşmüş koroları.
Ve haykırır, ruhları coşturan sesiyle:
'Hey Bakkhalar, koşun,
Koşun Bakkhalar!
Irmağından altın akan Tmolos'u
Şenlendiren kadınlar!
Kutlayın Dionysos'u
Derin gümbürtülü davullarınızla;
Euhoi sesleriyle çağırın Euhios Tanrıyı!
Frigya'dan kopup gelen güzel çığlıklar
Karışsın, sizi dağdan dağa koşturan
Kavalların tatlı seslerine'...''

[163] Georgios Lykesas, Christina Papaioannou, 'The Role and Significance of Dance in the Dionysian Mysteries', *History and Cultural Aspects of Sport*, Cilt 19, 2012, Nu. 2, s. 69.
[164] Lawler, L. B., (1978): s.76.
[165] Şahin, N., (2013): s.162.
[166] Uslu, L., (2018): s. 137.
[167] Lawler, L.B., (1927): s.78-80.
[168] Lykesas G., Papaioannou C., Dania A., Koutsouba M., Nikolaki E., (2017): s.165.
[169] Eyüboğlu, S. (2016): s.10.

Dionysos tapımında yaşamın özünde bulunan güce erişebilmesinin aracı müzik, şiir ve dans yoluyla gerçekleşir. Çoğunlukla ormanlarda ve dağlardaki Mainadlar'ın danslarının özünde arınma yatmaktadır. Zevkli bir yürüyüş olarak başlayan dansın coşkusu arttıkça adımlar koşarcasına hızlanır. Oldukları yerde dönme hareketleri de yaparlar. Dans sırasında ellerinde çeşitli nesne ve canlılar tutarlar ki bu bir yılan da olabilir **(Şekil 91)**. Dansın ritim ve tutkusu arttıkça eller havada özgürce ileri geri hareketler yapar; bu durum dansın aşırı heyecanını karakterize eder. Baş, genellikle kendinden geçmiş bir çılgınlık durumunun göstergesi olarak geriye doğrudur. Böyle bir dans kişinin kendiyle olan ilişkisinin kopmasına ve ritmin karşı konulmaz şiddetine kapılmasına neden olur ve dansın orgiastik özelliği ön plana çıkar[170]. Mainadlar, *thyrsos*[171] ve asma dalları gibi Dionysos'un atribüleriyle temsil edilirler.

Orgiastik danslar, ölümden sonraki mutlu yaşamın garanti altına alınması veya doğurganlık gibi gizemler içerir. Özellikle Demeter kültünde olmak üzere, Artemis, Aphrodite kültlerinde de bu dansın önemli bir yeri vardır[172]. Aristophanes Demeter kültünde önemli bir yere sahip olan *Thesmophoria* bayramlarında orgiastik bir dansın varlığından bahseder (*Thesmophoriazusae*, 947-1000). Ancak ritüellerin çoğu gizli olduğundan yeterli bilgi yoktur[173].

2.2.11. Silahlı Dans (*Pyrrhike*)

Pyrrhike dansının ortaya çıkışı Athena'nın Zeus'un başından silahlı bir şekilde doğumu efsanesiyle ilişkilendirilmektedir[174]. Bu dans, Panathenaia Bayramları'nda[175] gençler tarafından çıplak ama Athena gibi miğfer, kalkan ve mızrakla gerçekleştirilen

[170] Eyüboğlu, S. (2016): s. xx.
[171] Ucunda çam kozalağı olan değnek/asa, Dionysos'un atribüsü.
[172] Lawler, L. B., (1978): s. 93
[173] Lawler, L. B., (1978): s. 94
[174] Wilson, N., (2006): s. 201.
[175] Athena Parthenos (Bakire Athena) adına kutlanan bayramlar (Şahin, N., (2013): s. 165). Panathenaik bir *amphora*da Athena'nın *peplos*una işlenmiş dansçılar için bkz: BAPD 30312.

dramatik bir temayla gerçekleşir.[176]. Ayrıca Athena'nın *Gigantomakhia* zaferinden sonra bu dansı yaptığı söylenir[177].

Pyrrhike dansları *aulos* eşliğinde savunma ve hücum hareketlerini içermektedir. Hareketler, savaşta kullanılan becerilerin uyarlanmasını sağlar. Silahlı eğitiminde savaşçının sağlığı ve gelişimi için dans önemli görülürdü. Savaş ve zafer dansları bu eğitimin önemli bir parçasını oluşturdu. Sparta'da kadınlar, askeri eğitim almış ve erkeklerin bazı askeri danslarını sergilemişlerdir. Dansların, çocuk doğurma konusunda da onları güçlendirdiği düşünülür[178]. Sparta'da kadınların gerçekleştirdikleri danslar, sportif faaliyetlerde özgür bireyler olduklarının göstergesidir[179].

Platon beden eğitiminde *pyrrhike* danslarının önemini belirtir ve bu dansların temelinde savaşçının saldırı hareketleri yatmaktadır (*Nomoi*, VII, 814e; 815d-815e). *Pyrrhike* dansına, Platon ile aynı dönemde yaşamış Atinalı tarihçi Ksenophon'un *On Binlerin Dönüşü* adlı eserinde de rastlanır. Ksenophon, Yunanlar ve Paphlagonialılar arasında gerçekleşen barış görüşmesi esnasında düzenlenen şenliklerden ve bu esnada yapılan danslarla ilgili bilgiler verir (6.1.5-11). Ksenophon, erkeklerin yaptığı silahlı danslar dışında, köle bir kadının, elinde hafif kalkanla kıvrak bir şekilde *Pyrrhike* dansı yaptığını da belirtir (6.1.13).

[176] Wilson, N., (2006): s. 201.
[177] Uzantı 17.
[178] Lawler, L. B., (1978): s.107-108.
[179] Uslu, L., (2018): s. 77.

3. TANRIÇALAR, RİTÜELLER VE DANS

Dans ve kutsal ritüeller birbiriyle yakından ilişkilidir. İnanç dansa önemli ölçüde saygınlık ve kutsallık kazandırmıştır. Tanrı veya tanrıçalara için yapılan ritüellerdeki danslar, onlara yakınlaşmanın bir aracı olarak görülmüştür.[180] Neredeyse her tanrı veya tanrıçanın, genç kızlar ve genç erkeklerden oluşan topluluklar tarafından, çeşitli danslar ile onurlandırıldıkları bilinir[181].

3.1. Aphrodite ve *Adonia* Bayramları

Aphrodite'nin güzellik ve aşk tanrıçası rolü onun ritüellerinde gerçekleşen dansların doğurganlıkla ilişkilendirilmesini sağlamıştır. Mitolojide Eros'un annesi olması dolayısıyla dansla da yakından ilişkilendirilmiştir; Platon, Eros'un birleştirici gücünün koro danslarının toplanmasını da kapsadığını söyler (*Şölen*, 197d)[182]:

> '*Odur içimizden yabancılık duygularını silip yerine yakınlık duygularını getiren. Şu bizimki gibi bütün toplantıları ona borçluyuz. Odur bizi toplayan bayramlarda, korolarda, kurbanlarda…'*

Apuleius (*Asinus Aureus*, 6. 24 vd), Aphrodite'nin Eros ile Psykhe'nin düğününde Apollon'nun *lyra*sının tatlı tınılarına eşlik ederek dans ettiğini söyler[183]. Homerik Hymnoslar'da da Aphrodite Apollon'un *lyra*sına eşlik ederek dans eden tanrıçalar arasında yer alır (IIIb, *Delphoilu Apollon'a*, 194-196):

> *'…Güzel saçlı Kharitler ve soğukkanlı Horalar,*
> *Harmonia ve Hebe ve Zeus'un kızı Aphrodite,*
> ***hep birlikte dans ederler ellerini birbirlerinin bileklerine kenetleyerek****…'*

Adonia, Aphrodite'nin ölen sevgilisi Adonis ile ilgili mitosuyla ilişkilendirilen bir yas bayramıdır. İlk gün ölen Adonis'in yası tutuluyor ikinci gün ise yeniden dirilişi kutlanırdı **(Şekil 124)**. Bu bayramlarda kadınlar saksılara arpa veya buğday gibi bitkiler dikip onların bakımını üstleniyordu. *Hetaira*lar'ın ve *Pornai*lar'ın bu bayramlara

[180] Lykesas G., Papaioannou C., Dania A., Koutsouba M., Nikolaki E., (2017): s. 161.
[181] Lawler, L. B., (1978): s. 14.
[182] Lykesas G., Papaioannou C., Dania A., Koutsouba M., Nikolaki E., (2017): s. 167.
[183] Uzantı 18.

katılmaları, çekici olmayı öğrenmeleri bakımından önemliydi ve bayramlar onlar için arınma ritüelleri barındırıyordu. Bayram boyunca kadın koroları eşliğinde *Adonideia* şarkıları söylenirdi[184].

3.2. Artemis ve *Artemisia* Bayramları

Artemis onuruna düzenlenen festivallerde veya bayramlarda ergenliğe geçişlerle ilgili ritüellerde kızlar tanrıçanın hizmetinde görev alır. Artemis, genç kızların evlilik ve çocuk doğurmanın başlangıcını temsil eden dansların koro lideri kabul edilir. Ritüelde dansın yanı sıra sunaklara ya da diğer kutsal nesnelere geçit törenleriyle hayvanlar da kurban edilirdi[185].

Artemis'in dansla ilişkisini gösteren ilk metinler Homeris İlahileridir ve Artemis'in *lyra* ve danstan hoşlandığından bahsedilir (V, *Aphrodite'ye,* 15-20):

> *'...İkinci olarak da altı oklu, gürültücü tanrıça Artemis'in*
> *Gönlünü çelemedi gülümser Aphrodite.*
> *Hoşlanır çünkü Artemis oklardan ve dağlarda vahşi hayvanları öldürmekten*
> *Ve lirden, **danslardan,** içe işleyen tiz seslerden... '*

Apollon'un *lyra*sı eşliğinde Kharitler, Horalar, Harmonia, Hebe ve Aphrodite ile birlikte birbirlerinin bileklerini tutarak dans ederler. Bu dans içinde en güzelini ise Artemis'in gerçekleştirdiği söylenmiştir (IIIb, *Delphoilu Apollon'a*, 190-200).

Farklı bölgelerdeki tapınımlar, Artemis'in birçok yerel adla anılmasını sağlamıştır. Karyes'te tanrıça "*Artemis Karyatis*" olarak adlandırılmıştır. Artemis Karyatis'e, Lakonia'nın kırsal toplumlarında orgiastik danslar ve müstehcen şarkılar eşliğinde tapınıldığı bilinir. Spartalı genç bakireler ise onuruna *kalathiskos* dansı yaparlar[186].

Tanrıça adına düzenlenen tüm bayramların genel adı *Artemisia*dır. Bu bayramlarda dans etmek temel unsurlardan biridir. Anadolu'da kutlanan Artemis

[184] Şahin, N., (2013): s. 169-172.
[185] Lonsdale, S.H.,(1993);170.
[186] Lykesas G., Papaioannou C., Dania A., Koutsouba M., Nikolaki E., (2017): s. 166.

bayramların en bilinenleri Artemis *Ephesia*, Artemis *Klaria* ve Artemis *Leukophyrene*'dir[187].

3.2.1. Artemis *Ephesia*

Ephesos'ta kutlandığı bilinen, *Artemis Ephesia* (Ephesoslu Artemis) bayramı, *pompe* (kutsal tören) adaklar, dans ve yarışmalardan oluşan büyük bayramlardan biridir. Pompe Artemis'in doğduğu günde yapılır ve bayramın en önemli bölümünü oluştururdu. Artemis'in tapınaktan alınan bir heykeli ile genç kızların da yer aldığı bir kortej oluşturulur ve bu kortejlerde *hymnos* eşliğinde dans edilirdi. Burada yapılan danslar kortejlere heyecan katar ve müzik aleti olarak genellikle *aulos* ve *kithara* kullanılırdı. Burada yapılan dansın en önemlisi *pyrrhike* dansıdır. Dansların *pompe* süresinde ya da tören sırsında durulan herhangi bir alanda yapıldığına dair bir bilgi olmamakla beraber genç kızların daha çok yıllık bayramlarda dans ettikleri bilinir. Romalı yazar Aelianus, Ephososlu Artemis Kallistes'in etrafında ellerini çırparak kalçalarını sallayan genç kızlardan bahseder (*De Natura Animalium*, XII, 9). N. Şahin Artemis onuruna yapılan Lakonialı ve Argoslu genç kızların *kallabis* adlı kalça dansının Lydialı danslarla büyük benzerlik olduğunu söylemiştir[188].

Ephesos Artemis tapınağı inşa edilmeden önce bir söğüt ağacı altına yerleştirilen Artemis heykelciğinin etrafında *hieros kyklos*[189] ve Amazonlar'ın Artemis onuruna gerçekleştirdikleri savaş dansının yapıldığı söylenir (Kallimakhos, *Artemis'e Hymnos*, 237-247). Burası, *İlias* destanında (XVI, 180-185) Artemis'in korolarında dans eden Polymele'nin kaçırıldığı tanrıçaya adanmış yerdir [190]:

> *'…İkinci sıranın başında cenkçi Eudoros vardı,*
> *evlenmemiş bir kızdan doğmuştu o,*
> ***anası güzel oynayan Polymele'ydi,*** *Phylas'ın kızı,*
> *Argos'u öldüren güçlü tanrı sevmişti onu,*
> *altın yaylı Artemis'in korolarında…'*

[187] Şahin, N., (2013): s.144-146.
[188] Şahin, N., (2013): s. 144.
[189] Tanrı veya tanrıça onuruna gerçekleştirilen kutsal nitelikteki dairesel danslar.
[190] Lykesas G., Papaioannou C., Dania A., Koutsouba M., Nikolaki E., (2017): s. 166.

3.2.2. Artemis *Klaria*

Klaros'ta kutlanan bayramlarda ritüellere dair bilgiler az olmakla birlikte Şahin, ritüellerden yola çıkarak bayramların üç gün sürdüğünü ifade etmiştir[191]. Bayramlar *pompe* yürüyüşleriyle başlamaktadır. Pompe'lerde *aulos* ve *lyra*nın bulunması müziğin önemini vurgular. Klaros koreleri olarak bilinen bakire genç kızlar, ellerinde defne yapraklarıyla müziğin ritmine uygun bir şekilde dans ederek ilerler[192].

3.2.3. Artemis *Leukophyrene*

Bu bayram Menderes Magnesiası'nda Artemis *Leukophyrene* (beyaz kollu) onuruna kutlanmaktadır. Bayram dört evreden oluşur: *Thysia* (kurban sunuları), *eksodos, gynaikon, pompe* (alay), *hymnodia* (tanrıçaya ilahiler okuma) ve halkın ibadeti şeklindedir. Pompe evresi kadınlara özgüdür ve bu kortejlerde kadınlar Artemis'in yardımcıları görevini üstlenmektedir. Kortejlerde yer alan bakire genç kızlar korolar şeklinde hymnoi okuyarak tanrıçaya tapınım gerçekleştirirdi[193].

3.3. Demeter ve *Demetreia* Bayramları

Demeter tarım ve hasat tanrıçası idi. Eleusis kendisi ve kızı Persephone için en önemli tapım merkezi idi. Her ikisi de aynı zamanda ölülerin tanrıçaları kabul edilirdi. Demeter ve Persephone'yi onurlandırmak için birçok festival yapılırdı. Demeter adına kutlanan bayramlar *Demetria* bayramları olarak bilinmektedir[194]. *Thesmophoria* bayramı Demeter ve kızı adına kutlanan bayramların en önemlisi idi ve doğurganlık, doğanın uyanışı, hasat ve bereketle ile ilişkilendirilen bir dizi ritüel barındırır. Beş gün süren bu kutlamaların ikinci gününde kurban sunuları yapılır ve kadınlar dans ederdi[195]. Thesmophoria bayramının karakteristik özelliği, kadın dansçılar tarafından gerçekleşen ve kızını arayan annenin çeşitli evrelerini temsil eden doğum ve ölümle ilgili danslar idi[196]. Aristophanes bu ritüellerde orgiastik bir dansın varlığından bahseder

[191] Şahin, N., (2013): s.149.
[192] Şahin, N., (2013): s.150.
[193] Şahin, N., (2013): s.154.
[194] Şahin, N., (2013): s.155.
[195] Ayşen Sina, 'Eleusis'te Demeter Kültü ve Kadın Ritüelleri', *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 44-1, Ankara 2004, s. 43.
[196] Lykesas G., Papaioannou C., Dania A., Koutsouba M., Nikolaki E., (2017): s. 167.

(*Thesmophoriazusae*, 947-1000) ve bu dansta kadınların daire şeklinde dizilerek, canlı ve hareketli bir danstan, ağır adımlarla ilerleyen yavaş ve tempolu bir dansa geçtikleri söyler. Dansların yavaş temposu, dansçıların tanrıçaya yakarış biçimiyle ilişkilidir.

3.4. Hera ve *Heraia* Bayramları

Hera Zeus'un eşi, evliliğin, kadınların ve gökyüzünün tanrıçasıdır. Pausanias (*Periegesis tes Hellados*, 5. 16. 1-6), Elis şehrinde yer alan Olympia'da Hera adına her dört yılda bir düzenlenen bayramlardan bahseder. *Heraia* bayramının yönetimini Pisa ve Elis şehirlerinden seçilen on altı saygın kadının yaptığını ve bu oyunlar esnasında kadınların Hera için bir elbise dokumakla görevli olduğunu ayrıca bu kadınların; biri *Physkoa* diğeri *Hippodameia* adı verilen iki koro dansı düzenlediğini söyler.

Tanrıçanın Karia'da her yıl ya da beş yılda bir yapılan 'Heraia Bayramları'nda, akşam kadınlar arasında bir ziyafet düzenlenirdi. Beyaz *khiton* giyimli kadınlar şarap ve kutsal yemeğin verildiği ziyafette bazı tiyatral gösteriler yaparlardı[197].

3.5. Horalar (*Horai*) ve Dans

Horalar, doğadaki düzeni temsil eden tanrısal varlıklardır[198]. Mevsimleri ve zamanı simgeleyen ve aynı zamanda kişileştiren bu varlıkların adları Eunomia (düzen), Eirene (barış) ve Dike'dir (adalet). Mevsimlerin akışı Horalar'ın dansı ile sembolik olarak tanımlanmaktadır. Horalar dönerek özgürce uçuşan saçları ve kaldırılmış kollarıyla büyülü bir şekilde dans ederler[199].

3.6. Kharitler (*Kharites*) ve Dans

Kharitler zarafet, güzellik, neşe, dans ve şarkıyı temsilen eden üç tanrıçanın adıdır[200] . Homeros ilahilerinde, tanrıların ve insanların yüreğine sevinç dağıtan varlıklar

[197] Şahin, N., (2013): s. 165.
[198] Erhat, A., (2008): s. 146.
[199] Uzantı 19.
[200] Uzantı 20.

olarak sanatın ve yaratıcılığın koruyucularıdır ve çoğunlukla tanrı ve tanrıçaların hizmetindedirler (V, *Aphrodite'ye,* 60-65) [201].

Kharitler'in, Peleus ve Thetis'in düğününde ayaklarının birbirine dolandığı büyüleyici bir şekilde gerçekleştirdikleri dans bahsedilir (Quintos Smyrnaios, *Posthomerica* 139 vd). Olympos'ta birlikte yaşadıkları Mousalar ile dansa eşlik ettikleri ve Artemis'in, Apollon'un yurdu Delphoi'de Mousalar ve Kharitler ile birlikte düzenledikleri danslardan bahsedilir (XXVII, *Artemis'e,* 15-20) [202].

> *'...Sonra vahşi hayvanlara attığı oklardan hoşlanan tanrıça*
> *gevşetir eğri yayını ve neşe içinde*
> *gider büyük, güzel evine sevgili kardeşinin,*
> *Phoibos Apollon'un yurdu Delphoi'un zengin halkına;*
> *Musalar ve Kharitler ile* ***güzel korolar düzenlemek için****...'*

Atina akropolünden bir adak stelinde Kharitler'in Hermes ile dansı tasvir edilmiştir **(Şekil 24)**. Stelde, en önde *aulos* çalan bir kadın müzisyen görülür. Kharitler'in her biri sol eliyle bir sonrakinin sağ elini bilekten kavramıştır[203]. Stelde tasvir edilen kadınların, kral Kekrops'un üç kızını ve erkek kardeşleri genç Thesalia kralı genç Erysikhthon'u temsil edildiğine dair bir görüş de bulunmaktadır[204].

Şekil 24. Kharitler'in dansı, MÖ 500.

[201] Erhat, A., (2008): s. 173.
[202] Uzantı 21.
[203] Dania-Koutsouba-Lykesas-Nikolaki-Papaioannou (2017): s. 167.
[204] Uzantı 22.

3.7. Mousalar (*Mousai*) ve Dans

Mousalar, esin perileri olarak bilinen tanrısal varlıklardır. Mousa kelimesinin anlamı Yunanca akıl, düşünce ve yaratıcılık kavramlarını karşılayan 'men' kökünden gelmektedir[205]. Dokuz kız kardeşten oluşan bu tanrısal varlıklardan Kalliope epik şiir, Kleio tarih, Ourania astronomi, Thaleia komedi, Melpomene tragedya, Polymnia ilahi, Erato erotik şiir, Euterpe lirik şiir, Terpsikhore koro şarkısı ve dansı temsil etmektedir[206]. Homeros ilahilerinde, Apollon'un liderliğinde gerçekleşen korolarda ve şenliklerde şarkı söyleyerek dans ederler **(Şekil 80)** (XXV, *Mousalar ve Apollan'a,* 5)[207].

'...Mousalar, Apollon ve ve Zeus'tan başlayacağım,
Çünkü Musalar ve okçu Apollon sayesinde
Vardır yeryüzündeki ozanlar ve lir çalan insanlar...'

3.7.1. Melpomene ve Dans

Adı 'dans ve şarkı ile kutlamak' anlamına gelen *melpo* veya *melpomai* fiilinden türemiştir. Melpomene'nin sanatsal ve edebi yönü tragedya ile özdeşleştirilmiştir[208].

3.7.2. Terpsikhore ve Dans

Platon (*Kratylos*, 259) Mousalar'ın temsil ettikleri sıfatları sayarken dans sanatını Terpsikhore' ye ithaf etmiştir. Terpsikhore dans ederken atılan adımların düzeni ve dansın ahengini düzenlemek ile görevlidir[209]. Adının anlamı Yunanca *terpsis* 'zevk' ve *khoros* 'dans' sözcüklerinden oluşmaktadır. Koro dansının ve şarkının ilham kaynağı olarak belirtilmiştir[210].

---

[205] Azra Erhat, *Mitoloji Sözlüğü,* Remzi Kitapevi, İstanbul 2008, s. 208.
[206] Simon Price, Emily Kearns, *The Oxford Dictionary Of Classical Myth & Religion*, Oxford Üniversitesi Yay., New York 2003, s. 359.
[207] Uzantı 23.
[208] Uzantı 24.
[209] Şefik Can, *Klasik Yunan Mitolojisi,* İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul 1970, s. 69.
[210] Uzantı 25.

3.8. Nereidler (*Nereides*) ve Dans

Nereidler, denizin dalgaları, renkleri ve çeşitli hallerini simgelerler, kumaş dokumak, şarkı söylemek ve balıklarla gezmek günlük işleri arasındadır[211]. Su yüzüne çıktıkları nadir zamanlarda Nereus'un etrafını sararak koro halinde şarkı söyler ve dans ederler **(Şekil 63, 64)**[212]. Homeros (*İlias*, XVIII, 35-50) ve Hesiodos (*Theogonia*, 240-260) denizde yaşayan Nympheler olarak bilinen ve sayıları elliye yakın olan bu varlıkların adlarını tek tek sayar. Nereidler'in antik kaynaklarda yaptıkları danslarla ilgili bilgiler verilmiştir: Meles çayının onuruna birlikte yaptıkları bir dans (Yaşlı Philostratos, *Eikone*s, 2.8), Dionysos ve Pallene'nin düğününde şarkılar eşliğinde gerçekleştirdikleri düğün dansı (Nonnus, *Dionysiaca* 48. 188) ve Amphitrite'nin etrafında dalgaların üzerinde daire şeklinde yaptıkları danstan söz edilmiştir (Kallistratos, *Statuaram Descriptiones*, 14)[213].

3.9. Nympheler (*Nymphai*) ve Dans

Nympheler, dağlarda, ormanlarda ve özellikle su kaynakları etrafında yaşarlar ve genellikle su ile ilişkili sembollerle betimlenirler **(Şekil 42)**[214]. Homeros İlahileri'nde tanrılar/tanrıçalar ile koro danslarına eşlik ettiklerinden bahsedilmiştir (V*, Aphrodite'ye,* 260-265):

> *'...Sürerler uzun bir ömür ambrosia ile beslenerek*
> *ve de onlar ölümsüzlerle beraber*
> ***seyrine doyulmaz danslar ederler korolarda**...'*

[211] Erhat, A., (2008): s. 220.
[212] Erhat, A., (2008): s. 216.
[213] Uzantı 26.
[214] Erhat, A., (2008): s. 220.

4. VAZO RESİMLERİNDE DANS EDEN KADINLAR

4.1. MÖ 8. Yüzyıl Vazolarında Dans

Cenaze ritüelleri ile ilişkili vazolar kadınların dans sahnelerinin resmedildiği önemli örnekleri oluşturur. MÖ 8. yüzyılın başlarında geometrik üsluptaki vazolarda özellikle *prothesis*[215] sahnelerinde ölünün etrafında ağıt yakan kadın-erkek korolarının duruşları dans performansları yansıtmaları bakımından önemli kabul edilmiştir[216]. Katılımcıların hepsinin aynı duruşa sahip olduğu, elleri başlarında, yan yana dizildiği görülmektedir. Kadınların bu hareketlerinin resmi uzun süreli bir duruşu değil, geçici ve aralıklı bir eylem olarak saçlarını yolmayı ve yüzlerine vurma hareketlerini temsil etmektedir. Grup olarak birbirlerini takip etmeleri, organize edilmiş hareketleri ve benzer duruşlara sahip olmaları bir dans performansı olduğunu göstermektedir **(Şekil 25, 26)**[217].

Şekil 25. *Prothesis* sahnesi ve ağıtçılar, MÖ 750-735.

[215] Cenaze töreninde cesedin sergilenmesi, ölüye saygı (Şahin, N., (1996): s. 148).
[216] Lisa Ann Buboltz, *Dance Scenes in Early Archaic Greek Vase-Painting*, (Harvard Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Cambridge 2002, s. 57.
[217] Buboltz, L.A., (2002): s. 58.

Şekil 26. *Prothesis* sahnesi ve ağıtçılar, MÖ 760-750.

Ön yüzünde *prothesis* sahnesinin resmedildiği bir *amphora*da, vazonun ağız kenarlarından omuz bölgesinden ve kulplarından geçen yılan kabartmaları ve vazonun gövdesinde atlı arabalar görülmektedir **(Şekil 27)**[218] Vazonun boyun bölgesinde resmedilen kadınlar, başlarını vurmak veya saçlarını yolmak gibi hareketler ile sola doğru ilerleyerek ve bir dans performansı sergiler. Kadınların çapraz çizgili desenlere sahip elbiseleri ile bel kısımlarının inceliği yansıtılmaktadır. Çeneleri çıkıntı şeklinde resmedilmiştir[219].

Şekil 27. *Prothesis* ve ağıtçılar, MÖ 720-700.

[218] Uzantı 27.
[219] Buboltz, L.A., (2002): s. 70.

MÖ 8. yüzyılın son çeyreğine tarihlenen vazolarda dans, kolayca tanımlanabilir popüler bir görsel tema haline gelir ve standart bir ikonografi ortaya çıkar[220]. Vazolarda vurgulanan, kadın ve kadın-erkek korolarının dansları olmuştur. Bu sahneler erken dönemlerdeki *prothesis*in yerini almaktadır[221].

Bir *amphora*nın boyun bölgesinde bir yüzünde dans eden kadın korosu diğer yüzünde ise *aulos* müziği eşliğinde dans eden erkek korosu resmedilmiştir **(Şekil 28)**. Vazonun gövdesinde yer alan üst frizde atlı savaş arabaları altında ise kalkan taşıyan savaşçılar cenaze oyunlarını temsil etmektedir. Vazonun kulpları, ağız kenarı ve omuz kısmında yılan kabartmaları görülmektedir. Yılanlar geleneksel olarak ölümle ilişkilendirilir ve muhtemelen vazoların mezar anıtı işlevine de atıfta bulunur çünkü bu gibi büyük boyutlu vazoların başlangıçta mezar anıtı olarak kullanıldığı bilinmektedir[222]. Kadınlar, cenaze törenlerindeki danslarında, bitki dalları ile el ele tutuşarak resmedilirler. Dalların baş kısımları aşağı doğrudur. Saçları kalın çizgi şeklinde çizilmiştir. Bileklerine kadar uzanan elbiseleri ise çapraz çizgilerle süslenmiştir. Dansın en solundaki kadın elinde olasılıkla bir çelenk[223] tutmaktadır ve tüm kadınların dansı bu figüre doğrudur ve olasılıkla dansı yönlendirmektedir[224].

[220] Buboltz, L.A., (2002): s. 69.
[221] Buboltz, L.A., (2002): s. 70.
[222] Uzantı 28.
[223] Antik Yunan kültüründe, ölünün üzerine çelenk bırakıldığı bilinmektedir. Çelenk, ölünün hayatı boyunca verdiği yaşam mücadelesine bir armağan olarak nitelendirilmiştir (Şahin, N., (1996): s. 148).
[224] Buboltz, L.A., (2002): s.107.

Şekil 28. Cenaze ritüelleri ve el ele dans eden kadın korosu, MÖ 720-675

Atina' da Kerameikos'ta bulunan ve boyun parçası korunabilen bir *amphora*da kadın ve erkeklerin dansı üst üste yerleştirilmiş iki panelde görülmektedir **(Şekil 29)**[225]. Dans eden her iki grupta yer alan figürlerin kolları dirsekten bükülmüş ve elleri omuz hizasına kaldırılmıştır. Bu hareket, vücutlarına vurmalarını ya da göğüslerini dövmelerini

[225] Cynthia King, 'More Pots by the Mesogeia Painteri' *American Journal of Archaeology,* Cilt 80, Nu. 1, Chicago Üniversitesi Yay., Chiago 1976, s. 79.

temsil eder. Tek elle bir yas hareketi yapan kadın ve erkeklerin çeneleri diğer vazoda olduğu gibi **(Şekil 27)** çıkıntı şeklinde resmedilmiştir[226].

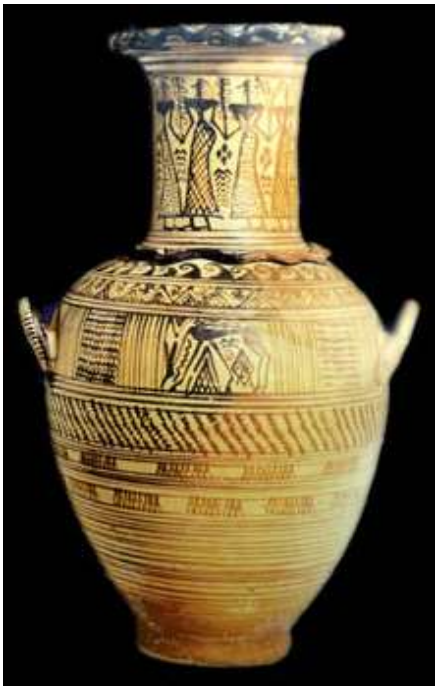

Şekil 29. Cenaze ritüellerinde dans korosu, MÖ 720-675.

MÖ 8. yüzyılın sonlarına tarihlendirilen geometrik bezemelerle kaplı bir *hydrianın* boyun bölgesinde dini bir ritüelle ilişkilendirilen dans sahnesi görülmektedir **(Şekil 30)** [227]. Bitki dalları tutan kadınlar el eledir. Dansın sağında başta yer alan iki kadın birbirine dönüktür. Dansın başında yer alan bu kadın, dans esnasında başını dans edenlere döner ve bu hareketiyle dansın yönünü belirlediği ifade eder[228]. Vazonun ölüm-cenaze konusu omuz ve ağız kısmından geçen yılan kabartmalarıyla ilişkilendirilmiştir. Ayrıca *prothes*isin resmedilmediği *hydria*larda kadınlar genellikle bir yas hareketinden ziyade

[226] Buboltz, L.A., (2002): s. 99.
[227] Uzantı 29.
[228] Buboltz, L.A., (2002): s. 112.

her zaman birbirlerinin ellerini tutarak dans performansı sergilemektedirler (**Şekil 31-33**)[229].

Şekil 30. El ele dans eden kadın korosu, MÖ 720-675

Şekil 31. El ele dans eden kadın korosu, MÖ 720-675.

Şekil 32. Cenaze ritüelleri ve el ele dans eden kadın korosu, MÖ 720-675.

[229] Buboltz, L.A., (2002): s. 102.

Boyun frizinde el ele tutuşarak dans eden kadınların yer aldığı *hydria*nın **(Şekil 33)** gövdesinde *sphinks*ler tasvir edilmiştir. Kadınlar ellerinde bitki dalı tutarak sola doğru hareket etmektedirler. En önde dans eden bir erkek bir silüet şeklinde resmedilmiştir. Bu vazoda kullanılan yılan kabarmaları ve *sphinks*ler *khthonik* özellikler taşıdığından vazoda betimlenen sahnenin cenaze olduğunu gösterirler[230].

Şekil 33. El ele dans eden kadın korosu, *sphinks*ler, MÖ 720-675.

[230] Buboltz, L.A., (2002): s. 109.

Geometrik bezemelerle kaplı tankard formundaki bir vazoda el ele tutuşarak dans eden kadınların ellerinde bitki dalı görülmektedir **(Şekil 34)**[231]. Benzer bir örnek yüksek kaideli bir *kantharos*un merkezinde yer alan panelde resmedilmiştir **(Şekil 35)**. Ellerinde bitki dalı tutan iki kadın dansçının yüzleri birbirine dönük ve el ele tutuşmuşlardır. *Kantharos*un yan panelinde de ağaç dalı taşıyan *kenthaur*lar tasvir edilmiştir[232].

Şekil 34. El ele dans eden kadın korosu, MÖ 720.

Şekil 35. El ele iki kadın dansçı, MÖ 720-675.

[231]Uzantı 30.

[232] Matteo D'Acunto, 'Dance in Attic and Argive Geometric Pottery: Figürative Imagery and Ritual Contexts', *Submerged Literature in Ancient Greek Culture Case Studies 2*, Ed. Giulio Colesanti, Laura Lulli, Berlin 2016, s. 221.

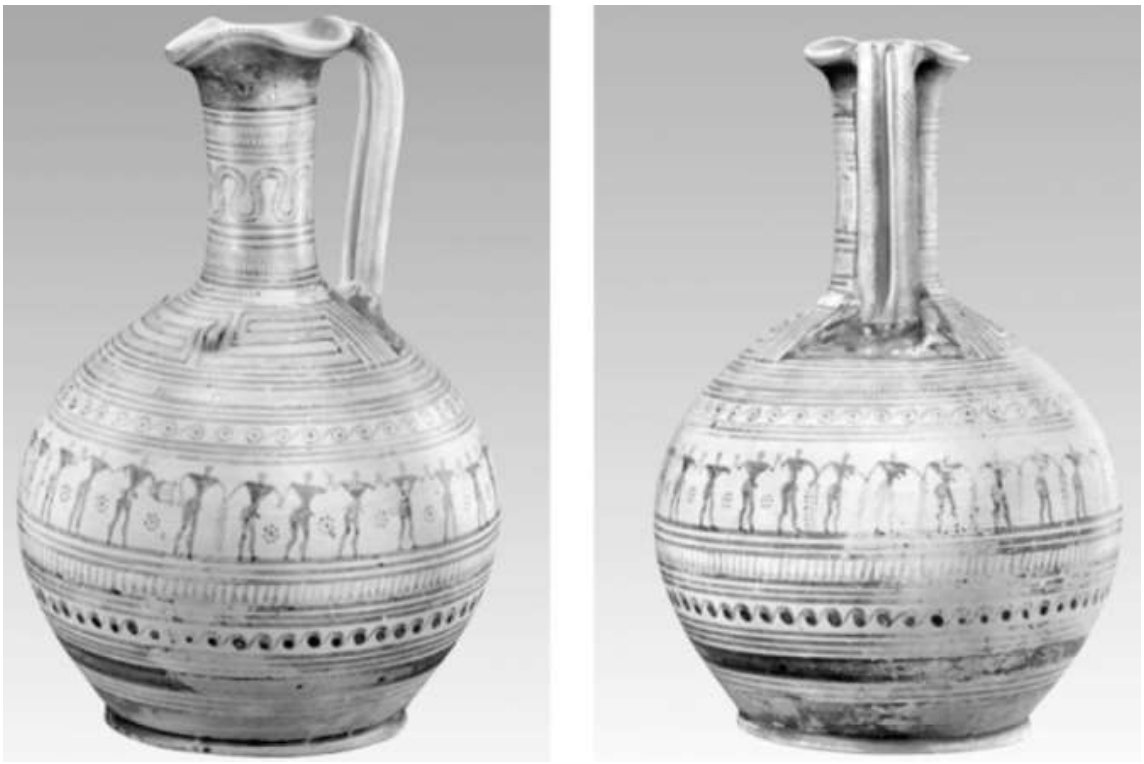
Ressam Analatos'un boyadığı *amphora*da **(Şekil 36)** boyun alt frizinde kadın ve erkeklerin çiftler halinde gerçekleştirdikleri dans performansı görülmektedir. Erkek dansçıları tanımlamak için koyu siluet kullanırken, kadın dansçılar ise ana hatlarıyla çizilmiştir. Ortada yer alan erkeğin *aulos* çaldığı görülür. Dansçılar ellerinde bitki dalı taşımaktadır. *Khiton* giyimli kadınların elbiseleri benekli desenlerle süslenmiştir[233].

Şekil 36. *Aulos* eşliğinde kadın-erkek koro dansı, MÖ 700-680.

Attika'dan bir *oinokhoe* örneğinde el ele tutuşan dansçıların, koro halinde dans performansı görülmektedir **(Şekil 37)**. On altı kadın ve sekiz erkekten oluşan korodaki dansçılar çıplaktır ve cinsiyetleri fiziksel özellikleri ile belirgindir[234]. *Phorminks*[235] çalan erkek müzisyenin öncülüğünde dans eden figürlerin ellerinde bitki dalı veya çelenk vardır. Tüm dansçıların yönü sağa doğrudur. Erkeklerden oluşan koronun her iki yanındaki ilk figürler, kadın korosundaki ilk figürleri ellerinden tutuyor olması danstan kaçırma harketidir ve bu jest ile sahne düğün dansıyla ilişkilendirilmiştir. Dansın şekli dansçıların aynı adımları ve hareketlerinin uyum içinde olması yönüyle Akhilleus kalkanının üçüncü frizindeki dansla da bağdaştırılmıştır[236].

[233] D'Acunto, M., (2016): s. 217.
[234] Buboltz, L.A., (2002): s. 65.
[235] Ahşaptan yapılmış düz yüzeyli ay formunda telli bir çalgı türü (Çelik, S., (2008): s. 61).
[236] D'Acunto, M., (2016): s. 211.

Şekil 37. Kadın ve erkeklerden oluşan düğün dansı, MÖ 775-750.

Atina Kerameikos'ta bulunan bir *kantharos*ta **(Şekil 38)** birden fazla kompozisyonun yer aldığı figür çeşitliliği söz konusudur. Vazonun ön yüzünde akrobatik dansın sergilendiği belirtilmiştir. Frizin sağında phorminks çalan bir müzisyenin önünde ellerinde bitki dalı tutarak dans eden iki kadın başlarında seramik kaplar ile tasvir edilmişlerdir[237]. Vücutlarının estetik duruşu balarında taşıdıklar kaplarla ilişkilendirilir[238]. Boardman bu vazoyu -oyunlara ya da külte işaret eden- düello ve dans gibi özel sahnelerin yeraldığı vazolara örnek olarak vermiştir[239].

[237] Buboltz L.A., (2002): s. 62.
[238] D'Acunto, M., (2016): s. 214.
[239] Boardman, J., (2016): s. 27.

Şekil 38. *Phorminks* eşliğinde dans eden iki kadın**,** MÖ 760-735.

Dipylon Nekropolü'nde bir kadın mezarında bulunan *skyphos*ta **(Şekil 39)** dans eden dört kadın görülmektedir. Saçları açık ve ellerinde bitki dalı taşıyan kadınlar, dansını oturan bir tanrıçanın kült heykelinin olduğu yöne doğru gerçekleştirmektedir. Kült heykeline yakın duran kadının elinde diğerlerinden farklı olarak olasılıkla çelenk vardır ve kült heykeline sunuluyor olabileceği ifade edilmiştir[240]. Kült heykeline yakın oturan bir erkek sağ elinde *lyra* sol elinde ise bitki dalı tutar. Bu figürün yanlarında ellerinde miğferlerle iki savaşçı görülüyor ve cinsiyetleri konusunda bir yorum yapılmamıştır. Bu sahnede enstrüman ve savaşçıların bulunması vazoda *Pyrrhike* dansının yapıldığını düşündürmüştür[241].

[240] D'Acunto, M., (2016): s. 225.
[241] Buboltz L.A., (2002): s. 131.

Şekil 39. El ele kadın korosu ve ritüel dansı, dansı, MÖ 700-680.

Şekil 40. Kadın ve erkeklerin düğün MÖ 760-735.

Atina Kerameikos'da bulunan bir *skyphos*un iç frizinde, koro halinde yapılan dairesel bir dans görülmektedir **(Şekil 40)**. Frizde yer alan her bir grubun *phorminks* çalan erkek müzisyen tarafından yönetildiği görülür. Yalnız dans eden birkaç kadın dışında tüm dansçılar el ele tutuşmaktadır. Kadınların üzerinde ayaklara doğru hafif kabaran, uçları belden görünen bir kuşak ile beli inceltici zarif bir elbise görülmektedir. Burada yapılan dans, Akhilleus kalkanında betimlenen evlilikle ile ilgili danslarla ilişkilendirilmiştir[242].

Şekil 41. *Geranos* dansı, MÖ 700-680.

Başka bir *oinokhoe* üzerinde *geranos* dansı tasvir edilmiştir **(Şekil 41)**. Boyun frizinde el ele tutuşmuş kadın ve erkekler görülür. M. D'Acunto, dans eden karakterlerin Theseus, Ariadne ve Minotauros canavarına yem olmaktan kurtulan Atinalı gençler

[242] D'Acunto, M., (2016): s. 213.

olduğunu söyler. Ariadne'nin sol elinde düğün çelengi ve Theseus'un sağ kolu Ariadne'nin göğsünde durmaktadır[243].

MÖ 8. yüzyılda Argolis bölgesindeki geometrik üsluptaki seramiklerin dans ikonografisine önemli katkısı vardır ve çok sayıda seramik üzerinde dans sahneleri yer alır. Çoğu tapınaklardan, iç mekânlardan ve mezar kontekstlerinden geldiği bilinen, seramiklerdeki bu tasvirler, dansın önemini figüratif olarak gösterirler[244]. J. Boardman Argolis seramiklerinde, süslemede -zikzak grupları veya *meander* desenleri ile- su motiflerinin hâkimiyeti olduğunu ve uzun kuşaklı dans eden Nympheler de bu su motiflerinin içinde betimlendiğini belirtir[245]. Nympheler'in, ellerinde bitki dalları yer alır **(Şekil 42)**[246].

Şekil 42. Nympheler'in dans, MÖ 750-700.

Argolis bölgesinde bulunan krater parçasında dans sahnesi bir panelin sağ üst köşesine yerleştirilmiştir **(Şekil 43)**[247]. Bitki dalıyla el ele tutuşan dansçıların önünde at, at eğiticisi ve su kuşları gibi betimlemeler yer almaktadır. Bu ayrıntıların bölgeye özgü

[243] D'Acunto, M., (2016): s. 210.
[244] D'Acunto, M., (2016): s. 230.
[245] Boardman, J., (2016): s. 50.
[246] D'Acunto, M., (2016): s. 237.
[247] D'Acunto, M., (2016):; s. 234.

kompozisyonlar olduğu belirtilmiştir[248]. At eğiticisi/atlı lider[249] gibi temalar geometrik sanatta yaygın olarak kullanılmıştır[250]. Kadın dansçıların[251] önünde at eğiticisi olarak nitelendirilen figürün başlığı bir tür ritüelle ilişkilendirilmektedir. Önündeki zikzak motiflerinin Prosymna'daki[252] Argos Heraion'u sınırlayan *Asterion* nehrini temsil ettiği ve bu sahnede genç kızlıktan evliliğe geçişi temsil eden ritüellerle ilişkili bir dansın yapıldığı düşünülmektedir[253].

Şekil 43. El ele tutuşan koro ve ritüel bir dans, MÖ 750-630.

Tanrıça Hera'ya adanmış bilinen en erken ve önemli kutsal alan olan Argos *Heraion*'unda bulunan üç vazo parçasında kadınların dans sahnesi resmedilmiştir **(Şekil 44-46)**. Kadınlar uzun çapraz çizgili elbiseler ve bellerinden aşağıya doğru sarkan üç kuşak ile resmedilmiştir **(Şekil 44)**. Ellerindeki bitki dalı, olasılıkla palmiyedir. Dans

[248] Boardman, J., (2016): s. 50.
[249] L.A. Buboltz, at eğiticisi, atlı lider gibi tanımları benzer sahneler için kullanmıştır.
[250] Buboltz, L. A., (2002): s. 60.
[251] Cinsiyetleri konusunda tartışmalar bulunmaktadır (D'Acunto, M., (2016): s. 234).
[252] Argolis bölgesinde bir kasaba.
[253] D'Acunto, M., (2016): s. 234.

korosunun başında akrobatik dans eden bir erkek yeralır[254]. Akrobatik dansçının arkasında yalnızca ayakları korunabilen figürün dansı yönlendiren müzisyen olduğu belirtilir[255]. Müzisyenin arkasında da yine kadın(lar) olduğu dikkat çekmektedir. M. D'Acunto vazoda iki spesifik özellik olduğunu ifade eder; ilki koronun sonunda yer alan kadının elinde nar dalını aşağı doğru tutması, ikincisi ise kadınların, tanrıçalara özgü başlıklar olan *polos* takmış olmasıdır **(Şekil 44)**[256]. L. A. Buboltz, kadınların ellerinde tuttuğu palmiyeyi andıran dalları ve başlıkları dansın ritüel yönüyle ilişkilendirir; bu parçaların Argos *Heraion*'da bulunması ise bu dansın Hera onuruna yapıldığını göstermektedir[257].

Şekil 44. Hera ritüellerinde dans eden kadın korosu, MÖ 720-690.

Argos *Heraion*'da ki bir diğer kırık parçada genç çıplak bir erkek ve kadın dansçı görülmektedir **(Şekil 45)**. Ellerinde nar dalı olarak nitelendirilen bitki dalı ve kadının elbisesinden sarkan üç kuşak görülmektedir[258].

[254] Buboltz L. A., (2002): s. 79.
[255] D'Acunto, M., (2016): s. 231.
[256] D'Acunto, M., (2016): s. 230.
[257] Buboltz L. A., (2002): s. 138.
[258] Buboltz L. A., (2002): s. 79.

Şekil 45. Hera ritüellerinde dans, MÖ 720-690.

Şekil 46. Hera ritüellerinde dans, MÖ 720-690.

Argos *Heraion*u'nda üçüncü seramik parçasında iki kadın dansçının, palmiyeyi andıran dalları tuttuğu görülmektedir **(Şekil 46)**[259]. Bu üç parçadaki dans sahneleri yıllık olarak düzenlenen *Heraia* bayramlarındaki tören alaylarının/dansların yönünü yansıtır. Hera evliliğin koruyucu rolünü üstlendiğinden vazolarda evlilik ile ilişkilendirilen danslar temsil edilmiştir[260].

Bu üç parçadaki benzer ikonografi dışında, Argos'tan başka bir krater parçasında dans eden kadın korosu görülmektedir **(Şekil 47)**. Koronun başında, bir yanda atı dizginlerinden tutan diğer yanda koronun en başındaki kadını ellerinden tutan bir erkek resmedilmiştir[261]. Kadın dansçılar ve at eğiticisi/atlı lider teması, Argos seramiklerinde ağırlıklı olarak kraterlerde ya tek panel içerisinde ya da aynı vazo üzerindeki farklı panellerde görülmektedir **(Şekil 47, 48)**[262]. M. D'Acunto, atın evcilleştirilmesi ile evlenecek olan/evlenen kadının yeni hayatı arasında ilişki kurulmuş olabileceğini düşünüyor[263]. At aynı zamanda doğurganlıkla da ilişkilendirilmiştir[264]. Argos dans

[259] D'Acunto, M., (2016): s. 231.
[260] D'Acunto, M., (2016): s. 232.
[261] D'Acunto, M., (2016): s. 237.
[262] D'Acunto, M., (2016): s. 236.
[263] D'Acunto, M., (2016): s. 237.
[264] D'Acunto, M., (2016): s. 237.

ikonografisinde figürlerin özellikleri incelendiğinde seramiklerin çoğunda el ele tutuşan kadınların bitki veya nar dalı taşıdığı görülmüştür[265]. Nar'ın özellikle kadınların kutladığı ritüellerde önemli bir yeri vardır. Thesmophoria bayramlarında kadınların nar yiyerek doğurganlıklarını artıracaklarına dair inanışları vardır[266].

Şekil 47. El ele dans eden kadın korosu, MÖ 720-675.

Şekil 48. El ele dans eden kadın korosu, MÖ 720-675.

[265] Nar Hera'nın atribüsüdür. Pausanias Hera'nın en ünlü tapınaklarından birinin Argolis ve Miken bölgeleri arasında kalan Euboea Dağı'nın eteğinde bulunduğunu söyler. Tapınakta bulunan altın ve fildişinden yapılmış Hera heykelinin bir elinde ise nar bulunduğunu anlatır (*Periegesis tes Hellados*, 2. 17).
[266] Şahin N., (2013): s. 157.

Argos'tan siyah firnisli bir krater dikkat çekmektedir **(Şekil 49)**. Çevresi geometrik motifler ile kaplı kabın ağız kısmına yakın panelde kadınların dans sahnesi yer almaktadır[267]. Kabın üzerindeki yılan motifi buradaki dansın cenaze ile ilişkili olabileceğini düşündürür.

Şekil 49. Dans eden kadınlar, MÖ 720-675.

Boiotia bölgesinde bulunan yuvarlak gövdeli bir *kantharos*un gövdesinde bir koro performansı *lyra* çalan Apollon ve Mousalar olarak yorumlanır **(Şekil 50)**[268]. El ele tutuşan kadınların başlarının küçük olması bölge özelliği olarak ifade edilmektedir[269]. J. Carreosca, kadınların gözlerinin belirginliğinin koro danslarında ikonografik bir motif olarak kullanıldığını belirtir ve bu durumun seyirci ile kurulan dinamik bir ilişkiyi yansıttığını ekler[270]. J. Boardman bu formun, bölge için her zaman tercih edilen kaplardan olduğunu belirtmiştir[271].

[267] D'Acunto, M., (2016): s. 234.
[268] Uzantı 31.
[269] Buboltz, L. A., (2002): s. 127.
[270] Jesus Carruesco, 'Cgoral Performance and Geometric Patterns in Epic Poetry and Iconographic Representations' *The Look of Lyric Greek Song and the Visual: Studies in Archaic and Classical Greek Song,* Cilt 1, Bölüm 4, Newyork 2016, s. 100.
[271] Boardman J., (2016): s. 48.

Şekil 50. Koro veya Apollon ve Mousalar Dansı, MÖ 735-700.

Boiotia bölgesinde bir *pithos*un bir yüzünde ağız kısmında yer alan panelde sekiz kadın, el ele tutuşarak dans etmektedir **(Şekil 51)**. Vazonun diğer yüzünde *lyra* çalan müzisyenin yanında bir kadın ve iki çocuk yeralır **(Şekil 52)**. L.A. Buboltz bazı seramiklerde ara sıra küçük figürlerin bulunduğunu ancak hiçbirinin bu figürler gibi açıkça çocuk olmadığını söyler ve çocukların bir dans sahnesinde yer almadığını ekler[272]. Oysa cenazenin *prothesis* aşamasında çocukların yer aldığı bilinmektedir[273]. Bu vazoda çocukların yer almasından dolayı, kadınların danslarını *prothesis* dansı olarak yorumlayabilirir.

[272] Buboltz, L. A., (2002): s. 131.
[273] Nuran, Ş., (1996): s. 150.

Şekil 51. El ele dans eden kadın korosu. **Şekil 52.** MÖ 735-700.

Euboia bölgesinden bir *amphora*nın boyun bölgesinde resmedilmiş dans eden kadınlar el ele tutuşmuş ve ellerinde çelenkler taşımaktadırlar **(Şekil 53)**. Kadınların arasında erkek bir müzisyen *aulos* çalmaktadır[274].

Şekil 53. *Aulos* ve el ele dans eden kadın korosu, MÖ 725-700.

[274] Boardman, J., (2016): S. 58.

4.2. MÖ 7. - 6. Yüzyıl Vazolarında Dans

MÖ 7. ve 6. yüzyıl vazolarında en sık işlenen temalardan biri *komos* dansıdır. Siyah figür tekniğinde çalışmış önemli bir grup olan 'Komast Grubu Ressamları vazolarında sıklıkla bu dansı yapan figürlere yer vermiştir[275]. *Komos* dansını yapan erkeklerin (*komastai*) yanısıra bazı vazolarda kadın bir dansçı da yer alır ve birlikte dans ederler. Bu kadınların genellikle kısa *khiton* giyerler, bazen de çıplak olarak tasvir edilirler. Kadın dansçı tek ayağının üzerinde sıçrayarak dans eder, kollar harekete eşlik ederek ileriye doğru uzanır **(Şekil 54)**[276]. Bu hareket *komos* dansında kullanılan en bilinen pozdur[277].

Şekil 54. *Komastes* ve kadın dansçı, MÖ 600-550.

MÖ 600-550 yıllarına tarihlenen *krateriskos* parçasının ağız kısmında kadınlar *aulos* çalan erkek müzisyene doğru dans ediyor **(Şekil 55)**[278]. F. Budelman, el ele tutuşmuş bu kadınların *arkteia* dansındaki koroları temsil ettiğini söyler[279].

[275] Boardman, J., (2013): s. 18.
[276] BAPD 350078.
[277] Marion Meyer, 'Dickbauchtanzer in Korinth und Athen', *Talanta Procoeddings of the Dutch Archaeological and Historical Society*, Cilt 34-35, Amsterdam 2002-2003, s. 170.
[278] BAPD 350213.
[279] Budelman, F., (2015): s. 265.

Şekil 55. *Arkteia* dansı, MÖ 600-550.

Mitolojide Dionysos'un takipçileri olan Mainadlar'ın dansı vazolarda sıkça tasvir edilmiştir. Özellikle Satyrler'le olan dansları baskın temaları oluşturur. Fakat vazolarda bazen yalnız veya grup halinde dansları olduğu gibi Dionysos ile dans ettikleri sahneler de bilinir[280]. L.B. Lawler Mainad danslarının profesyonel dansçılar tarafından özel günlerde ve sıradan Yunan kadınları tarafından veya -geleneksel ritüel dansları da gerçekleştiren- rahibeler tarafından yapıldığını söyler[281]. Tanrı Dionysos'un önünde dans eden Mainadlar, MÖ 7. ve 6. yüzyıl vazolarının en bilinen sahnelerini oluşturur. Tanrı genellikle elinde bir *kantharos* ile Mainadlar'ı karşılar[282]. Amasis ressamının bir *amphora*sında iki Mainad birbirlerine sıkıca sarılarak Dionysos'un karşısında dans ederler **(Şekil 56)**. Sarmaşık dalları tutan kadınların başlarında *diadem* yeralır. Kadınlardan bir tanesi Dionysos'a doğru bir tavşan uzatır. Diğer kadının *khiton*u üzerinde panter postu ve sol elinde bir geyik yavrusu vardır. Koruyucu görevlerinin yanısıra aynı zamanda kadının mücadeleci ve savunmacı doğasını vurgulayarak doğaya yakınlığını da ortaya koyan hayvan postlarının kullanımı ise zamanla gelenek haline gelmiştir.[283]

[280] Sheila Mcnall, The Maenad In Early Greek Art, *Woman In The Ancient World*, Cilt 11, Nu. 1/2, Johns Hopkins Üniversitesi Yay., Maryland 1972. s. 104.
[281] Lawler, L. B., (1978): s. 83
[282] Thomas H. Carpenter, *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji,* Çev. Bensen, B. M. Ünlüoğlu, Homer Kitabevi, İstanbul 2016, s. 24.
[283] Lykesas G., Papaioannou C., Dania A., Koutsouba M., Nikolaki E., (2017): s. 357.

Hayvan postları aynı zamanda, canlı bir hayvanın parçalanıp yenilmesi ya da kanının içildiği bir mitosu temsil eder. Bu sahneler *sparagmos* olarak adlandırılır. Titanlar tarafından parçalanıp öldürülen Dionysos'un hikâyesinin canlandırıldığı bu eylemde kadınlar hayvanı yiyip kanını içerek tanrıyla bütünleştiklerini düşünürler[284].

Şekil 56. Dionysos ve dans eden Mainadlar, MÖ 540.

Lyra çalan erkek bir müzisyenin iki yanında *krotala* çalarak dans eden Mainadlar bir *amphora*nın gövdesinde resmedilmiştir. **(Şekil 57).**

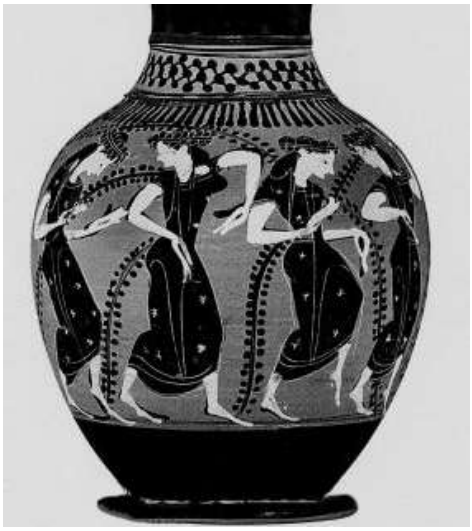
[284] Nazım Sarıkaya, 'Dionysosçu Ritüeller ve Antik Yunan Tiyatrosunda Karşıtlıkların Biraradalığı' *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Dergisi,* Sayı 29, İstanbul 2019, s. 25.

Şekil 57. *Aulos* eşliğinde Mainadlar'ın dansı, MÖ 550-500.

Mainadlar'ın Dionysos'un sembolleriyle tasvir edilmeleri tanrı Dionysos ile olan bağını simgeler[285]. Sarmaşık çelenklerinin vurgulandığı bir *amphora*da Mainadlar uzun *khiton*ları ile dans etmektedirler **(Şekil 58)**. *Krotala* müziğiyle eşliğindeki bu vazodaki danslarında kol hareketleri ve dans adımları farklıdır[286].

[285] Gabriele Schmidhuber, 'Dionysische Frauen in Der Griechischen Vasenmalerei: Nymphen Oder Manaden?', *Jahreshefte des Österreichischen Archaologischen Institues in Wien*, Sayı 77, Viyana 2007, s. 357.
[286] BAPD 8659.

Şekil 58. Sarmaşıklar ve Mainadlar'ın dansı, MÖ 550-500.

Mainadlar'ın *krotala* ile dans ettikleri sahneler vazolarda sık sık tasvir edilmiştir **(Şekil 59, 60).**

Şekil 59. *Krotala* ve Mainadlar'ın dansı, MÖ 550-500.

Şekil 60. *Krotala* ve Mainadlar'ın dansı, MÖ 550-500.

MÖ 550-500 yıllarına tarihlenen bir *skyphos*un her iki yüzünde de *krotala* çalarak dans eden kadınlardan bir tanesinin omzuna attığı hayvan postuna dayanarak kadınlar, Mainad olarak tanımlanmışlardır **(Şekil 61)**[287].

Şekil 61. *Krotala* ve Mainad dansı, MÖ 550-500.

[287] BAPD 330972, CVA: Gallatin Collection, Pl. 45.

Apotropaik[288] gözler arasında dans eden Mainad bir kyliksin her iki yüzünde de resmedilmiştir **(Şekil 62)** [289]. Her iki kadının sağ eli belinde sol eli havada dans etmektedir. *Khiton* giyimli kadınların başında saç bandı görülmektedir. Bu kyliks ikonografik olarak Dionysos motiflerini içeriyor fakat sahnedeki kadının dansında, *symposion*larda gerçekleşen kadın danslarının simgelendiği belirtilmiştir[290].

Şekil 62. Mainad dansı, MÖ 530.

Nereidler'in dansının tasvir edildiği bir *kylik*ste kadınların solunda *khiton* giyimli bir erkek ve önünde sunak vardır. Bu tasvirin Nereidler dansı olduğu ya da erkeğin Peleus olduğu ve Thetis'in peşinde olduğu görüşü vardır **(Şekil 63)**[291].

[288] Kötü enerjiyi uzaklaştıran.
[289] BAPD 13327.
[290] Uzantı 32.
[291] BAPD 6168.

Şekil 63. Nereidler'in dansı, MÖ 575-525.

Nereidler'in dansı bu dönemde bir hydria'nın iki parçasında görülür **(Şek 64)**. Sol elleri yukarıda, sağ elleri dirsekten aşağıya dönük, başları dik ve birbirini takip eden pozisyonlarıyla dans etmektedirler. Her iki parçada da yazılı birer isim yeralır: *Kymatoteha* ve *Althaia*[292]. Althaia, Girit Adasın'ndaki İda Dağı'nın nymphelerinden birisi ve Zeus'un bakıcısıdır. Genellikle *Amaltheia* olarak adlandırılır ve keçi olarak tanımlanır[293]. *Kymatoteha* adı ise başka bir kaynakta yeralmamaktadır.

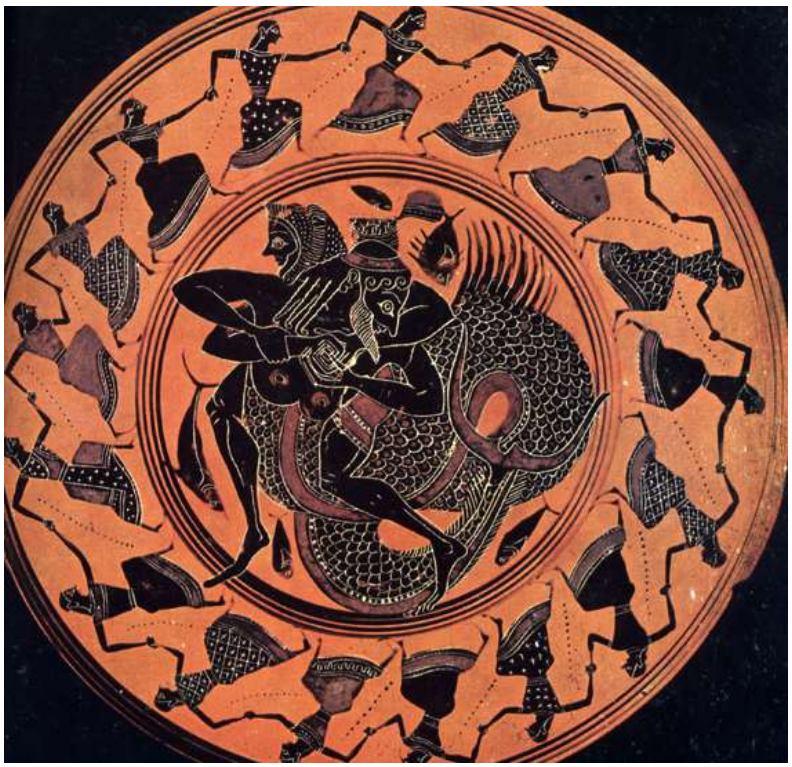
Şekil 64. Nereidler'in dansı, MÖ 575-525.

Ksenokles grubu atfedilen bir *kylik*sin tondosundaki mücadele **(Şekil 65)** önceleri Triton ve Herakles'in mücadelesi ve etrafında on yedi Nereid'in el ele dansı olarak

[292] BAPD 300731.
[293] Uzantı 33.

yorumlanırken[294] D. Baykan bu tasviri Apollodoros'un anlattığı (*Bibliothēkē*, 2.5.9) Hesiona mitosu ile ilişkilendirmiştir[295]:

"Troia Kralı Laomedon, Poseidon'a verdiği sözü tutmayınca, tanrı Troia kıyılarına bir deniz canavarı salar. Laomedon için bundan kurtulmanın tek yolu kızı Hesione'yi ona kurban etmektir ve kızını kurban etmeye razı olur. Herakles, Laomedon'un ölümsüz atlarına ihtiyaç duymaktadır; Laomedon'un atları kendine vermesine karşılık deniz canavarını öldürüp Hesione'yi kurtarabileceğini söyler. Troia kıyısına gönderilen bir deniz canavarıyla Herakles'in fiziki bir mücadelesi gerçekleşir ve bu mücadeleden Herakles galip çıkar. Mücadelenin başlamasıyla birlikte kayalıklarda deniz canavarına sunulan Hesione de canını kurtarmış olur. Ancak Herakles mücadeleyi kazanıp Hesione kurtulunca, Laomedon söz verdiği atlarını vermekten vazgeçer."

Şekil 65. Troialı Kadınlar, MÖ 575-525.

[294] BAPD 397, CVA: Tarqunia, Museo Nazionale 2, III H. 3, Pl. (1170)
[295] Daniş Baykan, 'Assos Athena Tapınağı 'Louvre Ma 2828' Frizinde Hesione ve Troialılar', *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 6, Sayı 11, Ocak 2016, s. 6.

Bu durumda tondoda, Herakles'in bir deniz canavarıyla olan mücadelesi ve tondonun etrafını saran frizde canını kurtaran Hesiona'nın sevincine ortak olan Troialı kadınlar olduğu belirtilmiştir[296].

Geranos dansının resmedildiği 'François Vazosu'nda **(Şekil 66, 67)**. Vazonun en üstte yer alan frizinde yedi kız yedi erkekten oluşan oluşan ve adları yazılı olan bir dans grubu görülüyor[297]. Theseus'un elinde *lyra* vardır ve dans eden genç Atinalılar'ın başını çekmektedir. Ariadne elinde labirenten çıkışı temsil edildiği ip yumağı ile yüzü Theseus'a dönük olarak tasvir edilmiştir[298].

Şekil 66. *Geranos* dansı, MÖ 570.

[296] Baykan, D., (2016): s. 14. Baykan, antik kaynaklarda Herakles ve Triton'un mücadelesinin geçmediğini belirtir Baykan, D., (2016): s. 6.
[297] Lawler, B, L., (1964): s. 46-47.
[298] Carpenter, H. T., (2016): s. 168.

Şekil 67. *Geranos* dansı, detay, MÖ 570.

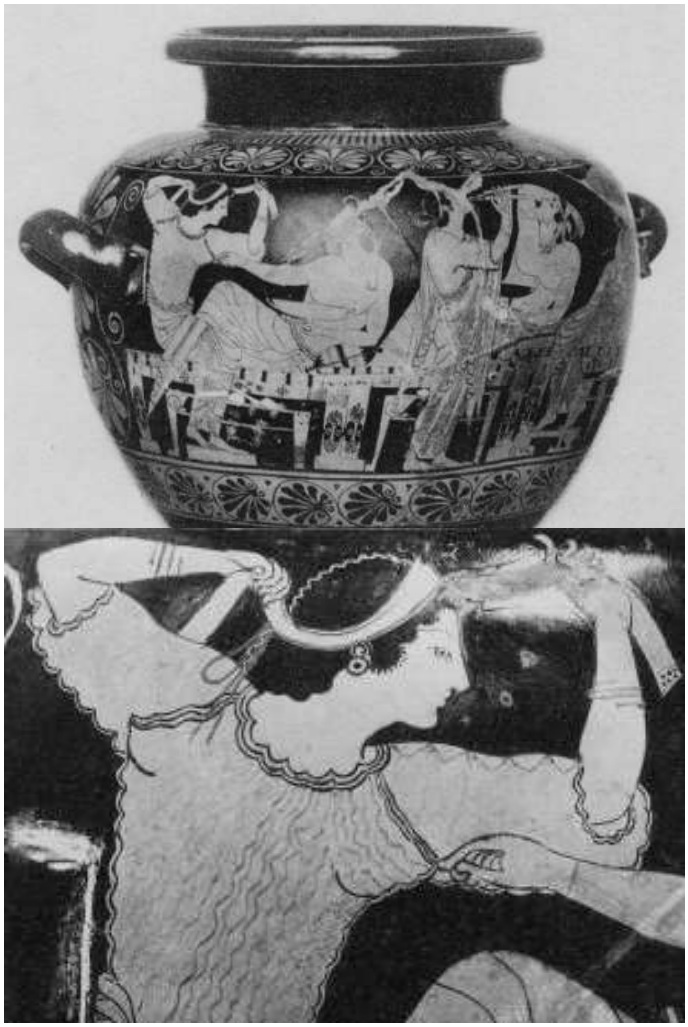
Thesmophoria bayramlarında kadınlar tarafından gerçekleştirilen doğurganlıkla ilişkili dans, bir *kylik*sin gövdesinde resmedilmiştir **(Şekil 68)**. Demeter, dans sahnesinin en solunda oturan bir elini başına doğru kaldırmış figürdür. Demeter'in önünde el ele tutuşan beş kadın ve bir erkek, bir rahibenin bulunduğu sunağa doğru dans ediyorlar. Vazonun diğer yüzünde çiftçiliğin temsil edildiği ritüel bir sahne yeralır [299].

Şekil 68. *Thesmophoria*da kadınların dansı, MÖ 560-550.

Hetairaların dansı gövdesinde *symposion* sahnesi olan bir *stamnos*ta görülmektedir **(Şekil 69)**. Solda *kline* üzerinde uzanmış bir erkek ve önünde iki kolunu dirsekten kırarak yukarı kaldıran kadın *aulos* ritmiyle dans etmektedir. Kadın iki elinde bir dans hareti yaparak kurdeleyi başına sarar gibi tasvir edilmiştir. *Khiton* giyen kadın küpe ve bileziklerle tasvir edilmiştir[300].

[299] Uzantı 34.
[300] BAPD, Ar. Nu., 200102, CVA: Brussels, Musees Royaux D'art Et D'histoire III, Pl. 12.

Şekil 69. *Symposion*da dans eden kadın, MÖ 550-500.

Dış yüzünde *symposion* sahnesi betimlenen *kylik*sin tondosunda, *krotala* çalan ve yarı çıplak bir şekilde dans eden kadın, vücudunun büyük bir kısmını açıkta bırakan bir leopar postu giymiştir **(Şekil 70)** [301]. *Aulos* çalan erkek de tıpkı kadın gibi çıplak olup omzuna pelerin atmıştır. *Sympoison* törenlerinde kullanılan içki kapları olan *kylik*slerin tondolarında böyle sahnelerin yer almasının, şarabın içildiği esnada erkeklerin, kadın dansçının şehvetli görüntüsüne kapılmasına neden olduğu düşünülür[302].

[301] Uzantı 35.
[302] Olsen, S., (2017): s. 22.

Şekil 70. *Symposion*da dans eden kadın, MÖ 550-500.

Nympheler'in dansının yeraldığı bir *amphora*da sahnenin en gerisinde kalan Nymphe'nin her iki elinde *krotala* vardır **(Şekil 71)**. *Peplos* giyimli Nympheler'in hepsi saçlarında bant ile betimlenmiştir. Önlerinde, başını geriye çevirmiş olarak -birbirine yakın- üç Nymphe'ye bakan Hermes davetkâr bir jest içindedir[303].

[303] BAPD 301686. CVA: Museum Antıker Kleınkunst 8, Tafel 373.

Şekil 71. Hermes ve Nympheler'in dansı, MÖ 550-500.

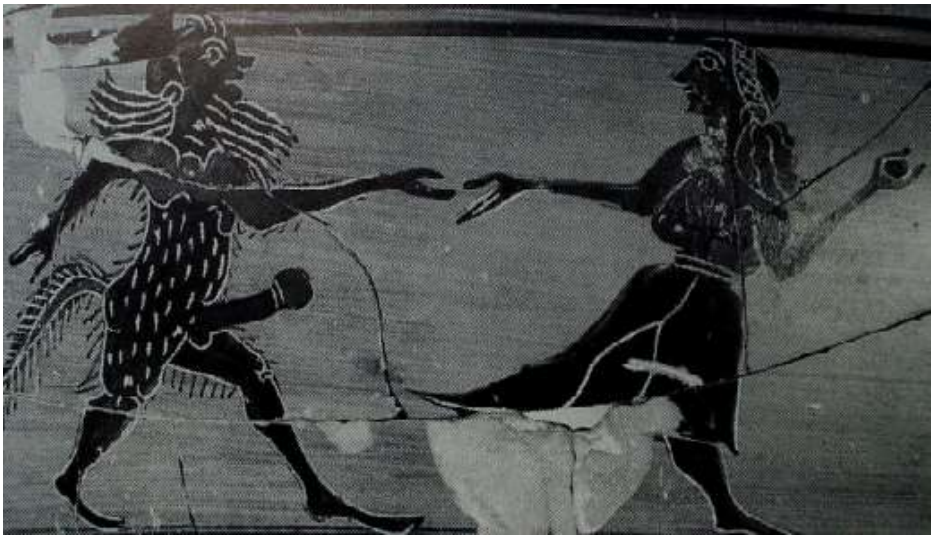
Theseus ressamına atfedilen Hermes ve dans eden Nympheler'in yer aldığı bir diğer örnek ise *skyphos*tur **(Şekil 72)**. Vazonun bir yüzünde *aulos* çalan Hermes ve dans eden Nympheler, diğer yüzünde ise *lyra* çalan Apollon ile birlikte dans eden Mousalar resmedilmiştir[304].

Şekil 72. Hermes ve Nympheler'in dansı, MÖ 525-500.

[304] İpek Dağlı, *Nympheler ve Lykıa'dan Nymphelere Adanmış Kabartmalar,* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2011, s. 33.

Siyah figür tekniğindeki bir *dinos* üzerinde Satyr ile dans eden bir Nymphe yer alır **(Şekil 73)**[305].

Şekil 73. Satyr ve Nymphe'nin dansı, MÖ 525-500.

Amasis ressamının boyadığı *lekythos*un gövdesinde düğün sahnesi ve vazonun omuz detayında düğün ile ilişkilendirilen danslar görülmektedir. **(Şekil 74)**. Gövdede elinde çelenk tutan gelin ve damat bir arabanın üzerinde evlerine doğru götürülmektedir. Omuzdaki dans sahnesinde *lyra* ve *aulos* çalan müzisyenlere eşlik eden kadınlar el ele tutuşarak dans ediyor.[306] Vazonun omuzunda üçerli gruplar halinde dans eden dokuz kadın yeralır. S.H. Lonsdale, dansçıların adım ve jestlerindeki ince farklılıklar tek veya sürekli bir dans değil de düğünle bağlantılı iki ya da üç dans aşamasını yansıttığını düşünür[307]. Üçlü gruplardan bir tanesinin başında yer alan dansçının başı geriye dönüktür. *Lyra* çalan müzisyenin yanındaki üç kadının ayak hareketleri diğer altı kadından farklıdır. Ayaklarının aralığı eteklerinin açılmasını sağlar ve diğer iki dansçı grubundan daha hızlı hareket ettiklerini gösterir[308].

[305] Dağlı, İ., (2011): s. 30.
[306] Uzantı 36.
[307] Lonsdale, S. H., (1993): s. 216.
[308] Lonsdale, S. H., (1993): s. 215.

Şekil 74. Kadınların düğün dansı, MÖ 540.

Şekil 75. El ele kadın korosu ve ritüel bir dans, MÖ 575-525.

El ele tutuşarak dairesel şekilde dans eden on iki kadın bir *phiale*nin tondosunda resmedilmiştir **(Şekil 75)**. Kadınlar danslarını soluna doğru hızlı adımlarla

gerçekleştirmektedir. Kabın şekli dairesel dansın tasvirine uygun bir zemin oluşturmaktadır. Dans eden kadınlar *khiton* giyimlidir[309].

Bir *skyphos* üzerinde dört kadın kollarını vücutlarının arkasına alarak başları öne eğik şekilde dans ediyor **(Şekil 76)**[310]. Dans eden kadınlar kırmızı çizgili elbise giymiş ve hepsi saçlarını kırmızı kurdele ile bağlamıştır. *Aulos* çalan genç erkek müzisyen kadınların ortasında yer alır. Bu vazonun kulpları altında yunus figürleri resmedilmiştir[311].

Şekil 76. *Aulos* eşliğinde kadınların ritüel dansı, MÖ 525-475.

MÖ 525-475 arasındaki *skyphos*ların çoğunda kulpların yanında genellikle oturan *sphinks* vardır ve dansçılar bu *sphinks*ler arasında resmedilmiştir. Bu örneklerden birinde kadınlar net bir duruşla birbirlerini takip ederek dans eder **(Şekil 77)** Kadınların her birinin sağ eli kemerinde sol elleriyle ise öndekinin kalçasını tutmaktadır. Uzun kolsuz elbiselerinin beli dar ve kemerlidir. Dansçıların sol bacakları hafif eğimli ve öne doğrudur. Dansın ritmi *aulos* çalan kadın müzisyen tarafından yönetilir. Müzisyen sağa dönük, bol dökümlü bir elbise ile tasvir edilmiştir[312]. Benzer bir diğer *skyphos*da ayakta

[309] BAPD 45048.
[310] Benzer örnekler için bkz., BAPD 306288, 306289.
[311] BAPD 7059. CVA: Antikenmuseum 1, Tafel 50.
[312] BAPD 306286, CVA: Paris, Musee National Rodin, Pl. 13.

aulos çalan müzisyen kadın dansçıların arasındadır **(Şekil 78)**. Dansçı kadınların kol ve bacak hareketleri özgürce tasvir edilmiş ve vazonun gövdesini saran frizin tümünü kaplamaktadır[313].

Şekil 77. *Aulos* eşliğinde kadınların el ele ritüel dansı, MÖ 525-475.

Şekil 78. *Aulos* eşliğinde kadınların ritüel dansı, MÖ 525-475.

[313] BAPD 16025.

MÖ 525-475 yıllarına tarihlenen bir *pyksis*in gövdesinde tabureye oturmuş *aulos* çalan kadın müzisyen ve gövdesi boyunca farklı figürler ile dans eden kadınlar betimlenmiştir **(Şekil 79)**[314].

Şekil 79. *Aulos* eşliğinde kadınların ritüel dansı, MÖ 525-475.

Şekil 80. Apollon ve Mousalar'ın dansı, MÖ 525-475.

Apollon'un *kithara*sına eşlik eden Mousalar'ın *krotala* çalarak dans ettiği sahne bir *lekythos*un gövdesinde resmedilmiştir **(Şekil 80)**[315].

[314] BAPD 306337.
[315] BAPD 7974.

MÖ 525-475 yıllarına tarihlenen *lekythos*ta çıplak olarak birbirlerinden farklı figürlerle karşılıklı dans eden iki kadın betimlenmiştir **(Şekil 81)**. Sağdaki kadının dansı daha hareketli görünmektedir, sol bacağıyla öne doğru adım atıyor, sağ bacağı geriye doğru kaldırılmış ve her iki kolu farklı bir harekettedir[316]. Soldaki kadının elinde olasılıkla krotala vardır. *Aulos* ritmiyle gerçekleşen dans bir *pelike*nin gövdesinde resmedilmiştir **(Şekil 82)** [317]. Pileli uzun bir *peplos* giymiş, gövdesi *aulos* çalan müzisyene dönük olarak *krotala* ile dans eden genç kadın, olasılıkla dans eğitimi almaktadır.

Şekil 81. Çıplak dans eden iki kadın, MÖ 525-475.

Şekil 82. *Krotala* eşliğinde dans eden kadın, MÖ 525-475.

[316] BAPD 305451. CVA: Greece, Athens National Museum, Pl. 81.
[317] BAPD 275118.

4.3. MÖ 5. - 4. Yüzyıl Vazolarında Dans

MÖ 500-450 yıllarına tarihlenen bir kraterin gövdesinde iki *komastai* arasında başında *sakkos*[318] ile çıplak olarak dans eden kadın resmedilmiştir **(Şekil 83)**. Kadın dansçının sağ kolu yukarıda, sol kolu aşağıda, vücudu sağa dönüktür[319].

Şekil 83. *Komastai* ve çıplak kadın dansçı, MÖ 500-450.

Brauron'dan bulunmuş MÖ 500-475 yıllarına tarihlenen *krateriskos*lar üzerinde Artemis Brauron onuruna gerçekleştirilen *arkteia* dansları resmedilir. Bir *krateriskos* parçasında ayı maskesi takmış, ellerinde çelenk olan çıplak olarak koşan ya da dans eden genç kızlar betimlenmiştir **(Şekil 84)**. Diğer bir *krateriskos* parçasında (**Şekil 85**) saçları kısa olarak toplanmış, el ele dans eden iki genç kız ve sıçrayan bir geyiğin bacakları görülür. Geyik Artemis'in okunun hedefidir. Kızlar ayıdan, geyik Artemis'in okundan kaçar[320].

---

[318] Saçları toplamaya yarayan file, başlık (Tekçam, T., (2007): s. 193). *Sakkos*u, köleler, ev işçileri ve *hetaira*ların kullandığı bilinir (Esra Kayıkçı Kamalı, *Antik Dönemde Kadın ve Müzik*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne 2018, s. 83).
[319] BAPD 203802.
[320] Lonsdale, H.S., (1993): s. 191.

Şekil 84. *Arkteia* dansı, MÖ 500-475.

Şekil 85. *Arkteia* dansı, MÖ 500-475.

Şekil 86. *Symposion*da dans, MÖ 490-480.

*Symposion*da sahnesinin yer aldığı MÖ 490-480 yıllarına tarihlenen vazoda hem erkeğin hem de dans eden genç kızın adları yazılıdır **(Şekil 86)** [321]. *Kallisto* adlı dansçı genç kız, düz kısa saçlı, şeffaf *khiton* giymiş ve saçına çelenk takmış, ayak bileklerini

[321] Uzantı 37.

ortaya çıkaracak şekilde *khiton*unu iki eliyle hafifçe yukarı kaldırmıştır. Sol ayağı öndedir ve aşağı doğru bakmaktadır[322]. *Kline* üzerinde uzanmış elinde *aulos* olan *Philppos* adlı genç erkek sağ kolunu dansçı genç kızı durdurmak ister gibidir. Arka planda leopar derisinden yapılmış *aulos* kılıfı (*sybene*)[323] asılı durmaktadır[324]. Bu kasenin dış yüzünde de *symposion* sahnesi yer alır.

Mainadlar'ın dansları MÖ 5. ve 4. yüzyıl vazolarında da sıkça tasvir edilmiştir. Özellikle Satyrler ile olan danslarında Mainadlar'ın bireysel performansları ön plana çıkmaktadır[325]. *Hydria*nın omzunda yer alan panelde, elinde *kantharos* ile Dionysos'un olduğu dans sahnesinde, Mainadlar'ın elleri, kuşların kanatlarını andıracak şekilde kıyafetlerinin içindedir (**Şekil 87)**[326]. Mainadlar'ın *khiton*ları şeffaftır ve ikisinin omuzlarında ceylan postu vardır. Yerde çıplak olarak oturan Satyr *aulos* çalmaktadır.

Şekil 87. Mainadlar'ın dansı, MÖ 500-450.

[322] L. Uslu bu kadının köle olduğunu belirtir (Uslu, L. (2018): s. 74).
[323] Kamalı, K. E., (2018): s. 40.
[324] Uzantı 38.
[325] Olsen, S., (2016): s. 25-26.
[326] Lawler, L., B., (1964): s. 74.

Mainadlar ‘tanrının ruhu tarafından ele geçirilmiş, sonsuz çılgınlıkla gerçekleştirdikleri gürültülü dansları[327] (*orgiastik* dansları) ellerinde *thyrsos*, *krotala*, *skyphos* ve geyik yavrusu ile bir *kylik*ste resmedilmiştir **(Şekil 88)**[328].

Şekil 88. Mainadlar’ın dansı, MÖ 500-450.

Şekil 89. Dans eden bir Mainad, MÖ 500-450.

MÖ 500-450 yıllarına tarihlenen *skyphos*un gövdesinde, iki kaya arasındaki bir alanda sırtında bir leopar postuyla dans eden Mainad betimlenmiştir **(Şekil 89)**. Uzun

[327] Eyüboğlu, S., (2010): s. xx.
[328] Schmidhuber, G., (2007): s. 366.

*khiton*u ile sola eğimli bir dönme hareketi yapan kadın, Mainadlar'ın dağlarda gerçekleştirdikleri dansları vurgular[329].MÖ 500-450 yıllarına tarihlenen kraterde Mainadlar *kymbala*[330] ve *tympanon* eşliğinde, her biri farklı figürlerle dans etmektedirler **(Şekil 90)**[331].

Şekil 90. *Tympanon* ve *kymbala* eşliğinde Mainadlar'ın dansı, MÖ 450-400.

Şekil 91. Yılanla dans eden Mainad, MÖ 450-400.

Mainadlar danslarında, ormanın küçük hayvanları olan geyik yavruları, yılanlar gibi hayvanlar ile tasvir edilirler. Yılan ile yapılan dansları çeşitli durumlarda tasvir

[329] Aynı hareketi sergileyen benzer bir duruş bir başka seramik parçasında da resmedilmiştir (BAPD 204049).
[330] Konik benzeri iki yuvarlak maden parçasından oluşan çarpmalı müzik aleti, zil (Çelik, S., (2008): s. 76).
[331] BAPD 215280.

edilmiştir[332]. Bir *hydria*nın gövdesinde iki elinde de yılanlarla başını ise geriye atmış olarak dans eden Mainad görülmektedir **(Şekil 91)**. Kısa kollu bir *khiton* giymiş ve saçları uçuşmaktadır[333]. Sol elinde *tympanon* tutarak dans eden bir Mainad bir kraterin gövdesinde resmedilmiştir **(Şekil 92)**. Kadın, sütunlu bir yapının önünde başını geriye atmış, parmak uçlarında dans etmektedir. Boynundaki kolye dışında çıplaktır[334].

Şekil 92. *Tympanon* eşliğinde çıplak dans eden Mainad, MÖ 400-300.

Aulos çalan kadın müzisyen ve olasılıkla öğrencisi olan genç kızın dans eğitimi sahnesi bir *lekythos*un gövdesinde görülmektedir **(Şekil 93)**[335]. Kısa saçlı genç kızın elleri belinde ve parmak uçlarında dans etmektedir. Çıplak olduğu anlaşılan dansçı müzisyene doğru ve omzundan aşağı sarkan olasıkla bir pelerin ile resmedilmiştir.

[332] Lawler, L. B., (1978): s. 74.
[333] BAPD 14794. CVA: Madrid, Museo Arqueologıco Nacional III-I, Pl., 6.
[334] BAPD 12336. CVA: Bonn, Akademisches Kunstmuseum, Pl. 21.
[335] BAPD 3752.

Şekil 93. *Aulos* eşliğinde çıplak dans eden genç kız, MÖ 500-450.

Şekil 94. *Aulos* eşliğinde dans eden genç kız, MÖ 500-450.

Dans eğitimi olabilecek bir başka vazoda bu kez müzisyen kadın oturarak *aulos* çalmaktadır **(Şekil 94)**. Dans eden genç kızın kolsuz ve pileli olan kısa khitonu uçlarında dansın hareketi yansıtılmıştır. Kısa saçlı genç kızın kolları göğüs hizasında kaldırılmış ve

müzisyene doğru resmedilmiştir. Vazoda duvarda asılı, üzerinde bir çift göz olan *lyra* görülmektedir[336]. Bir başka vaoda *aulos* ritmiyle *krotala* çalarak dans eden kısa saçlı genç kız bu kez tamamen çıplak resmedilmiştir **(Şekil 95)**[337]. *Krotala* çalarak dans eden genç kızın resmedildiği diğer bir dans sahnesi bir *lekthos*un gövdesinde resmedilmiştir **(Şekil 96)**. Genç kızın saçları kısadır ve üzerinde pileli oldukça kısa *khiton* vardır[338].

Şek 95. *Aulos* eşliğinde *krotala* çalarak dans eden çıplak genç kız, MÖ 500-450.

Şekil 96. *Aulos* eşliğinde *krotala* çalarak dans eden genç kız, MÖ 475-425.

[336] BAPD 206449.
[337] BAPD 205619.
[338] BAPD 208065.

Dans eğitimi sahnesinin yeraldığı *hydria*nın gövdesinde üç kadın resmedilmiştir **(Şekil 97)**. Elinde asası ile eğitmen kadın ortada, sağında kısa kıvırcık saçlı dansçı, solunda *krotala* ile diğer dansçı yer alır. Dans eden kadınlar, göğüs ve bacakları çevresindeki aksesuarlar dışında çıplaktır[339].

Şekil 97. Dans eğitimi, çıplak dans eden kadınlar, MÖ 500-450.

Şekil 98. *Kalathiskos* eğitimi sahnesi, MÖ 475-425.

MÖ 475-425 yıllarına tarihlenen *hydria*da *kalathiskos* dansına özgü taçlarıyla iki genç kızın dansı betimlenmiştir **(Şekil 98)**[340]. Kızlardan bir tanesi *aulos* çalan kadın müzisyenin eşliğinde parmak uçlarında dans eder. Sahnenin solundaki diğer grupta, sağ

[339] BAPD 214974. CVA: London, British Museum, III-I-C, Pl. 88.
[340] BAPD 213444.

elinde *kithara* sol elinde ise *aulos* olan müzisyen kadın ve önünde sağ dizi üzerinde çömelmiş vaziyette diğer *kalathiskos* dansçısı yer alır. Her ikisinin de bir eli belinde bir eli havadadır. Sahnenin en solunda onları seyreden sol eliyle asa tutan genç bir erkek vardır. Burada birden fazla eğitmen eşliğinde *kalathiskos* dansı eğitimi veriliyor olmalıdır.

Şekil 99. Dans eğitimi sahnesi, MÖ 450-425.

Phiale Ressamı'na ait *hydria*da bir kadın ve bir erkek eğitmenin gözetiminde dans eden iki genç kızın yer aldığı bir dans sahnesi resmedilmiştir **(Şekil 99)**. Kızların saçları toplanmış, geometrik desenli dizlerinin üzerinde kısa *khiton* giymişlerdir. Birbirlerine doğru eş adımlar atan dansçıların elleri kalçalarındadır ve bu poz solo dansına özgü bir harekettir. Başları dans eğitmenlerinin yüzlerine dönüktür. Bir köşede asılı duran *lyra* dansın ritmini oluşturan müziği sembolize eder. Erkek eğitmenin bu ritme elindeki asasıyla eşlik ettiği düşünülür[341].

[341] Uzantı 39.

Kısa *khiton* giyimli *krotala* ile dans eden genç kız bir *phiale*nin tondosunu saran frizde resmedilmiştir **(Şekil 100)**. Dizi özerindeki desenli *khiton* kalçasındaki hareketi yansıtan bir şekilde resmedilmiştir. Giysilerinin bir kısmı arkasındaki sandalyededir. Genç kıza doğru uzanan bir erkeğinn elinde asa vardır. Birden fazla figürün resmedildiği sahnede *symposion*da yer alacak bir *heteira*nın yetiştirilmesi vurgulanmaktadır[342].

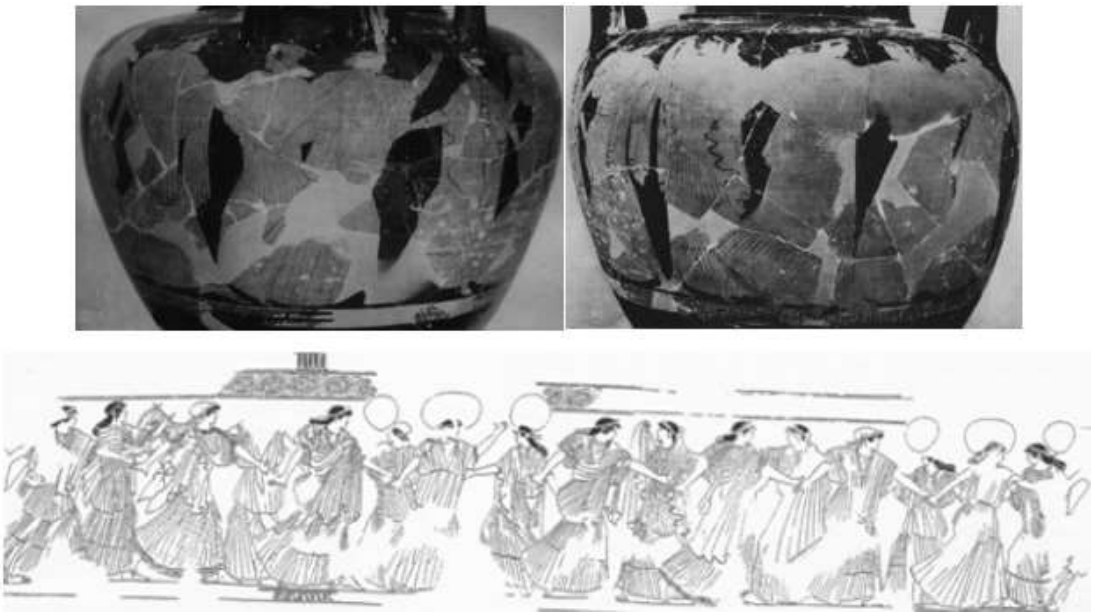
Şekil 100. Dans eğitimi sahnesi, MÖ 430.

Delos'dan bir *lebes gamikos*un gövdesinin tümünde *lyra* çalan Apollon'un etrafında on beş kadının el ele tutuşarak daire şeklinde dans ediyor **(Şekil 101)**. S. Chiarini, *lebes*in gövdesi boyunca dans edenlerin bakire genç kızlar olduğunu ve sahnenin muhafazakâr bir dans temsilini yansıttığını ifade eder[343]. Bu sahne Delos'da Apollon

[342] Olsen, S., (2017): s. 24-25.
[343] Sara Chiarini, *L'archeologia dello Scutum Herculis*, Raffaele Garafolo, Roma 2012, s. 137. ; Burada gerçekleştirilen dans erkek bir müzisyen eşliğinde Deloslu kızları veya Mousalar'ı temsil ediyor olabilir (Lonsdale, S. H., (1993): s. 64).

adına gerçekleştirilen dans yarışmalarını da anımsatır (*Homeros İlahileri*, IIIa, *Deloslu Apollan'a,* 145-150):

> *'...Ama sen ey Phoibos! Yüreğinde en çok Delos'u sevdin.*
> *Burada toplanırlar onuruna sana bağlı, uzun elbiseli İonialılar*
> *Utangaç karıları ve çocuklarıyla beraber.*
> *Sonra sana yarışmalarında* ***yumruk dövüşü, dans, şarkı yarışmaları***
> *Sunarlar zevkle, onları bu oyunlarda görenler*
> *Sanırlar İonialılar ölümsüzdür ve hiç yaşlanmazlar*
> *Burada toplanan halklar onların sevincini paylaşırlar...'*

Şekil 101. *Lyra* çalan Apollon ve koro dansı, MÖ 500-450.

Rüzgar ve fırtına tanrısı Aiolos ve yanında el ele tutuşan kadınların dansı *astragalos* şeklindeki kapta görülüyor **(Şekil 102)**. Sakallı ve beline sarmış olduğu manto ile resmedilmişt olan Aiolos, olasılıkla kayalık bir alanda veya bir mağara girişinde kendisine doğru el ele dans eden üç kadından oluşan gruba iki eliyle işaret etmektedir. Astragalosun diğer yüzlerinde ise uzun kollu *khiton* giyen on kadın birbirinden farklı hareketlerle havada süzülmektedirler[344].

[344] Uzantı 40.

Şekil 102. Aiolos ve el ele dans eden kadın korosu, MÖ 470-450.

Pandora'nın yaratılışını konu alan kraterin gövdesinde, üstteki frizde kadın korosunun dansı yer alır **(Şekil 103)**. Merkezde *aulos* çalan erkek bir müzisyenin iki yanında kadınlar dans etmektedir. Her bir dansçı kadın birbirinden bağımsız farklı figürler içeren dans hareketleri yapmaktadır. Dans eden kadınların tümü *khiton* çeşitleri ve benekli *sakkos* ile giymişlerdir[345].

Şekil 103. Pandora'nın yaratılışı ve dans eden kadınlar, MÖ 460-450.

[345] Uzantı 41.

Eros'un dans eden *krotala* çalarak kadınlara eşlik ettiği sahne MÖ 450-400 yıllarına ait bir *lekyhtos*ta resmedilmiştir **(Şekil 104)**[346]. Bir pyksisin kapağında iki Eros tasviri ve kadınlarının dansı görülmektedir **(Şekil 105)**[347]. Dört kadından ikisi oturuyor gibi tasvir edilirken diğer ikisi ayakta dans etmektedir. Kadınların üzerinde ince uzun dökümlü elbiseler vardır ancak oturan figürlerden biri yarı çıplaktır.

Şekil 104. Eros ve iki kadın dansçı, MÖ 450- 400.

Şekil 105. Eros ve kadın dansçılar, MÖ 450- 400.

[346] BAPD 220623.
[347] BAPD 340047.

Aphrodite onuruna düzenlenen bir ritüelde gerçekleşen dans sahnesi bir *hydria*nın omuz frizinde detaylandırılmıştır **(Şekil 106)**. Oturarak *aulos* çalan kadın müzisyene el ele dans eden kadınlar eşlik etmektedir. Müzisyenin önünde Aphrodite'ye ait bir *idol* ve bir altar yeralmaktadır[348].

Şekil 106. Aphrodite onuruna el ele dans eden kadın korosu, MÖ 450-400.

El ele tutuşan kadınların dansının resmedildiği başka bir vazoda, dans eden kadınlar dik duruşları ile dikkat çekiyor **(Şekil 107)**. Bakire kadınlar tarafından gerçekleştirilen koro dansında, uzun dökümlü giysilere bürünmüş kadınlar, ritüel bir dans sergilemektedir[349]. Bir yapıyı temsil eden sütunun önünde koroya liderlik eden müzisyen kadın *aulos* çalmaktadır. Bol dökümlü giysileriyle el ele tutuşan kadın figürlerin

[348] BAPD 214861.
[349] Lawler, L.B., (1978): s. 102.

çoğunluğu saçlarını enseden toplarken bazı kadınların başlarında diadem bazılarının şerit şeklinde bir bant görülmektedir[350].

Şekil 107. *Aulos* eşliğinde kadınların el ele ritüel dansı, MÖ 475-450.

Bir ritüel esnasında yapılan dansta kadınlar el ele tutuşur ve *khiton*larının üstünde himation ile tasvir edilmişlerdir **(Şekil 108)**. Bu kabın tondosounda elinde *kantharos* tutan Dionysos ve ona doğru uzanmış Mainad tasvir edilmiştir[351]. Burada kadınların gerçekleştirdiği dans Dionysos kültüyle ilişkili olabilir.

[350] BAPD 207149. CVA: Roma, Museo Nazıonale Etrusco Di Villa Giulia 2, III-I-C, Tav., 21.
[351] BAPD, Ar. Nu.,211080. CVA: Firenze, Regio Museo Arkeolojico 3, III-I, Tav. 109.

Şekil 108. El ele kadınların ritüel dansı, MÖ 475-425.

Şekil 109. Sunak etrafında el ele dans eden kadın korosu, MÖ 450.

Libasyon amacıyla kullanılan bir *phiale*de sunak etrafında kadınların dairesel dansı resmedilmiştir **(Şekil 109)**. Kadınların hepsi *khiton* üzerine himation giyimli ve çıplak ayaklıdır. Biri hariç hepsinin saçları topludur. Sunağa yakın kadın müzisyen *aulos* çalmaktadır. Sunakta yanan bir ateş ve hemen yanında bir yün sepeti (*kalathos*) vardır.

Dans eden kadınların olasılıkla rahibe olduğu söylenmiştir[352]. *Phiale*deki dans sahnesi, müziğin ve sunağın varlığı ve olasılıkla bir kurban anını yansıtması burada yapılan dansın *hyporkhema* dansı olduğunu düşündürür.

Aulos çalan müzisyen kadının etrafında el ele tutuşarak dans eden kadınlar bir *pyksis*in gövdesinde resmedilmiştir **(Şekil 110)**. Daire şeklinde gerçekleştirdikleri danslarının yönü sağa doğrudur ve kadınlarının başları farklı yönlenderdir[353].

Şekil 110. *Aulos* eşliğinde kadınların el ele ritüel dansı, MÖ 425-375.

Bir *hydria* üzerinde resmedilen iki kadın dansçıdan biri elinde meşale tutmaktadır **(Şekil 111)**. Soldaki kadın ise parmaklarını şıkırdatır gibidir. *Khiton* giyimli her iki kadının dansının yönü sağa doğrudur. Aralarındaki *taenia*[354] yer alır[355]. Demeter kültünde kadınların ellerinde meşaleler taşıdığı göz önüne alınarak bu vazoda gece düzenlenen ve Demeter ritüellerinde geçen bir dans tasvir ediliyor olabilir.

[352] Uzantı 42.
[353] BAPD 2102.
[354] Başa takılan bant ya da şerit.
[355] Uzantı 43.

Şek 111. Meşale ile dans eden kadınlar, MÖ 420.

Şekil 112. Akrobatik kadın dansçı, MÖ 350-325.

MÖ 350-325 yıllarına tarihlenen *hydria*da, iki elinin üzerinde durarak takla atan ya da elleri üzerinde yürüyen kadın akrobatik dans yapmaktadır **(Şekil 112)**. *Hydria*nın omuz kısmındaki, asılı boncuklar ve *tympanon* bu dansın bir *symposion*da gerçekleştiğini düşündürür[356].

[356] Uzantı 44.

MÖ 475-425 yıllarına tarihlenen *kylik*sin tondosunda dans eden genç bir kızın adı yazılıdır **(Şekil 113)**. *Khorpheles* adındaki kadın tek ayağının üzerinde ve parmak uçlarında dans etmektedir. Başı geriye dönük ve her iki eli de beline yakın durmaktadır. Dizlerinin üzerinde etekleri uçuşan bir *khiton* giymiştir. Saçları kısadır ve bant takılmıştır. Ayaklarının yanında resmedilen *lyra-kithara* danstaki müziğin varlığını hissettirir[357].

Şekil 113. *Khorpheles* adlı dansçı kadın, MÖ 475-425.

Şekil 114. Bireysel dans performansı, MÖ 450-400.

Bir *rython*un ağız frizinde dans eden genç kız kısa *khiton*u ile resmedilmiştir **(Şekil 114)**. Kollarını yana doğru açarak sol ayağının üzerinde dönüş hareketi yapmaktadır[358].

Kısa saçlı ve dizinin üzerinde kısa *khiton* giyimli dans eden genç kız bir tabağın tondosunda resmedilmiştir **(Şekil 115)**. Sütun olduğu düşünülen yapı önünde iki kolu belinde sağ ayağı önde dans etmektedir[359].

[357] BAPD 209696.
[358] BAPD 216213.
[359] BAPD 216835.

Şekil 115. Sütun önünde dans eden kadın, MÖ 450-400.

Şekil 116. Bireysel dans performansı, MÖ 450-400.

Aulos çalan müzisyen bir kadının dansı, bir *plate*nin kırık parçasında görülmektedir **(Şekil 116)**. Kadın, saçlarındaki aksesuarlar, küpeler ve her iki kolundaki bilezikler ile süslenmiştir. Çizgili olabilecek elbisesinin beli bir kordon yardımıyla

toplanmıştır. Dansçı kadın sol elini başına götürerek geriye doğru bir dans performansı sergilemektedir[360].

Kolsuz uzun *khiton*u ve göğsünün üstünde vücudu saran bir pelerinle dans eden kadın bir *lekythos*un gövdesinde resmedilmiştir **(Şekil 117)**. Kolye ve bileziklerle süslenen dansçının ayaklarının altında yerde biten bir ot ve elbisesinin uçuş uçuş olması kadının açık alanda olduğunu düşündürür[361].

Şekil 117. Bireysel dans performansı, MÖ 400-300.

Menelaos ve Helene'in evliliğinin resmedildiği bir *khous* parçasında *kalathiskos* dansçısı yer alır **(Şekil 118)**. Dansçı kadın, desenli kısa *khiton* giymiştir. Kemerli *khiton*u dans esnasında geriye doğru uçmaktadır. Kıvırcık saçlı resmedilen kadının başında

[360] BAPD 220587.
[361] BAPD 10648. CVA: Copenhagen National Museum III-I, Pl., 167.

kalathiskos dansçılarına özgü taç görülüyor. Sağ kolunu göğsünün önünde bükmüş ve başı eğiktir. Parmak uçarını bükerek dans ediyor[362].

Şekil 118. *Kalathiskos* dansı, MÖ 425-375.

Şekil 119. *Kalathiskos* dansı yapan iki kadın, MÖ 5. yüzyıl.

Kalathiskos dansının resmedildiği bir *hydria*nın gövdesinde iki kadın, dansın kendine özgü başlıklarıyla dikkat çekmektedir **(Şekil 119)**[363]. Dansın neredeyse tüm

[362] BAPD 11634. CVA: Tubıngen, Antıkensammlung Des Archaologıschen Instıtuts Der Unıversıtat 4, Tafel 38.
[363] Uzantı 45.

özellikleri bu vazoda net olarak görülmektedir. Çıplak ayaklarıyla parmak uçlarında sıçrayan iki kadının kolları yukarıya doğru yükseltilmiş ve önde birleşmiştir. Kadınların kısa kolsuz *khiton* ve etekleri pilelidir. Etek uçlarındaki hareket dansın sıçramalı tarzını yansıtır.

MÖ 425-375 yıllarına tarihlenen kraterde *aulos* müziği eşliğinde *oklasma* dansı resmedilmiştir **(Şek 120)** [364]. Oklasma dansının resmedildiği vazolarda dansçıların çoğunlukla bir masa üzerinde dans ettikleri bilinir[365]. Bu sahnedeki dans alçak bir masa üzerinde yapılmaktadır. Kollarını omuz hizasında öne doğru uzatan ve zıplar pozisyonda resmedilen dansçının üzerinde puanlı kısa bir elbise vardır. Başındaki bantı ensesinde birleştirmiştir. Solda yer alan Mainad sol elinde *thrysos* tutmakta ve dansı izlemektedir.

Şekil 120. *Oklasma* dansı yapan kadın, MÖ 425-375.

[364] BAPD 217486.
[365] Gürbüzer, E. D., (2018): s. 48.

Oklasma dansının resmedildiği bir diğer kraterde sahnenin en sağında sunağa oturmuş sakalsız ve giyimli Dionysos'un yanında Eros yer alır **(Şekil 121).** Elleri belinde desenli kısa bir elbise giyen dansçı tek ayağıyla zıplar. Dört dikey çıkıntıya sahip taç ile tasvir edilen dansçının saçları ensede toplanmıştır. Soldaki sütun bir yapıyı temsil etmektedir. Sütunun solunda ayakta duran Mainad, sağ elinde *thyrsos* sol elinde ise bir *tympanon* ile resmedilmiştir[366].

Şekil 121. *Oklasma* dansı yapan kadın, MÖ 400-300.

Vazo resimlerinde ender olarak görülse de MÖ 5. yüzyılda kadınların betimlendiği danslardan bir tanesi de *pyrrhike* dansıdır. MÖ 475-425 yıllarına tarihlenen bir *lekthos*un gövdesinde yarı çıplak olarak dans eden kadın başında bir miğfer ile sağ dizinin üstündedir **(Şekil 122).** Sağ elinde bir mızrak sol elinde ise bir kalkanla tasvir edilmiştir[367]. MÖ 420 yılına tarihlenen *lekythos*taki *pyrrhike* dansçısı ise tamamen

[366] BAPD 42051.
[367] BAPD 207942.

çıplaktır ve dansını kadın müzisyenin *aulos* ritmi ile gerçekleştirmektedir **(Şekil 123)**[368]. Miğferli kadın savaş teçhizatları ile betimlenmiştir[369]. J. Boardman geç klasik dönemde çıplak kadınların gerçekleştirdikleri savaş danslarının profesyonel eğlencenin bir aracı olduğunu söyler[370].

Şekil 122. *Pyrrhike* dansı yapan kadın, MÖ 475-425.

Şekil 123. *Pyrrhike* dansı yapan kadın, MÖ 420.

Adonia bayramlarını kutlayan fahişe ve köle olduğu belirtilen kadınların dansı bir *hydria* üzerinde betimlenmiştir **(Şekil 124)** [371]. Sahnenin ortasında bir merdiven durmakta ve kadın alttaki basamaklara adımını atmaktadır. Vücudu beline kadar çıplak ve ona doğru uzanmış bir *kylik*sle resmedilmiştir. Merdivenin sağındaki kadın başını geri atarak onun sağındaki kadın ise başını öne atarak ellerinde *krotala* ile dans ediyor bu iki kadının ortasında Eros resmedilmiştir[372].

[368] BAPD 101228.
[369] Uzantı 46.
[370] Boardman, J., (2013); s. 219.
[371] Uzantı 47.
[372] Uzantı 48.

Şekil 124. Adonia Bayramları'nda dans eden kadınlar, MÖ 360-350.

SONUÇ

Dans -yalnızca doğanın sunduğu imkânlar doğrultusunda hareket eden- avcı-toplayıcı toplumlarda, avın bereketini arttırmak ve benzeri inançlarla yapılan ritüellerin bir parçası olmuştur. Av kapsamında yapılan ritüellerin ve dansların mağara duvarlarına yansıması dansın tarihi hakkında önemli kanıtları oluşturur **(Şekil 1-4)**. Dans topluluğun hayatta kalabilmesi adına, yaşamsal ihtiyaçların giderilmesine yönelik iken, yerleşik düzene geçen toplumlarda, dini törenlerle ilişkilendirilir. Mezopotamya, Mısır ve Hitit toplumunda tapınaklar etrafında düzenlenen danslar, Girit kökenli, sunak etrafında yapıldığı bilinen *geranos* ve *hyporkhema* dansları, dans ve dini ritüeller arasındaki ilişkiyi destekler. Dini ritüellerle ilişkilendirilen kadın danslarının Batı Anadolu'da önemli örnekleri ise Klazomenai kabarmalı seramiklerinde görülür **(Şekil 15, 16)**. *İlias* destanında anlatılan (Homeros, *İlias*, XVIII, 565-572), Akhilleus'un kalkanındaki dans tasvirleri ise, Antik Yunan toplumunda dansın önemini vurgulayan betimlerdir. Homeros destanlarıyla yaklaşık olarak aynı döneme tarihlenen, ve üzerindeki yazıt bilinen en eski dans yazıtı olarak nitelendirilen **(Şekil 20)** bir *oinokhoe* ise dansın toplumda önemli bir yere sahip olduğunu vurgular.

Yunan Pantheonu'nda yer alan tanrıçaların dans ile olan ilişkilerine bakıldığında; Artemis'in tanrıçalar içinde en güzel dansı gerçekleştirdiği ve dansların koro lideri olduğu, yine Aphrodite'nin tutkulu, şehvetli danslara katıldığı görülür. Hera için yapılan bayramlarda on altı saygın kadının organizasyonunda *Physkoa* ve *Hippodameia* adı verilen iki özel koro dansı düzenlendiği bilinir (Pausanias, 5. 16. 1-8). Özellikle Demeter kültünde olmak üzere, Artemis ve Aphrodite kültlerindeki danslar *orgiastik* danslardır. Bu tanrıçaların yanı sıra Yunan mitolojisinde dansla ilişkili başka kadınlar da vardır ki en önemlisi olarak Mousalar'dan Terpsikhore'dir. Peleus ve Thetis'in düğünündeki büyüleyici dansı yapanlar ise Kharitler'dir.

Attika vazolarında belirlenen kadın dansı tasvirleri MÖ 8. yüzyılın sonlarına doğru görülmüştür[373] ve kadın danslarının en erken örnekleri cenaze törenlerinin bir parçasını oluşturmaktadır **(Tablo 1).** MÖ 8. yüzyıl ortalarında dans, cenaze töreninin *prothesis* aşamasında, kadınların ağıt yakma hareketleri olarak belirlenmiştir. Bu sahneler vazonun en geniş yeri olan karın kısmında resmedilmiştir **(Şekil 25, 26).** Aynı yüzyılın sonlarına doğru *prothesis* sahnelerinin yerine kadınların koro şeklindeki dansları vurgulanmaya başlamıştır **(Şekil 28)**. Bu sahnelerde kadınlar, uzun bir panelde veya frizde dans ederlerken resmedilmiştir. Vazolardaki dans sahnelerinin cenaze ile ilişkilendirilmesi, cenaze oyunlarını andıran atlı arabalar ve dolaylı olarak ölüm-öteki dünya ile ilişkilendirilmesini sağlayan yılanlar, *sphinks*ler gibi *khthonik* öğeler ile olmuştur **(Şekil 30, 32).** Bu ilişki vazoların mezarlık alanlarda bulunması ve mezar anıtı işlevi taşıyor olmasıyla da kurulmaktadır **(Şekil 39)**. MÖ 8. yüzyılın cenaze töreni betimli vazo resimlerinde, kadın korolarındaki dansçılar genellikle aynı boyda ve aynı duruşa sahiptir. Kadınlar genellikle uzun, çapraz çizgili elbiseler ile yan yana sıralanarak el ele tutuşur ve çoğunlukla bir bitki dalı veya daha az olmakla birlikte çelenk taşırlar **(Şekil 32).** Bitki dalları MÖ 8. yüzyılda vazolarda dansı tanımlayabilen en önemli işarettir. MÖ 6. yüzyıldan sonra bitki dalları görülmez. Bitki dalları ölüye hediye olarak verilen çelenkleri de hatırlatır. Platon (*Nomoi,* XII. 947b-947c), devletin ileri gelen kişilerinin cenaze törenlerinde, kadın ve erkek korolarının gün boyunca ölen kişiyi onurlandırmak için geleneksel ezgiler eşliğinde şarkılar söylediğinden bahseder. Bu ifadeler Attika vazolarındaki koro danslarını hatırlatır. Büyük olasılıkla vazolarda resmedilen dans sahneleri belki de ölen kişinin saygınlığını göstermektedir.

Dans, Antik Yunan kültüründe cenaze, düğün ve festivaller gibi toplumsal faaliyetlerin en önemlilerinde yer almıştır. Düğünler yaşlısından en gencine tüm topluluğu kapsar ve evlilik birliğinin sembolize edildiği törenleri içerir. Bu bağlamda evlenme çağındaki kızların korolarda dans etmek için bir araya geldikleri görülmektedir. MÖ 8. yüzyılda düğün danslarının resmedildiği vazolar ile **(Şekil 37, 40)** MÖ 6. yüzyılda düğünlerde gerçekleştirilen kadın dansları **(Şekil 74)** arasında ortak bir özellik olarak müzisyenlerin erkek olması dikkat çekmektedir. MÖ 8. yüzyılda Argolis bölgesinde -

[373] T. H. Carpenter figüratif kompozisyonlar ve toplumsal konuların MÖ 8. Yüzyıl sonuna doğru vazolarda resmedilmeye başladığına dair olan ifadesi bu sonucu desteklemektedir (Carpenter, T. H., (2016): s. 8).

Nympheler'in dansı **(Şekil 42)** ve cenaze ile ilişkilendirilen bir dans dışında **(Şekil 49)** kadın danslarının Hera ritüelleriyle ilişkili danslar olduğu söylenebilir. MÖ 8. yüzyılda Argolis'deki Nympheler'in dansı, Nympheler'in çevresindeki su dalgalarını temsil eden motifler ile kurgulanmıştır. MÖ 6. yüzyılda Attika örneklerinde ise Nympheler'in dansı, ellerinde bir müzik aleti olması veya hareketlerinin bir dans pozisyonunu yansıtmasıyla ayırt edilir **(Şekil 71, 72).** Argolis bölgesinde dans eden kadınlar her zaman bellerinden aşağı sarkan kuşaklar ve uzun elbiseler ile tasvir edilmiştir.

MÖ 7. yüzyıldan itibaren Attika vazolarında dinsel-mitolojik konular sıkça resmedilmiştir **(Tablo 2, 3)**. Kadın danslarının temsili genellikle bir tanrı veya tanrıçanın kadın eşlikçileri veya tanrısal varlıklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu dönem vazolarında kadın danslarının sayıca en önemli vazo temsilleri -Dionysos adına düzenlenen bayramlarda coşkulu bir şekilde dans eden Atinalı kadınları temsil eden- Mainadlar'dır. Mainadlar, Dionysos'un atribüleri olan sarmaşık çelenkleri ve ellerindeki *thrysos* ile tanınırlar. Ayrıca sırtlarındaki hayvan postları Mainad danslarının tanımlayıcı öğelerinden bir tanesidir. MÖ 5. yüzyıl öncesinde genellikle ellerindeki *krotala*lar ile veya *aulos* çalan bir müzisyen eşliğinde dans ederlerken, MÖ 5. yüzyıl vazolarında *krotala* yerine daha çok *tympanon, kymbalos* gibi müzik aletleri ile dans ettikleri görülmüştür **(Şekil 90)**. Mainad danslarında MÖ 6. yüzyıl vazolarında resmedilen sahneler mutlaka Dionysos'un bir atribüsüne atıfta bulunuyorken MÖ 5. yüzyılda bu simgeler azalmaktadır. MÖ 4. yüzyıla doğru resmedilen bir Mainad dansında ise **(Şekil 92)** elinde *tympanon* ile dans eden kadın ritüel bir danstan ziyade adeta bireysel bir dans performansı sergilemektedir.

MÖ 5. yüzyılda yaşadığı bilinen ünlü *hetaira* Aspasia'nın kurmuş olduğu okulda Atinalı kadınlara güzel sanatlar eğitimi verdiği ve hatta kendi evinin bir bölümünde *hetaira*ların eğitimi için kullandığı bilinir[374]. *Hetaira*ların büyük çoğunluğu çocukluktan yetiştirilen kölelerdir ve dans eğitimi sahnelerinde genç kızların saçlarının kısa olması, onların köle olarak alınıp bir *hetaira* olarak yetiştirildiği ni göstermesi olasıdır. Bu kızlar oturan veya ayakta bir müzisyen kadın eğitmenin önünde dans eden, eğitmenden daha

[374] Jess Wess, *Kadın Gözüyle Batı Avrupa'da Fahişeliğin Tarihi,* Pencere Yay. İstanbul, 1997.

küçük boydaki kızlardır **(Şekil 93, 94, 96)**. Eğitmenler genel olarak kadındır. Erkek eğitmenlerin, birden fazla eğitmenin olduğu vazolarda yer aldığı gözlenmiştir **(Şekil 98, 99)**.

Dans eğitimine tabi tutulan genç kızların danslarını *symposion* törenlerinde gerçekleştirdiği bilinmektedir ve bu aşamayı belgeleyen önemli bir örnek MÖ 5. yüzyılda *symposion*a hazırlanan genç bir kızın bir *phiale*deki eğitim sahnesidir **(Şekil 100)**. MÖ 6. yüzyıldaki bir tasvirde *symposion*da iki elinde kurdeleyle dans eden kadın onun danstaki yeteneğini çağrıştırır **(Şekil 69).** Yazılı kaynaklarda dansçı bir kadın ismine rastlamak pek mümkün olmamakla beraber iki vazonun tondosunda ismi yazılı kadın dansçılar yer almaktadır. Bunlardan bir tanesi *symposion*da karşısında bir erkekle resmedilen *Kallisto* **(Şekil 86)** diğeri ise olasılıkla *symposion*da dans eden *Khorpheles* **(Şekil 113)** dir.

*Symposion*daki kadın dansları, Antik Yunan toplumunda kadınların dini ritüellerin dışında danslarını gerçekleştirdiği alanlardır. Platon'un söz ettiği kadınların beden eğitimini esas alan *pyrrhike* dansı ve akrobatik dans da kadınların dini ritüeller dışındaki dansını yansıtır. MÖ 5. yüzyılda askeri kıyafetleri ile *aulos* müziği eşliğinde *pyrrhike* dansı yaptığı görülen kadın dansçının çıplak olması dikkat çeker **(Şekil 123)**.

Çıplak kadın dansçılar vazolarda sıklıkla resmedilmiştir. MÖ 8. yüzyıldan düğün dansının resmedildiği bir vazoda **(Şekil 37)** kadın ve erkek koro dansçılarının hepsinin çıplak olması, Platon'un evlenmeden önce genç erkek ve kızların koro danslarını çıplak olarak gerçekleştirmesi söylemini hatırlatır (*Nomoi,* VI, 771e-772a). Çıplak kadın dansçıların vazo resimlerinde *symposion* ve dans eğitimi sahnelerinde de yer aldığı gözlenmiştir.

Tüm dans türlerinde müziğin dans ile ayrıştırılamaz bir bütünlükte olduğu görülmektedir. Dans sahnesinin yer aldığı bazı vazolarda ise müzisyen olmasa dahi müziğin varlığı enstrümanın kendisi **(Şekil 99, 113)** veya kılıfı ile vurgulanmaktadır **(Şekil 86, 112)**. Danslara eşlik eden müzisyenler kadın veya erkek olabilmekte ancak çoğunlukla erkektir. Özellikle MÖ 8. yüzyıl vazolarında müzisyenlerin çoğunlukla erkek olduğu görülmektedir **(Tablo 1)**. Kadınlar danslarını genellikle *lyra* ya da *aulos* müziği

eşliğinde koro şeklinde gerçekleştirir. Koro danslarında MÖ 8. yüzyılda ellerinde tuttukları bitki dalları, MÖ 7. yüzyıldan itibaren görülmediği gözlenmiştir.

Cenaze **(Şekil 36)**, düğün **(Şekil 37)** ve *geranos* **(Şekil 41, 66)** danslarında kadın ve erkeklerin birlikte dans ettiklerini söylemek mümkündür. *Adonia*, *Artemisia* ve *Demetria* kadınlara özgü bayramlar olduğundan, bu bayramlarda yalnızca kadınların dansı söz konusudur.

Dans eden kadınların elbiseleri, MÖ 8. yüzyılda geometrik desenli, durağan ve donuk iken MÖ 7. yüzyıldan itibaren elbiselere dönemsel özellikler olarak detaylar, pileler eklendiği görülür. Yunan toplumunda din ve kült alanlarında önemli statülere sahip olan rahibeler genellikle uzun elbiseler ve kült objeleriyle zaman zaman ise *polos* ile tasvir edilirler[375]. Özellikle tanrıçalar onuruna düzenlenen festivallerde veya kült törenlerinde yapılan ritüel danslarda rahibelerin yer aldığı bilinir. Rahibelerin gerçekleştirdiği bir başka dans sahnesinde, yanan bir sunak etrafında kadınlar el ele tutuşur ve bu vazodaki dans büyük olasılıkla *hyporkhema* dansıdır **(Şekil 109).** Belli bir dansa özgü kıyafetlerin varlığı *kalathiskos* dansıyla bilinir. Dansçıların başlarındaki taç bu dansa özgüdür. *Kalathiskos* dansının diğer bir özelliği, dansçıların tek ayakları üzerinde sıçramalarıyla gerçekleştirilmesidir. Dansçıların dizlerinin üstüne çömelmesiyle yapılan *oklasma* dansı da, özel figürleri olan dansların varlığını gösterir.

MÖ 5. yüzyılda vazo resimlerinde tek bir kadın dansçının resmedilmesi dikkat çekmektedir **(Şekil 113-117)** . Bu vazolarda yer alan enstrümanın varlığı veya vücudun ritmik bir duruşundan yola çıkarak bir dansın gerçekleştiği fikrine varılabilmekte; fakat bu dansların hangi ortamda veya hangi amaçla yapıldığına dair net bir bilgi elde etmek zor olmaktadır. Bu zorluk, kadınların ritüel danslarında da karşımıza çıkmaktadır. Bu tez çalışmasında ritüel danslar olarak belirlenen vazolar, genellikle el ele tutuşmaları, bitki dalları, sunak veya kült objesi ve enstrümanların varlığı ile belirlenmiştir.

[375] Uslu, L., (2018): s. 53.

Bazı dans sahnelerinin yorumunda ise yerel mitler önem kazanır. Yayınlarda önceleri Herakles - Triton Mücadelesi ve Nereidler'in Dansı olarak tanımlanan mitolojik konunun (**Şekil 65)** daha sonra Hesiona mitosu ve Troialı Kadınların sevinci olarak kabul edilmesi gibi. Uzun yıllar *kalathiskos* dansı olarak bilinen Ksanthos 'Dansçılar Lahdi'ndeki dans da bölgedeki diğer arkeolojik veriler ışığında farklı bir yorum kazanmıştır[376]. Vazolar üzerinde betimlenen dans türlerinin belirlenebilmesinde önemli ölçütlerden biri de vazonun bütün olarak korunmuş ve yorumlanabiliyor olmasıdır.

Bu çalışmada, Antik Yunan toplumunda kadın danslarının çoğunlukla dini ritüellerde gerçekleştiği anlaşılmıştır. Kadınların sosyal hayatlarındaki yetersizliklerini dini ortamlarda dans ederek giderdiklerini söyleyebiliriz. Çalışma aynı zamanda kadınların dans aracılığıyla toplumsal yaşama katıldıkları alanları görmemizi de sağlamıştır. Cenazeler, düğünler ve festivaller aracılığıyla bir çok kadın dansa katılırken, *hetaira*lar gibi profesyonel kadın dansçılar *symposion*da dans eder.

Antik Yunan toplumunda dans, insanları aynı zaman ve mekânda bir araya getiren, birleştirici bir güç ve kadınların ruhsal olarak arındıkları, önemli bir faaliyet olmuştur.

.

[376] Işın, G., (2021).

TABLOLAR

ŞEKİL NO.	TARİH	FORM	KONU	AÇIKLAMA
25	MÖ 760-750	*Amphora*	Cenaze Ritüelleri	*Prothesis*, koronun elleri başında.
26	MÖ 750-735	*Krater*	Cenaze Ritüelleri	*Prothesis*, koronun elleri başında.
27	MÖ 720-700	*Amphora*	Cenaze Ritüelleri	*Prothesis*, kadın koronun elleri başında, vazonun gövdesinde atlı arabalar ve omuzda yılan kabartmaları.
28	MÖ 720-675	*Amphora*	Cenaze Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalları ile el ele, vazonun gövdesinde atlı arabalar.
29	MÖ 720-675	*Amphora*	Cenaze Ritüelleri	Kadın-erkek korosu üst üste yerleştirilmiş ayrı panellerde, koronun elleri başlarında.
30	M.Ö 720-675	*Hydria*	Cenaze Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalları ile el ele, vazonun gövdesinde hayvan tasviri.
31	MÖ 720-675	*Hydria*	Cenaze Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalları ile el ele, vazonun omuz bölgesinde yılan kabartması.
32	MÖ 720-675	*Hydria*	Cenaze Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalları ile el ele (iki kadında çelenk), vazonun gövdesinde atlı arabalar.
33	MÖ 720-676	*Hydria*	Cenaze Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalları ile el ele, vazonun gövdesinde sfenkesler.
34	MÖ 720	*Tankard*	Cenaze Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalları ile el ele.
35	MÖ 720-675	*Kantharos*	Cenaze Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalları ile el ele, vazonun yan panelinde Kenthaur.
36	MÖ 700-680	*Amphora*	Cenaze Ritüelleri	Kadın-erkek korosu bitki dalları ile el ele, *aulos* çalan erkek müzisyen.
37	MÖ 775-750	*Oinokchoe*	Evlilik Ritüelleri	Kadın-erkek korosu bitki dalları ile el ele, *phorminks* çalan erkek müzisyen.
38	MÖ 760-735	*Kantharos*	Ritüel dans	Başlıklı iki kadın dansı, *phorminks* çalan erkek müzisyen.
39	MÖ 700-680	*Skyphos*	Cenaze Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalları ile el ele, *lyra* çalan erkek müzisyen.
40	MÖ 700-680	*Skyphos*	Evlilik Ritüelleri	Kadın-erkek korosu el ele, *phorminks* çalan erkek müzisyen.
41	MÖ 760-735	*Oinokchoe*	*Geranos* Dansı	Ariadne, Theseus ve Atinalı gençler el ele.
42	MÖ 750-700	*Krater* parçası	Nympheler'in Dansı	Kadın korosu bitki dalları ile arka arkaya düzülmiş.
43	MÖ 750-630	*Krater* parçası	Hera-Evlilik Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalları ile el ele.
44	MÖ 720-690	*Krater* parçası	Hera-Evlilik Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalı (palmiye ve nar) ile el ele.
45	MÖ 720-690	*Krater* parçası	Hera-Evlilik Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalı (palmiye ve nar) ile el ele.
46	MÖ 720-690	*Krater* parçası	Hera-Evlilik Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalı ile el ele.
47	MÖ 720-675	*Krater* parçası	Hera-Evlilik Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalı ile el ele.
48	MÖ 720-675	*Krater*	Hera-Evlilik Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalı ile el ele.
49	MÖ 720-675	*Krater*	Cenaze Ritüelleri	Kadın korosu bitki dalı ile el ele vazoda yılan tasviri.
50	MÖ 735-700	*Kantharos*	Mousalar'ın Dansı	Kadın korosu el ele, *lyra* çalan erkek müzisyen.
51	MÖ 735-700	*Pithos*	Cenaze Ritüelleri	Kadın korosu el ele.
52	MÖ 735-700	*Pithos*	Cenaze Ritüelleri	Kadın korosu el ele, *lyra* çalan erkek.
53	MÖ 725-700	*Amphora*	Cenaze Ritüelleri	Kadın korosu çelenkler ile el ele, *aulos* çalan erkek.

Tablo 1 MÖ 8. Yüzyıl Vazoları

ŞEKİL NO.	TARİH	FORM	KONU	AÇIKLAMA
54	MÖ 650-600	*Kyliks*	*Komos* Dansı	*Komastai* ile kısa khiton giyimli kadın.
55	MÖ 650-600	*Krater*	*Arkteia* Dansı	Kadın korosu el ele, a*ulos* çalan bir erkek.
56	MÖ 540	*Amphora*	Orgiastik-Mainadlar	*Kantharos* tutan Dionysos'un karşısında birbirine sarılmış iki Mainad.
57	MÖ 550-500	*Amphora*	Orgiastik-Mainadlar	*Aulos* çalan bir erkek ortada, etrafında iki Mainad hayvan postlarıyla.
58	MÖ 550-500	*Oinokhoe*	Orgiastik-Mainadlar	Sarmaşıklar arasında dört Mainad'ın ellerinde *krotala* ile dansı.
59	MÖ 550-500	*Amphora*	Orgiastik-Mainadlar	Ellerinde *krotala* ile iki Mainad'ın dansı.
60	MÖ 550-500	*Amphora*	Orgiastik-Mainadlar	Birinin eteğini tuttuğu diğerinin *krotala* çaldığı iki Mainad'ın dansı.
61	MÖ 550-500	*Skyphos*	Orgiastik-Mainadlar	Kabın her iki yüzünde sırtında hayvan postu elinde *krotala* ile Mainad dansı.
62	MÖ 530	*Kyliks*	Orgiastik-Mainadlar	Kabın her iki yüzünde gözler arasında bir eli havada diğer eli belinde Mainad dansı.
63	MÖ 575-525	*Kyliks*	Nereidler'in Dansı	Sunak önünde bir elleri havada koşarcasına dans eden Nereidler.
64	MÖ 575-525	*Kyliks*	Nereidler'in Dansı	Bir elleri havada koşarcasına dans eden Nereidler.
65	MÖ 575-525	*Hydria*	Troilaı Kadınlar	Kadın korosu el ele, tondonun etrafında
66	MÖ 570	Volütlü *krater*	*Geranos* Dansı	Ariadne, Theseus ve Atinalı gençler el ele.
67	MÖ 570	Volütlü *krater*	*Geranos* Dansı	Ariadne, Theseus ve Atinalı gençler el ele.
68	MÖ 560-550	*Kyliks*	*Thesmophoria*'da Dans	Kadın korosu el ele, yanan bir sunak etrafında.
69	MÖ 550-500	*Stamnos*	*Symposion*da Dans	Kline önünde.
70	MÖ 550-500	*Kyliks*	*Symposion*da Dans	Yarı çıplak kadın, *aulos* çalan erkek.
71	MÖ 550-500	*Amphora*	Nympheler'in Dansı	Hermes ile dans.
72	MÖ 525-500	*Skyphos*	Nympheler'in Dansı	*Aulos* çalan Hermes ve el ele, kol kola Nympheler.
73	MÖ 525-500	*Dinos*	Nympheler'in Dansı	Satyr ile dans eden Nymphe.
74	MÖ 540	*Lekythos*	Düğünlerde Dans	Omuz frizinde farklı dans sahneleri, *aulos* ve *lyra* çalan erkekler.
75	MÖ 575-525	*Phiale*	Ritüellerde Dans	Kadın korosu el ele, tondonun etrafında
76	MÖ 525-475	*Skyphos*	Ritüellerde Dans	Kadınların kolları arkada birleşmiş, *aulos* çalan bir erkek.
77	MÖ 525-475	*Skyphos*	Ritüellerde Dans	*Sphinks*ler arasında art arda dizilmiş kadınların, *aulos* çalan kadın.
78	MÖ 525-475	*Skyphos*	Ritüellerde Dans	*Sphinks*ler arasında kadınlar, ortada *aulos* çalan kadın.
79	MÖ 525-475	*Pyksis*	Ritüellerde Dans	*Krotala* ile kadınlar, *aulos* çalan kadın.
80	MÖ 525-475	*Lekythos*	Mousalar'ın Dansı	*Krotola* ile Mousa, ve *kithara* çalan Apollon.
81	MÖ 525-475	*Lekythos*	Çıplak Dans	Çıplak iki kadının karşılıklı dansı.
82	MÖ 525-475	*Pelike*	Eğitimde Dans	*Krotala* ile dans eden kadın *aulos* çalan kadın müzisyen öncülüğünde.

Tablo 2 MÖ 7. ve 6. Yüzyıl Vazoları

ŞEKİL NO.	TARİH	FORM	KONU	AÇIKLAMA
83	MÖ 500-450	*Krater*	*Komos* Dansı	*Komastai* ile çıplak kadın.
84	MÖ 500-475	*Krateriskos*	*Arkteia* Dansı	Ayı maskesi takan çıplak genç kızlar ve ellerinde çelenk.
85	MÖ 500-475	*Krateriskos*	*Arkteia* Dansı	El ele tutuşan genç kızlar.
86	MÖ 490-480	*Kyliks*	*Symposion* da Dans	Kline önünde eteğini kaldıran Kallisto.
87	MÖ 500-450	*Hydria*	Orgiastik-Mainadlar	Aulos çalan Satyr, Dionysos ve Mainadlar.
88	MÖ 500-450	*Kyliks*	Orgiastik-Mainadlar	Dionysos'un atributleriyle Mainadlar.
89	MÖ 500-450	*Skyphos*	Orgiastik-Mainadlar	Sırtında hayvan postu ile sola eğilmiş bir Mainad.
90	MÖ 450-400	*Krater*	Orgiastik-Mainadlar	Tympnaon ve kimbalos çalan Mainadlar.
91	MÖ 450-400	*Hydria*	Orgiastik-Mainadlar	İki elinde yılan tutan bir Mainad.
92	MÖ 400-300	*Krater*	Orgiastik-Mainadlar	Tympnaon çalan çıplak Mainad.
93	MÖ 500-450	*Lekythos*	Eğitimde Dans	Aulos çalan kadın ve şeffaf pelerin ile genç kız.
94	MÖ 500-450	*Krater*	Eğitimde Dans	Aulos çalan kadın ve kısa khiton ile genç kız.
95	MÖ 500-450	*Pelike*	Eğitimde Dans	Aulos çalan kadın ve krotala ile çıplak kadın.
96	MÖ 475-425	*Lekythos*	Eğitimde Dans	Aulos çalan kadın ve krotala ile kısa khiton giyimli genç kız.
97	MÖ 500-450	*Hydria*	Eğitimde Dans	Asa tutan kadın eğitmeninin yanında çıplak kadınlar.
98	MÖ 475-425	*Hydria*	Eğitimde Dans	Birden fazla eğitmen eşliğinde, *kalathiskos*.
99	MÖ 450-425	*Hydria*	Eğitimde Dans	Bir erkek ve bir kadın eğitmenin arasında kısa khiton giyimli iki genç kız.
100	MÖ 430	*Phiale*	Eğitimde Dans	Symposion hazırlığı, kısa khitonlu genç kız.
101	MÖ 500-450	*Lebes*	Ritüel Danslar	Kadın korosu el ele, *lyra* çalan Apollon.
102	MÖ 470-450	*Astragalos*	Ritüel Danslar	Kadın korosu el ele, Aelos.
103	MÖ 460-450	*Krater*	Ritüel Danslar	Pandora'nın yaratılışı ve kadın dansları.
104	MÖ 450-400	*Lekythos*	Ritüel Danslar	Eros ve krotala ile iki kadın dansçı.
105	MÖ 450-400	*Pyksis*	Ritüel Danslar	Eros ve kadın dansçılar.
106	MÖ 450-400	*Hydria*	Aphrodite ve Dans	Aphrodite idolü, bazı kadınlar ele ele, bazılarının elleri serbest.
107	MÖ 470-450	*Krater*	Ritüel Danslar	Kadın korosu el ele, *aulos* çalan kadın.
108	MÖ 475-425	*Kyliks*	Ritüel Danslar	Kadın korosu el ele.
109	MÖ 450-400	Libasyon kabı	Ritüel Danslar /*Hyporkhema*	Kadın korosu el ele, aulos çalan bir kadın.
110	MÖ 425-375	*Pyksis*	Ritüel Danslar	Kadın korosu el ele, aulos çalan bir kadın.
111	MÖ 420	*Hydria*	Ritüel Danslar	İki kadından biri meşale tutuyor.
112	MÖ 350-325	*Hydria*	Akrobatik Dans	Elleri üzerinde kadın.
113	MÖ 475-425	*Kyliks*	Bireysel Danslar	Kısa khiton giyimli dansçı adı Khorpheles'tir.
114	MÖ 450-400	*Rhiton*	Bireysel Danslar	Kısa khiton giyimli dansçının kolları yana doğru açık.
115	MÖ 450-400	*Khous*	Bireysel Danslar	Kısa khiton giyimli bir kadının elleri belinde sütun önünde.
116	MÖ 450-400	*Plate*	Bireysel Danslar	Elinde aulos ile kadın dansçı.
117	MÖ 400-300	*Lekythos*	Bireysel Danslar	Uzun elbisesinin etekleri uçuşan kadın.
118	MÖ 425-375	*Khous*	*Kalathiskos* Dansı	Kısa puanlı khiton ve tacı ile.
119	MÖ 5. yy	*Oinokhoe*	*Kalathiskos* Dansı	İki kadın karşılıklı.
120	MÖ 425-375	*Krater*	*Oklasma* Dansı	*Aulos* eşliğinde bir masa üzerinde.
121	MÖ 400-300	*Krater*	*Oklasma* Dansı	Dionysos ve Eros'unda tasvir edildiği ve bir sütunun önünde gerçekleşen.
122	MÖ 475-425	*Lekythos*	*Pyrrhike* Dansı	Miğfer ve kalkanlı yarı çıplak kadının *pyrrhike* dansı.
123	MÖ 420	*Lekythos*	*Pyrrhike* Dansı	*Aulos* çalan kadın ve miğferli çıplak kadının *pyrrhike* dansı.
124	MÖ 360-350	*Hydria*	*Adonia* 'da Dans	*Adonia* bayramlarında iki kadın dansı.

Tablo 3 MÖ 5. ve 4. Yüzyıl Vazoları

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Magura Mağarası duvar resmi (Uzantı 5'ten düzenlenmiştir)..... 7

Şekil 2. Porto Badisco Mağarası duvar resmi. Budja, M., 2006: Fig. 9. 7

Şekil 3. Addura Mağarası duvar resmi. Budano P., 2019: Fig. 3 ve 4..... 8

Şekil 4. Çatalhöyük duvar resmi. Hodder, I., 2006: Şekil 4. 8

Şekil 5. Çatalhöyük duvar resmi, detay (Uzantı 49'dan düzenlenmiştir). 8

Şekil 6. Latmos kaya sığınağı. Bindokat, P. A., 2006: Res. 98 a, c. 9

Şekil 7. Knossos Sarayı (Uzantı 50'den düzenlenmiştir). 10

Şekil 8. Palaikastro heykelcik grubu (Uzantı 51'den düzenlenmiştir). 11

Şekil 9. Hüseyindede vazosu (Uzantı 52'den düzenlenmiştir). Çorum Arkeoloji Müzesi, 68915. 12

Şekil 10. Djeserkareseneb Mezar Odası Duvar Resmi (Uzantı 53'ten düzenlenmiştir). New York Metropolitan Sanat Müzesi, 30.49. 13

Şekil 11. Nebamun, mezar odası duvar resimleri (Uzantı 7'den düzenlenmiştir). Londra Britanya Müzesi, EA37984. 14

Şekil 12. Deir el Medina, Akrobatik kadın dansçı (Uzantı 54'ten düzenlenmiştir). 14

Şekil 13. Urartu Kemeri. Şare, T., 2017: Fig. 4. 15

Şekil 14. Troas, Polyksena Lahdi kabartmalarının çizimi. Şare, T., 2017: Fig. 6. 16

Şekil 15. Klazomenai, Dans *pithos*u. Cevizoğlu, H., 2005: Lev. 64. 1-2. 17

Şekil 16 a. Klazomenai, Erginer, G. E., Foça, S., 2020: Res. 7. 7-9. 17

Şekil 16 b. Klazomenai, Kadın dansçı, detay. Boardman, J., 2016: Fig. 341. 17

Şekil 17. Monterozzi Nekropolü duvar resmi. Stefanovich, S. I., 2018: Nu. 4. 18

Şekil 18. Ruvo di Puglia, 'Dans Eden Kadınlar Mezarı' (Uzantı 8'den düzenlenmiştir). Capodimonte Müzesi. 19

Şekil 19. Akhilleus Kalkanı, Grafik Rekonstrüksiyon (Uzantı 55'ten düzenlenmiştir). 21

Şekil 20. Dans yazıtlı *oinokhoe* (Uzantı 56'dan düzenlenmiştir). Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, A 192. 25

Şekil 21. Yazıt detayı. Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, A 192. Binek, N. M., 2017: s. 429. 25

Şekil 22. Harvester Vazosu, hasat dansı (Uzantı 57'den düzenlenmiştir). Heraklion Arkeoloji Müzesi, Girit. 33

Şekil 23. Kuş kostümü ile yapılan dans (Uzantı 58'den düzenlenmiştir). Londra Britanya Müzesi, 1842, 0728.787. 34

Şekil 24. Kharitler'in dansı (Uzantı 22'den düzenlenmiştir). Atina Akropolis Müzesi, 702. 46

Şekil 25. *Prothesis* sahnesi ve ağıtçılar (Uzantı 59' dan düzenlenmiştir). Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, A 804. 49

Şekil 26. *Prothesis* sahnesi ve ağıtçılar (Uzantı 60'dan düzenlenmiştir). Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi. 50

Şekil 27. *Prothesis* sahnesi ve ağıtçılar (Uzantı 27'den düzenlenmiştir). Kleveland Sanat Müzesi, 27.6. BAPD 1001463. 50

Şekil 28. Cenaze ritüelleri ve el ele dans eden kadın korosu (Uzantı 28' den düzenlenmiştir). Kaliforniya J. Paul Getty Müzesi, 2016.35. 52

Şekil 29. Cenaze ritüellerinde dans korosu (Uzantı 61'den düzenlenmiştir). Atina Kerameikos Arkeoloji Müzesi, 1370. 53

Şekil 30. El ele dans eden kadın korosu (Uzantı 29'dan düzenlenmiştir). Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, 18435. 54

Şekil 31. El ele dans eden kadın korosu (Uzantı 62'den düzenlenmiştir). Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, 17470. 54

Şekil 32. Cenaze ritüelleri ve el ele dans eden kadın korosu. Viila Giulia Ulusal Etrüsk Müzesi, Roma, 1212. D'Acunto, M., 2016: F. 10-11. 54

Şekil 33. El ele dans eden kadın korosu, *Sphinks*ler (Uzantı 63'ten düzenlenmiştir). ... 55

Şekil 34. El ele dans eden kadın korosu (Uzantı 30'dan düzenlenmiştir). 56

Şekil 35. El ele iki kadın dansçı. Tübingen, Eberhard-Karls-Universitesi, Klasik Arkeoloji Enstitüsü, 1086. D'Acunto, M., 2016: Fig. 15. 56

Şekil 36. *Aulos* eşliğinde kadın-erkek koro dansı (Uzantı 64'ten düzenlenmiştir). Paris Louvre Müzesi, CA2985. 57

Şekil 37. Kadın ve erkeklerden oluşan düğün dansı. Tübingen, Eberhard-Karls-Universitesi, Klasik Arkeoloji Enstitüsü, 2657 D'Acunto, M., 2016: Fig. 4-5. 58

Şekil 38. *Phorminks* eşliğinde dans eden iki kadın. Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, A 784. Boardman, J., 2016: Res. 65. 59

Şekil 39. El ele kadın korosu ve ritüel dans. Boardman J., 2016: Res.72. 60

Şekil 40. Kadın ve erkeklerin düğün dansı. Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, 784. D'Acunto, M., 2016: Fig. 6. 60

Şekil 41. *Geranos* dansı (Uzantı 65'ten düzenlenmiştir). Londra Britanya Müzesi, 1849,0518.18. 60

Şekil 42. Nympheler'in dansı. Nauplion, Myk. 53-339. Boardman J., 2016: Fig. 126. . 61

Şekil 43. El ele tutuşan koro ve ritüel bir dans. Argos Arkeoloji Müzesi, C240. Boardman J., 2016: Fig. 129.2. 62

Şekil 44. Hera ritüellerinde dans eden kadın korosu. Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, 2545. D'Acunto, M., 2016: Fig. 17. 63

Şekil 45. Hera ritüellerinde dans. D'Acunto 2016; Fig. 18. Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi. 64

Şekil 46. Hera ritüellerinde dans. D'Acunto, M., 2016: Fig. 19.Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi. 64

Şekil 47. El ele dans eden kadın korosu. Cambridge, Harvard Sanat Müzesi /Arthur M. Sackler Müzesi, 1935.35.17. D'Acunto, M., 2016: Fig. 25. 65

Şekil 48. El ele dans eden kadın korosu. Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, 210 D'Acunto, M., 2016: Fig. 24. 65

Şekil 49. Dans eden kadınlar. Korinth Arkeoloji Müzesi, T 2545. D'Acunto, M., 2016: Fig. 22. 66

Şekil 50. Koro veya Apollon ve *Mousa*lar dansı (Uzantı 31'den düzenlenmiştir). Dresden, Studiendepot, Heykel Kolleksiyonu, Albertinum, ZV 1699. 67

Şekil 51. El ele dans eden kadın korosu. Thebes Arkeoloji Müzesi, BE469. Carruesco J., (2016): Fig. 4.13. 68

Şekil 52. El ele dans eden kadın korosu ve küçük çocuklar. Thebes Arkeoloji Müzesi, BE469. Boardman, J., (2016): Res. 105.1. 68

Şekil 53. *Aulos* ve el ele dans eden kadın korosu. Eretria Arkeoloji Müzesi, 3275. Boardman, J., (2016): Res. 84. 68

Şekil 54. *Komastai* ve kadın dansçı.Atina, P. Kanellopoulos Koleksiyonu.BAPD 350078. 69

Şekil 55. *Arkteia* dansı. Brauron Arkeoloji Müzesi, 527. BAPD 350213. 70

Şekil 56. Dionysos ve dans eden Mainadlar (Uzantı 66'dan düzenlenmiştir). Paris, Cabinet de Medailles, 222. 71

Şekil 57. *Aulos* eşliğinde Mainadların dansı (Uzantı 67'den düzenlenmiştir). Würzburg, Würzburg Üniversitesi Martin von Wagner Müzesi, H023549 72

Şekil 58. Sarmaşıklar ve Mainadlar'ın dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Münih Devlet Kolleksiyonu, J1204.BAPD 303335. 73

Şekil 59. *Krotala* ve Mainadlar'ın dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). London Market, Sotheby's. BAPD 8659. 73

Şekil 60. *Krotala* ve Mainadlar'ın dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Londra Britanya Müzesi, B277.BAPD 301910. 73

Şekil 61. *Krotala* ve Mainad dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Newyork Metropolitan Sanat Müzesi, 41.162.220. BAPD 330972. 75

Şekil 62. Mainad dansı (Uzantı 32'den düzenlenmiştir). New York Metropolitan Sanat Müzesi, 12.198.2 75

Şekil 63. Nereidler'in dansı (Uzantı 68'den düzenlenmiştir).Münih Eski Eser Kolleksiyonu. BAPD 6168. 76

Şekil 64. Nereidler'in dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, Akropolis Kolleksiyonu,15164. BAPD 300731. 77

Şekil 65. Troialı kadınlar (Uzantı 69'dan düzenlenmiştir).Tarquinia Ulusal Arkeoloji Müzesi, RC4194.BAPD 397. 78

Şekil 66. Geranos dansı (Uzantı 70'den düzenlenmiştir). Floransa Ulusal Arkeoloji Müzesi. BAPD 300000. 79

Şekil 67. *Geranos* dansı, detay (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Floransa Ulusal Arkeoloji Müzesi.BAPD 300000. 79

Şekil 68. *Thesmophoria*da kadınların dansı (Uzantı 34'ten düzenlenmiştir).Londra Britanya Müzesi, 1906.12-15.1. 80

Şekil 69. *Symposion*da dans eden kadın (Uzantı 3'den düzenlenmiştir). Brüksel Kraliyet Müzeleri, A717. BAPD 200102. 81

Şekil 70. *Symposion*da dans eden kadın (Uzantı 35'ten düzenlenmiştir).Londra Britanya Müzesi, E38. 82

Şekil 71. Hermes ve *Nympheler*'in dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Münih Eski Eserler Kolleksiyonu, J641.BAPD 301686. 83

Şekil 72. Hermes ve *Nympheler*'in dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). St. Petersburg, Hermitage Müzesi, 4498.Beazley Arşiv No: 351547. 83

Şekil 73. *Satyr* ve *Nymphe*'nin dansı. Dağlı, İ., 2011: Lev. 1, Res. 1. 84

Şekil 74. Kadınların düğün dansı (Uzantı 36'dan düzenlenmiştir). New York Metropolitan Sanat Müzesi, 56.11.1. BAPD 350478 85

Şekil 75. El ele kadın korosu ve ritüel bir dans (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Havana, Ulusal Güzel Sanatlar Müzesi, 120.BAPD 45048. 85

Şekil 76. *Aulos* eşliğinde kadınların ritüel dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Basel Eski Eserler Müzesi ve Ludwig Kolleksiyonu, Z326. BAPD 7059. 86

Şekil 77. *Aulos* eşliğinde kadınların el ele ritüel dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Paris Auguste Rodin Müzesi, 644. BAPD 306286. 87

Şekil 78. *Aulos* eşliğinde kadınların ritüel dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Basel Para ve Madalyon Kolleksiyonu.BAPD 16025. 87

Şekil 79. *Aulos* eşliğinde kadınların ritüel dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Orvieto Şehir Müzesi.BAPD 306337. 88

Şekil 80. Apollon ve *Mousalar*'ın dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Paris Louvre Müzesi, MNB910.BAPD 7974. 88

Şekil 81. Çıplak dans eden iki kadın (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Atina Ulusal Arkeoloji Müzesi, 12848.BAPD 305451. 89

Şekil 82. *Krotala* eşliğinde dans eden kadın (Uzantı 71'den düzenlenmiştir).Richmond Güzel Sanatlar Müzesi, 62.1.13. BAPD 275118. 89

Şekil 83. *Komastai* ve çıplak kadın dansçı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Roma Villa Giulia Ulusal Etrüsk Müzesi, 50532.BAPD 203802. 90

Şekil 84. *Arkteia* dansı. Atina, Agora Müzesi.Çetin. S., Ece, C., 2015: Fig. 8. 91

Şekil 85. *Arkteia* dansı. Atina, Agora Müzesi.Çetin. S., Ece, C., 2015: Fig. 7. 91

Şekil 86. *Symposion*da dans (Uzantı 37'den düzenlenmiştir). Londra Britanya Müzesi, 1848,0619.7 91

Şekil 87. Mainadlar'ın dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Basel Wilhelm Koleksiyonu.BAPD 201721. 92

Şekil 88. Mainadlar'ın dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Berlin Eski Eser Kolleksiyonu, F2290.BAPD 204730. 93

Şekil 89. Dans eden bir Mainad (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). New York Metropolitan Sanat Müzesi, 1929.131.4 BAPD 204073. 93

Şekil 90. *Tympanon* ve *Kymbala* eşliğinde Mainadlar'ın dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Paris Louvre Müzesi, G488.BAPD 215280. 94

Şekil 91. Yılanla dans eden Mainad (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Madrid Ulusal Arkeoloji Müzesi, 11134. BAPD 14794. 94

Şekil 92. *Tympanon* eşliğinde çıplak dans eden Mainad (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Bonn, Akademik Sanat Müzesi, 80A.BAPD 12336. 95

Şekil 93. *Aulos* eşliğinde çıplak dans eden genç kız (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Syrakuza, Paolo Orsi Arkeoloji Müzesi, 20966. BAPD, Ar. Nu., 3752. 96

Şekil 94. *Aulos* eşliğinde dans eden genç kız (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Lecce, Sigismaondo Castromediano Müzesi, 572 BAPD 206449. 96

Şekil 95. *Aulos* eşliğinde *krotala* çalarak dans eden çıplak genç kız (Uzantı 3' ten düzenlenmiştir). Varşova Ulusal Müzesi, 142310. BAPD 205619. 97

Şekil 96. *Aulos* eşliğinde *krotala* çalarak dans eden genç kız (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Basel, Eski Eserler Müzesi ve Ludwig Kolleksiyonu, BS44.2699.BAPD, Ar. Nu., 208065..... 97

Şekil 97. Dans eğitimi, çıplak dans eden kadınlar (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Londra, Britanya Müzesi, E203.BAPD 214974. 98

Şekil 98. Kalathiskos dans eğitimi sahnesi (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Napoli, Ulusal Arkeoloji Müzesi, 81398. BAPD, Ar. Nu., 213444. 98

Şekil 99. Dans eğitimi sahnesi (Uzantı 39'dan düzenlenmiştir).Britanya Müzesi, CC BY-NC-SA. 99

Şekil 100. Dans eğitimi sahnesi (Uzantı 72'den düzenlenmiştir).Boston, Boston Güzel Sanatlar Müzesi, 97.371.BAPD 214328. 100

Şekil 101. *Lyra* çalan Apollon ve koro dansı. Mykonos Arkeoloji Müzesi, 970.Chiarini, Fig. 30 s. 137.BAPD 202973. 101

Şekil 102. Aiolos ve el ele dans eden kadın korosu (Uzantı 40'dan düzenlenmiştir). Londra Britanya Müzesi, 1860,1201.2. 102

Şekil 103. Pandora'nın yaratılışı ve dans eden kadınlar (Uzantı 41'den düzenlenmiştir). Londra Britanya Müzesi, 1856,1213.1. 102

Şekil 104. Eros ve iki kadın dansçı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Paris Louvre Müzesi, CA1890.BAPD 220623. 103

Şekil 105. Eros ve kadın dansçılar (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Atina, Ulusal Arkeoloji Müzesi.BAPD 340047. 103

Şekil 106. Aphrodite onuruna el ele dans eden kadın korosu (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Atina özel koleksiyon. BAPD 214861. 104

Şekil 107. *Aulos* eşliğinde kadınların el ele ritüel dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Roma, Villa Giulia Ulusal Etrüsk Müzesi, 909.BAPD 207149..... 105

Şekil 108. El ele kadınların ritüel dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Greifswald, Ernst-Moritz-Arndt Universitesi, 340.BAPD 211080. 106

Şekil 109. Sunak etrafında el ele dans eden kadın korosu (Uzantı 42'den düzenlenmiştir). Boston Güzel Sanatlar Müzesi, 65.908. 106

Şekil 110. *Aulos* eşliğinde kadınların el ele ritüel dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Atina, Ulusal Arkeoloji Müzesi, 1287.BAPD 2102. 107

Şekil 111. Meşale ile dans eden kadınlar (Uzantı 43'ten düzenlenmiştir).Londra Britanya Müzesi, E249.BAPD 11848. 108

Şekil 112. Akrobatik kadın dansçı (Uzantı 44'ten düzenlenmiştir).Cleveland Sanat Müzesi, 1974.10. 108

Şekil 113. *Khorpheles* adlı dansçı kadın (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). St. Petersburg, Devlet Hermitage Müzesi, 823.BAPD 209696. 109

Şekil 114. Bireysel dans performansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Toronto, Kralyet Ontario Müzesi, 360.BAPD 216213. 109

Şekil 115. Sütun önünde dans eden kadın (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Roma, özel koleksiyon. BAPD 216835. 110

Şekil 116. Bireysel dans performansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Atina Agora Müzesi, P15034. BAPD 220587. 110

Şekil 117. Bireysel dans performansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Kopenhag Ulusal Müzesi, 2280. BAPD 10648. 111

Şekil 118. *Kalathiskos* dansı (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir).Tübingen, Eberhad-Karls-Universitesi, Arkeoloji Enstitüsü, E174. BAPD 11634. 112

Şekil 119. *Kalathiskos* dansı yapan iki kadın (Uzantı 45'ten düzenlenmiştir). Michael C. Carles Müzesi, 1993.001. 112

Şekil 120. *Oklasma* dansı yapan kadın. Arthur M. Sackler Müzesi, 1925.30.11. BAPD 217486. Gürbüzer, E., (2018): Res. 6. 113

Şekil 121. *Oklasma* dansı yapan kadın (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Berlin, kayıp, 3326. BAPD 42051. 114

Şekil 122. *Pyrrhike* dansı yapan kadın (Uzantı 3'ten düzenlenmiştir). Cape Town, South Africa Kültürel Tarih Müzesi, 18. BAPD 207942. 114

Şekil 123. *Pyrrhike* dansı yapan kadın (Uzantı 46'dan düzenlenmiştir). Thebes Arkeoloji Müzesi, 699. BAPD 101228. 114

Şekil 124. Adonis Bayramları'nda dans eden kadınlar (Uzantı 48'den düzenlenmiştir). Londra Britanya Müzesi, 1856.1001.16. 116

ANTİK KAYNAKLAR

Apollodoros (Pseudo), *Bibliothēkē*

Apollodoros, Bibliothēkē, Çev., J.G. Frazer, *Loeb Classical Library*, Londra, 1995.

Aristophanes, *Lysistrata*

Aristophanes, Aristophanes Comoediae, Çev., F. W. Hall and W. M. Geldart, Oxford Clarendon Yay., Cilt 2, Oxford, 1907.

Aristophanes, *Thesmophoriazusae*

The Complete Drama, Vol.2 Eugene O'Neill, Jr., Random House, New York, 1938.

Apuleius, *Asinus Aureus*

Apuleius, *The Golden Ass*, Çev. E. J. Kenney, Penguin, 1998.

Cladius Aelianus, *De Natura Animalium*

Çev. R. Hercher, Oxford Üniversitesi Yay., Leipzig, 1964.

Euripides, *Bakkhai*

Çev. S. Eyüboğlu, İş Bankası Kültür Yayınları, IV, İstanbul, 2016.

Heliodoros, *Aithiopika*

Privately Printed For the Athenian Society, Atina, 1897.

Hesiodos, Thegonia, İşler ve Günler (*Erga kai Hemerai*)

Çev. S. Eyüboğlu - A. Erhat, İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2016.

Hesiodos, *Aspis Herakleous*

Hesiodos, *Shield of Heracles*, Çev. H. G. Evelyn-White, Harvard Üniversitesi Yay., Cambridge, 1914.

Herodotus, *Historiai*

Herodotos, Herodot Tarihi, Çev. M. Ökmen, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1991.

Homerikoi Hymnoi

Homeros İlahileri, Çev. A. E. Sina, Arkeoloji ve Sanat Yay., İstanbul, 2008.

Homeros, *Odysseia*

Odysseia, Çev. A. Erhat - A. Kadir, Can Yayınları, İstanbul, 2012.

Homeros, *İlias*

İlyada, Çev. A. Erhat, A. - Kadir, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2017.

Kallistratos, Statuaram Descriptiones

Callistratus, Flavii Philostrati Opera, Çev. Carl Ludwig Kayser B. G. Teubneri. Cilt 2, Leipzig, 1871

Kallimakhos, Hymns and Epigrams

Lycophron: Alexandra. Aratus: Phaenomena, Çev. A.W. Mair-G. R. Mair, *Loeb Classical Library* 129, Harvard Üniversitesi Yay., Cambridge, 1921.

Ksenophon, *Anabasis*

On Binler'in Dönüşü, Çev. A. Çokona, Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2017.

Lukianos, *Hetairikoi Dialogoi*

Lucian, *Dialogues of the Courtesans* 3, *Loeb Classical Library*, Harvard Üniversitesi Yay., Londra, 1961.

Nonnus, *Dionysiaca*

Çev. W.H.D. Rouse, *Loeb Classical Library* 344, Harvard Üniversitesi Yay., Londra, 1940.

Pausanias, *Periegesis tes Hellados*

Pausanias, *Description of Greece*, Çev. W.H.S. Jones, *Loeb Classical Library* 93, Harvard Üniversitesi Yay., Londra, 1918.

Philosratus, *Eikones*

Elder Philostratus, Younger Philostratus, Callistratus, çev: A. Fairbanks, Londra, 1931.

Platon, *Kratylos*

Plato, *Cratylus*, Çev. H. N. Fowler, Harvard Üniversitesi Yay., Londra, 1921.

Platon, *Nomoi*

Plato, *Laws*, Çev. J. Burnet, Harvard Üniversitesi Yay., Londra, 1903.

Platon, *Symposion*

Platon, *Şölen – Dostluk*, Çev. S. Eyüboğlu – A. Erhat, İş Bankası Kültür Yay., İstanbul, 2017.

Plutarkhos, *Theseus*

Plutarch. *Plutarch's Lives*, Çev., Bernadotte Perrin, Cambridge, MA. Harvard Üniversitesi Yay., . London, 1914.

Polluks, Onomastikon

Julius Pollux, *Onomasticon,* Çev. E. Bethe, Lexicographi Graeci, Cilt 9, Stuttgart, 1966.

Quintos Smyrnaios, *Posthomerica*

Quintus Smyrnaeus, *The Fall of Troy,* Çev. Way. A.S., *Loeb Classical Library*, Londra, 1913.

Sappho, *Şiirler*

Çev. S. Rifat, YKY, İstanbul, 2008.

Strabon, *Geographica*

Çev. H. L. Jones, *Loeb Classical Library*, Harvard Üniversitesi Yay., Londra, 1928.

MODERN KAYNAKLAR

Backhouse, J., 'Scenes de Gynecees' Figured Ostraca from New Kingdom Egypt: Iconography and Intent' *Archaeopress Egyptology*, Sayı 26, Oxford, 2020. s. 6-16.

Balamber, B., 'Guyot Marchant'ın "Ölüm Dansı" Kitabındaki Ağaç Baskılarda Canlılar ve Ölüler Arasındaki Karşıtlık', *Akdeniz Sanat Dergisi,* Cilt 14, Sayı 26, 2020, s. 200-214.

Baykan, D., 'Andron ve Symposion Olgusunun Sosyo-Kültürel Nedenleri, Sosyal Yaşama Yansımaları ve İlişkisi', *Masrop E-Dergi*, Sayı 1, 2007, s. 1-6.

Baykan, D., 'Assos Athena Tapınağı 'Louvre Ma 2828' Frizinde Hesione ve Troialılar', *Trakya Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi,* Cilt 6, Sayı 11, 2016, s. 1-16.

Baykan, D., 'Antik Çağ Erkeklerinin Gece Toplantıları', *Arkeo Duvar,* Sayı 4, İstanbul, 2021, s. 51-57.

Benesova, E., '*Tanec v antickém Řecku*' Masaryk Üniversitesi, (Güzel Sanatlar Fakültesi, Arkeoloji ve Müzecilik Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Brno, 2012.

Bindokat, P. A., *Tarihöncesi İnsan Resimleri, Latmos Dağlarındaki Prehistorik İnsan Resimleri,* Çev. I. Işıklıkaya, Sadberk Hanım Müzesi, İstanbul, 2006.

Binek, N. M., 'The Dipylon Oinochoe Graffito: Text or Decoration?', *Hesperia: The Journal of the American School of Classical Studies at Athens,* The American School of Classical Studies at Athens, Cilt 86, Nu. 3, 2017, s. 423-443.

Bingöl, O., *Arkeolojik Mimaride Resim* (İÖ 30.000-500), Bilgin Kültür Sanat Yay., Ankara, 2015.

Boardman, J., *Kırmızı Figürlü Atina Vazoları Arkaik Dönem,* Çev. G. Ergin, Homer Kitabevi, İstanbul, 2013.

Boardman, J., *Erken Yunan Vazo Ressamlığı,* Çev., S. Eraltan, Homer Kitabevi, İstanbul, 2016.

Buboltz, L. A., *Dance Scenes in Early Archaic Greek Vase-Painting*, (Harvard Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi), Cambridge, 2002.

Budano, P., 'The Addura Cave: Dance and Rite in Mesolitik Sicily', *Open Archaeology*, Cilt 5, Berlin, 2019, s. 586-597.

Budelman, F.- Power, T., "Another Look at Female Choruses in Classical Athens", *Classical Antiquity,* Cilt 34, Nu. 2, 2015, s. 252-295.

Budja, M., 'The Transition to Farming and the Ceramic Trajectories in Western Eurasia: From Ceramic Figurines to Vessels', *Documenta Prehistorica,* Cilt 33, Slovenya, 2006, s. 183-201.

Can, Ş., *Klasik Yunan Mitolojisi,* İnkılap ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1970.

Cevizoğlu, H., *Arkaik Dönem Klazomenai Kabartmalı Vazoları*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), İzmir 2005.

Carpenter H. T., *Antik Yunan'da Sanat ve Mitoloji,* Çev. B.B.M. Ünlüoğlu, Homer Kitabevi, İstanbul, 2016.

Gayle Cassing, *History of Dance An İnteractive Arts Approach,* Human Kinetics Yay., Birleşik Krallık 2007.

Carruesco, J., 'Choral Performance and Geometric Patterns in Epic Poetry and Iconographic Representations' *The Look of Lyric Greek Song and the Visual: Studies in Archaic and Classical Greek Song,* Cilt 1, Bölüm 4, New York, 2016, s. 69-107.

Chiarini, S., *L'archeologia dello Scutum Herculis,* Raffaele Garafolo, Roma, 2012.

Çelik, S., *Apollon ve Müzik*, (Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Klasik Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi) İzmir, 2008.

Çelgin, G., *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2011.

Çetin, S.-Ece, C., 'Antik Yunan'da Kadınlarda Spor ve Hera Oyunları', *Spor ve Rekreasyon Araştırmaları Dergisi,* Cilt 3, Sayı 1, Sakarya, 2021, s. 24-37.

D'Acunto, M. 'Dance in Attic and Argive Geometric Pottery: Figürative Imagery and Ritual Contexts', *Submerged Literature in Ancient Greek Culture Case Studies 2*, Edt. Giulio Colesanti, Laura Lulli, Berlin, 2016, s. 205-241.

D'Angour, A., 'Plato and Play Taking Education Seriously in Ancient Greece', *American Journal of Play*, Cilt. 5, Nu. 3, 2013, s. 293-307.

Dağlı, İ., *Nympheler ve Lykıa'dan Nymphelere Adanmış Kabartmalar,* (İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul, 2011.

Darga, M., *Eski Anadolu'da Kadın,* İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul, 1976.

Darga, M., *Anadolu'da KADIN On Bin Yıldır Eş, Anne, Tüccar, Kraliçe,* YKY., İstanbul, 2020.

Demiralp, D., 'Eski Yunan Yazınından İki Ekphrasis Örneği Homeros'un 'Akhilleus'un Kalkanı' ile Hesiodos'un 'Herakles'in Kalkanı'nın Karşılaştırılması'' *Uluslararası Türk veya Türk Dili, Edebiyatı ve Tarihi Dergisi*, Cilt 9/10, Ankara, 2014, s. 359-370.

Dinçol, B., *Eski Önasya ve Mısır'da Müzik,* Eskiçağ Bilimleri Enstitüsü Yay., İstanbul, 1999.

Dinçol, B., '*Eski Önasya'da Müzik Aletleri*' Klasik Filoloji Seminerleri 1, Alfa Yayıncılık, İstanbul, 2016, s. 75-84.

Erhat, A., *Mitoloji Sözlüğü*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2008.

Eşen, H. S., *Artemis Brauronia Kültü,* (Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Klasik Arkeoloji Bilim Dalı Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Konya, 2019.

Fitton, J.W., 'Greek Dance', *The Classical Quarterly*, Cambridge Üniversitesi Yay., 1973, s. 254-275.

Gürbüzer, E. D., 'Dionysiak Bir Dans: Oklasma', *Arkeoloji ve Sanat Dergisi*, Sayı

159, İstanbul, 2018, s. 43-54.

Habetzeder, J., 'Dancing Eith Decorum The Eclectic Usage of Kalathiskos Dancers and Pyrrhic Dancers in Roman Visual Culture', *Opuscula Annual of the Swedish Institutes at Athens and Rome,* Cilt 5, Stockholm, 2012, s. 7-47.

Hodder, I., *Çatalhöyük Leoparın Öyküsü*, Çev. Dilek Şendil, YKY, İstanbul, 2006.

Işın, G., (2021): 'The Farewell Dance to the Dead: The Dancers on the Portal Of Trysa's Heroon and the Xanthos 'Dancers Sarcophagus'', *Adalya,* Koç Üniversitesi Suna & İnan Kıraç Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Merkezi Yıllığı, Sayı 24, İstanbul 2021, s. 61-77.

Kamalı, K. E., *Antik Dönemde Kadın ve Müzik*, (Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2018.

Kearns, E.- Price, S., *The Oxford Dictionary of Classical Myth & Religion*, Oxford University Press, New York, 2003.

Ketenci, T., Topuz, M., 'Platon'da Beden ve Yasa İlişkisi', *Uludağ Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Dergisi*, Sayı 22, Bursa, 2014, s. 27-43.

King, C., 'More Pots by the Mesogeia Painter', *American Journal of Archaeology,* Cilt 80, Nu. 1, The University of Chicago Press, Chicago, 1976, s. 79-82.

Kubotzki, J., 'Music in Rites. Some Thoughts about the Function of Music in Ancient Greek Cults', *Journal for Ancient Studies,* Cilt 5, 2016, s. 1-17.

Lawler, L. B., 'The Maenads: A Contribution to the Study of the Dance in Ancient Greece', *Memoirs of the American Academy in Rome,* Cilt 6, Michian Üniversitesi Yay., 1927, s. 69-112.

Lawler, L. B., 'Dancing Herds of Animal', *The Classical Journal,* Cilt 47, Nu. 8, Johns Hopkins Universitesi Yay., Baltimore, 1952, s. 317-324.

Lawler, L. B., *The Dance in Ancient Greece,* Wesleyan Universitesi Yay., Middletown, 1978.

Lykesas, G., Christina, P., Dania, A., Koutsouba, M., Nikolaki, E., 'The Presence of Dance in Female Deities of the Greek Antiquity' *Mediterranean Journal of Social Sciences,* Cilt. 8 Nu. 2., Roma, 2007, s. 161-170.

Lykesas, G., Papaioannou, C., 'The Role and Significance of Dance in the Dionysian

Mysteries', *History and Cultural Aspects of Sport*, Cilt 19, Nu. 2, 2012, s. 68-72.

Lonsdale, S. H., *Dance and Ritual Play in Greek Religion,* The Jhons Hopkins University Press, London, 1993.

Meyer, M., 'Dickbauchtanzer in Korinth und Athen' *Talanta Procoeddings of the Dutch Archaeological, and Historical Society* Cilt 34-35, Amsterdam, 2002-2003, s. 135-175.

Mcnally, S., 'The Maenad In Early Greek Art', *Woman In The Ancient World,* Cilt 11, Nu. 1/2, Johns Hopkins Universitesi Yay., Maryland, 1972.

Gregory N., *Homer the Preclassic*, California Üniversitesi Yayını, 2017.

Nazım S., 'Dionysosçu Ritüeller ve Antik Yunan Tiyatrosunda Karşıtlıkların Biraradalığı' *Tiyatro Eleştirmenliği ve Dramaturji Dergisi,* Sayı 29, İstanbul, 2019, s. 17-41.

Nielsen, I., 'The Sanctuary of Artemis Brauronıa Can Architecture and Ikonography Help to Locate the Settings of the Rituals?' *Acta Hypoborea,* Cilt 12, Tusculanum Müzesi Yay., Hamburg, 2009, s. 77-109.

Olsen, S., *Beyond Choreia: Dance in Ancient Greek Literature and Culture*, (California Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi), Berkeley, 2016.

Olsen, S., 'The Dancing Girls of Ancient Greece: Performance, Agency and Entertainment', *Clio Women, Gender, History,* Cilt 46, Sayı 2, Berlin, 2017, s. 19-42.

Schmidhuber, G., 'Dionysische Frauen in Der Griechischen Vasenmalerei: Nymphen Oder Manaden?', *Jahreshefte des Österreichischen Archaologischen Institues in Wien*, Sayı 77, Viyana, 2007, s. 353-370.

Sina, A., 'Eleusis'te Demeter Kültü ve Kadın *Ritüelleri', Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 44-1, Ankara, 2004, s. 37-52.

Spencer, P., 'Dance in Ancient Egypt' *Near Eastern Archaeology*, Cilt 66, Nu. 3, 2003, s. 111-121.

Stefanovich, S., I., *Woman is Etruscan Tomb Painting*, (Queen's Universitesi, Klasik Arkeoloji Bölümü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Kanada, 2018.

Şahin, N., 'Beyaz Lekythos'lar ışığında Klasik Devirde Atina'da Ölüm İkonografisi ve Ölü Kültü' *Arkeoloji Dergisi* Sayı 4, İzmir, 1996, s. 143-167.

Şahin, N., *Antik Dönemde Anadolu'da Kadın*, Ege Üniversitesi Yayınları, Edebiyat Fakültesi Yayın Nu. 175, Bornova, 2013.

Şare, T., 'Women and Music in Ancient Anatolia: The Iconographic Evidence', *Questions Approaches and Dialogues in the Eastern Mediterranean Archaeology Studies in Honor of Marie Henriette and Charles Gates*, Münster, 2017, s. 555-580.

Tekçam, T. *Arkeoloji Sözlüğü*, Alfa Yay., İstanbul, 2007.

Tulunay, E., T., *Etrüsk Sanatı,* Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 1992.

Uslu, L., *Antik Yunan'da Kadın Betimlemeleri ve Kadının Sosyal Statüsü*, (Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum, 2018.

Vickers, J. R., *The Acrobatic Body in Ancient Greek Society,* (Batı Ontario Üniversitesi, Basılmamış Doktora Tezi), Kanada, 2016.

Willetts, R. F., *Cretan Cults and Festival*, Greenwood Press, Virginia, 1980.

Wess, J., *Kadın Gözüyle Batı Avrupa'da Fahişeliğin Tarihi*, Pencere Yay. İstanbul, 1997.

Yıldırım, T., 'Hüseyindede Kabartmalı Vazosunda Betimlenen Dans Eden Bir Hititli', *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Sayı 41, Ankara, 2001, s. 1-7.

Zenbilci K., Çetin, U., 'Prehistorik Çağlardan Modernizme Dansın Anlamı: Tasvirler Üzerinden İkonografik Bir Analiz", *Tarih Araştırmaları Dergisi,* Cilt 10, Sayı 7, 2018, s. 265-297.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

Uzantı 1 Ayşe Gül Akalın, 'Eski Çağda Grek Kadınının Toplumsal Yaşantısı' (Çevrimiçi) https://dergipark.org.tr/tr/pub/tariharastirmalari/issue/47812/603948 (20.08.2021). s. 18.

Uzantı 2 Ayşen Sina, 'Antik Yunan'da Koro Liriği Türleri' http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/19_cilt/16sina.pdf (20.08.2021), s. 2.

Uzantı 3 https://www.beazley.ox.ac.uk/xdb/ASP/testSearch.asp (03.09.2021).

Uzantı 4 Perseus Digital Library (tufts.edu) (03.09.2021).

Uzantı 5 Andrea Arca, 'Bulgarian rock art: the Magura Cave paintings', (Çevrimiçi) https://www.academia.edu/9446069/Arc%C3%A0_Andrea_2014_Bulgarian_rock_art_the_Magura_Cave_paintings (03.09.2021).

Uzantı 6 Suzan Akkuş Mutlu, 'Eski Mezopotamya ve Anadolu'da Davul Çalma Geleneği: Sümer ve Hitit Örneği', (Çevrimiçi) Akademik MATBUAT » Makale » ESKİ MEZOPOTAMYA VE ANADOLU'DA DAVUL ÇALMA GELENEĞİ: SUMER VE HİTİT ÖRNEĞİ (dergipark.org.tr) (20.09.2021), s. 33.

Uzantı 7 (Çevrimiçi) https://www.britishmuseum.org/collection/object/Y_EA37984 (20.09.2021).

Uzantı 8 (Çevrimiçi) https://stringfixer.com/tr/Tomb_of_the_Dancers (20.09.2021).

Uzantı 9 Christina Haywood, *Music and Dance in Ancient Greek Society*, (Çevrimiçi) UCD_Classics_Music_and_Dance_in_Ancient_Greek_Society_pdf.pdf (20.05.2022), s. 15.

Uzantı 10 Nigel Wilson, *Encyclopedia of Ancient Greece,* (Çevrimiçi) https://docplayer.net/91976279-Encyclopedia-of-ancient-greece.html (20.05.2022), s. 200.

Uzantı 11 Akalın, S., 'Greek Kadınının Toplumsal Yaşantısı' (Çevrimiçi) https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/782541 (20.05.2022), s. 29.

Uzantı 12 Daniş Baykan, 'Andron ve Symposion Olgusunun Sosyo-Kültürel Nedenleri, Sosyal Yaşama Yansımaları ve İlişkisi', (Çevrimiçi) http://masrop.org/wp-content/uploads/2016/04/Andron_ve_Symposion_MASROP.pdf (20.05.2022), s. 3.

Uzantı 13 (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Brauroneion (24.05.2022).

Uzantı 14 Paulo Perlman, ‘Plato Laws 833C – 834D and the Bears of Brauron’, https://grbs.library.duke.edu/article/viewFile/5911/5215 (24.05.2022), s. 129-130.

Uzantı 15 Sina, A., ‘Antik Yunan’da Koro Liriği Türleri’ http://www.littera.hacettepe.edu.tr/TURKCE/19_cilt/16sina.pdf (08.05.2022), s. 1.

Uzantı 16 (Çevrimiçi) https://www.encyclopedia.com/humanities/culture-magazines/dionysian-dance (05.04.2022).

Uzantı 17 (Çevrimiçi) https://www.theoi.com/Festival/Panathenaia.html (12.04.2022).

Uzantı 18 (Çevrimiçi) MUSES (Mousai) - Greek Goddesses of Music, Poetry & the Arts (theoi.com) (06.06.2022).

Uzantı 19 (Çevrimiçi) https://www.theoi.com/Ouranios/Horai.html (05.05.2022).

Uzantı 20 (Çevrimiçi) https://www.theoi.com/Ouranios/Kharites.html (09.05.2022).

Uzantı 21 (Çevrimiçi) https://www.theoi.com/Ouranios/Mousai.html (10.06.2022).

Uzantı 22 (Çevrimiçi) https://www.theacropolismuseum.gr/en/relief-graces (21.05.2022).

Uzantı 23 (Çevrimiçi) https://www.theoi.com/Ouranios/Mousai.html (12.06.2022).

Uzantı 24 (Çevrimiçi) https://www.theoi.com/Ouranios/MousaMelpomene.html (30.04.2022).

Uzantı 25 (Çevrimiçi) https://www.theoi.com/Ouranios/MousaTerpsikhore.html (24.04.2022).

Uzantı 26 (Çevrimiçi) https://www.theoi.com/Pontios/Nereides.html (16.05.2022).

Uzantı 27 (Çevrimiçi) https://www.clevelandart.org/art/1927.6 (11.05.2022).

Uzantı 28 (Çevrimiçi) https://www.getty.edu/art/collection/object/109MCQ (15.05.2022).

Uzantı 29 (Çevrimiçi) http://www.fhw.gr/chronos/03/en/gallery/sph45.html 18.05.2022).

Uzantı 30:(Çevrimiçi)http://ancientgreekdance.orchesis-portal.org/painting-1000-to-700/ (20.08.2022).

Uzantı 31 (Çevrimiçi) http://www.my-favourite-planet.de/english/people/greek-artists/vase-painters-01.html (20.08.2022).

Uzantı 32 (Çevrimiçi) https://www.metmuseum.org/art/collection/search/248660 (07.08.2022).

Uzantı 33 (Çevrimiçi) https://www.theoi.com/greek-mythology/nymphs.html (06.08.2022).

Uzantı 34 (Çevrimiçi) https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1906-1215-1 (15.08.2022).

Uzantı 35 (Çevrimiçi) https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1843-1103-9 (16.08.2022).

Uzantı 36 (Çevrimiçi) https://www.metmuseum.org/art/collection/search/254843 18.08.2022).

Uzantı 37 (Çevrimiçi): https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1848-0619-7 (26.07.2022).

Uzantı 38 (Çevrimiçi): https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1848-0619-7 (01.09.2022).

Uzantı 39 (Çevrimiçi) https://www.worldhistory.org/Greek_Dance/ (20.07.2022).

Uzantı 40 (Çevrimiçi) https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1860-1201-2 (12.08.2022).

Uzantı 41 (Çevrimiçi) https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1856-1213-1 (15.08.2022).

Uzantı 42 (Çevrimiçi) https://collections.mfa.org/objects/154010 (17.08.2022).

Uzantı 43 (Çevrimiçi) https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1856-0902-10 (20.08.2022).

Uzantı 44 (Çevrimiçi) https://www.worldhistory.org/image/12884/acrobat-dancer-on-a-hydria/ (22.08.2022).

Uzantı 45 (Çevrimiçi) https://collections.carlos.emory.edu/objects/2985/jug-with-dancers-wearing-kalathiskos-small-basket-hats (08.09.2022).

Uzantı 46 (Çevrimiçi) http://ancientgreekpandect.raftis.org/painting-425-to-400/ (01.09.2022).

Uzantı 47 (Çevrimiçi) https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1856-1001-16 (02.09.2022).

Uzantı 48 (Çevrimiçi) https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1856-1001-16 (5.09.2022).

Uzantı49(Çevrimiçi):http://212.174.161.8/kudeb_dokuman/catalhoyuk.pdf (11.09.2022).

Uzantı50(Çevrimiçi)https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/0/06/Wall_painting_of_the_dancing_lady_from_Knossos_%28Queen%C2%B4s_Megaron%29_-_Heraklion_AM.jpg (08.09.2022).

Uzantı 51 (Çevrimiçi) https://www.livius.org/pictures/a/greek-art/minoan-dancers/(08.09.2022).

Uzantı 52 (Çevrimiçi) https://corum.ktb.gov.tr/Eklenti/6979,10pdf.pdf?0 (08.08.2022).

Uzantı 53 (Çevrimiçi) https://www.metmuseum.org/art/collection/search/557727 (17.08.2022).

Uzantı 54 (Çevrimiçi) https://www.worldhistory.org/image/6670/egyptian-dancer/(01.09.2022).

Uzantı 55 (Çevrimiçi) https://tonalli8.wordpress.com/2011/09/19/iliad-book18/ (06.07.2022).

Uzantı 56 (Çevrimiçi) https://www.namuseum.gr/en/collection/geometriki-periodos-3/ (30.06.2022).

Uzantı 57 (Çevrimiçi) https://en.wikipedia.org/wiki/Hagia_Triada (08.09.2022).

Uzantı 58 (Çevrimiçi)https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1842-0728-787 (08.05.2022)

Uzantı 59 (Çevrimiçi)https://www.namuseum.gr/en/collection/geometriki-periodos-3/ (11.05.2022).

Uzantı 60 (Çevrimiçi) https://www.namuseum.gr/en/collection/geometriki-periodos-3/ (12.05.2022).

Uzantı 61 (Çevrimiçi) https://tr.pinterest.com/pin/497436721312547060/ (10.06.2022).

Uzantı 62 (Çevrimiçi) https://www.jstor.org/stable/43606403?seq=1(07.09.2022).

Uzantı63(Çevrimiçi)https://www.jstor.org/stable/30104423?seq=1#metadata_info_tab_contents (16.08.2022).

Uzantı 64 (Çevrimiçi)https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010260693(22.08.2022).

Uzantı 65 (Çevrimiçi)https://www.britishmuseum.org/collection/object/G_1849-0518-18 (11.09.2022).

Uzantı 66 (Çevrimiçi) https://www.theoi.com/Gallery/K12.28.html(23.08.2022).

Uzantı 67 (Çevrimiçi) https://www.abebooks.co.uk/Attische-Keramik-Schwarzfigurige-Gef%C3%A4%C3%9Fe-Besitz-Martin/22496167155/bd (09.09.2022).

Uzantı 68 (Çevrimiçi) https://tr.wikipedia.org/wiki/Nereid(11.09.2022).

Uzantı 69 (Çevrimiçi)https://www.theoi.com/Gallery/P10.10.html(03.09.2022).

Uzantı 70 (Çevrimiçi)https://en.wikipedia.org/wiki/Fran%C3%A7ois_Vase (04.09.2022).

Uzantı 71 (Çevrimiçi)https://www.vmfa.museum/piction/6027262-8070290/ (08.09.2022).

Uzantı 72 (Çevrimiçi)https://collections.mfa.org/objects/153850 (09.09.2022).